

BÁLINT LÁSZLÓ

AZ
Á T T É R T
M E G S Z Ó L A L

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.
SZEGED

*Készült a könyvnyomtatás feltalálásának ötszázadik
esztendejében*

„Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tartsunk magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.”

(Illyés Gyula: Ki a magyar?)

ELŐSZÓ PANNONHALMA ÉS DEBRECEN ARANYHÍDJÁRÓL

Ha az író megír egy könyvet, túl a pénzkeresésen, egyéb célja is van vele. Hogy „Az áttért megszólal” című munkámmal mit is akartam elérni, az kiderül az egyes fejezetek elolvasása során, de egészen valószínű, hogy írásom fogadtatása nem lesz egységes: ötleteimet, felvetett gondolataimat ki így, ki úgy fogja értelmezni. Ezzel nem törődöm, mert hiszen egy írásmű elérte célját, mihelyt akárminő hatást kivált. Ezért azután általában nem is magyarázkodom, csupán egy pontra vonatkozóan tartom az előzetes bejelentést szükségesnek. Már eleve ki akarom kapcsolni azt a félreértést, mintha ellentéteket akarnék szítani a katolicizmus és a protestantizmus között. Ilyen szándékom nincsen, tehát efféléket senki ne magyarázzon bele írásomba.

Ebben a kérdésben különben megvan a magam világos és félreérthetetlen álláspontja. Zsidó voltam, aki reformátussá lettem, új vallásomat, amelyre hűsz esztendeje tértem át, szeretem és követem a magam módján. Nem volt az út egyszerű, amíg idáig eljutottam. Voltam eretnek, elmélyedtem Róma dogmáiban, kerestem katolikus kapcsolatokat, sőt akadt életemnek egy időpontja, amidőn majdnem a Manrézába vonultam el, hogy megtaláljam hitemet és önmagamat. A nagy keresés során visszapislogtam az ótestamentum felé, sőt kóstolgattam Kelet bölcseit is, élükön Buddhát.

Azután eljött a lebiggyedés ideje. Ma minden forrongás nélkül, de lelkemben a zsidó gyermekkor kitörölhetetlen emlékeivel, ott állok a magam kálvinista egyháza mellett és valom, hogy a reformátorok puritán igehirdetéséhez áll legközelebb az igazán emberi meggyőződés és hit. Viszont a szel-

lemi mult kötelez, olvasmányaimat Szent Ágostontól Pázmány Péteren keresztül Bangha paterig és Prohászkaig nem tudom elfeledni. Kötelez ezenkívül az is, hogy magyarnak érzem magam, szeretnék felolvadni a Duna.—Tisza népe zsörtölődései és visszautasításai mellett is nagyszerű emberi közösségében.

Mindebből az következik, hogy számomra a katolicizmus és protestantizmus viszonya kérdésében csak egy út józan és észszerű, csupán egy út képzelhető el. Ez pedig az aranyhíd Pannonhalma és Debrecen között.

Vallom ezt még akkor is, ha emiatt támadásban lesz részem. Ellenem fordulhatnak mind a két egyház elszánt harcosai, de helyteleníthetik álláspontomat olyanok is, akik a felekezetek fölé emelkedő nézéssel vizsgálják a magyar élet kérdéseit. Hiszen, teszem fel, Szekfű Gyula szerint azok beszélnek „szivárványhíd”-ről, akik „a szakértés, a tudomány, a tárgyiasság színe alatt politikai és egyéni célokat követnek.” (Három nemzedék és ami utána következik.) Szekfű túlságosan nagy tudós ahhoz, hogy kérlelhetetlenül biztos, egész korokat átsugárzó meglátásai mellett súlyt fektessen az apró, sokszor jelentéktelen részletkérdésekre. Nem nézi Saját példáját, elfelejti, hogy vannak olyan emberek is, akik őszintén akarják azt, ami a szájukon van vagy amiről írva álmodoznak. Kétségtelenül bizonyos, hogy a zsidókban, a zsidó származásúakban az üldöztetés, az örökös bizonytalanság sok őszintétlenséget, nyilvánvalóan anyagiasság érdekeket leplező hazugságokat vált ki. De miként a zsidó származású Fraknoi Vilmos püspök őszintén tudott lelkesedni a magyar katolicizmus történelmi hagyományaiért és emlékeiért, ugyanúgy elképzelhető, hogy valaki igazán akarja Pannonhalma és Debrecen között a békét. Szeretné pedig ezt az illető azért, mert úgy látja, hogy csak ezen keresztül találhatják meg nyugalmaikat a vele egysorsúak és csak így lehet naggyá, erőssé és hatalmassá az az ország, amelynek fia ő még akkor is, ha az anyaföld igyekszik megtagadni ezt a családi kapcsolatot.

1.

Harminckilencedik születésnapomon ültem le azzal az elhatározással, hogy írok az áttértek kérdéséről. Ehhez a munkához kissé tágabbra kellett nyitni a szemet a megszokottnál, nem lehetett az ügyet olyan tétova közömbösséggel nézni, mint a többi magyar problémát, melyekkel a világ eseményei mellett újabban olyan érthetetlenül édeskeveset törődik a polgár. Elvégre itt olyasvalamiről van szó, ami jómagamat húsz esztendeje éget, de kérdése ez sokezer más embernek is, sőt mint a zsidó-probléma egyik mellékszöngéje, foglalkoztatja a magyarság egyetemét.

Nehéz meghatározni, hol helyezkedtek el az áttértek, akik elhagyták az ősi hitet, amelyben nevelkedtek és ki vannak tiltva a temetőből, ahol apáik fekszenek. Vergődnek az őket őrlő malomkövek között, lézengenek úgy, hogy sehova nem tartoznak. A zsidóság, a régi tábor, tobzódó gyűlölettel tagadta ki valamennyiüket, az, erős, hatalmas új gyülekezet, ahova menni akartak, viszont éppen csak hogy megtűri őket és formaian ad nekik hazát.

Reménytelennek látszó, örökös ide-odajárkálás ez két szomszédvár között. Az áttért bebocsátásért rimánkodva kórdorog a falak körül, künn van a pusztán, szél veri, eső csapja, de a kapu, már tudniillik a kereszténység kapuja legtöbbször csak a gyermekei előtt nyílik meg. Ő maga legfeljebb egyet tehet: belopakodik a templomokba, a gyülekezetekbe. Ott azután áhítatos közösségben igyekszik felolvadni, megjátszva azt, hogy igazán, egészen a keresztény társadalomba való.

Régi, szinte hitelét vesztetten hétköznapi kifejezés, hogy az ember társas lény. A keresztények és a zsidók külön élik a maguk társas életét, de az áttértek csak szeretnének társas

életet élni. Az új keresztények, a sehoiva nem tartozók, a legjellemzőbben társtalan elemei a magyar társadalomnak. Moha vággyal vetik magukat az élet után, de éppen a sehonnai voltak következményeként többnyire csak reménytelenség az osztályrészük. Vigasztalan a helyzetük még akkor is, ha a magát fajvédőnek nevező, engesztelhetetlen politikai és társadalmi irányzat kiáltó vádként hangoztatja sajtójában és túlfűtött népgyűlési szónoklataiban, hogy az újjgazdagokból lett újkeresztényeknek minden sikerül.

De ha ez a társtalan állapot létezik, mint ahogyan létezik,, önkéntelen természetességgel felvetődik a kérdés: miért térnek át ilyen körülmények között a zsidók? Meggyőződésből! Hitből?

Szó sincs róla, olyan áttért is akad, akit belső meggyőződés visz új egyházába, hiszen a keresztény vallások mind-egyikében a tanítások tisztasága és fennköltisége következményeként rengeteg a vonzerő. Miként az egyszerű és kezdetleges népek között eredménnyel végzik a maguk áldozatos munkáját a hittérítők, ugyanúgy természetes az is, hogy az értelmesség magasabb fokán állókat magával ragadja a Hegyi beszéd mindent felrázó nagyszerűsége. Feltétlenül a hitbéli átélés irányította az egyik leggazdagabb zsidó iparoscsalád^ az ismert szüosdinasztia húszegynéhány esztendő fiát a katolicizmus felé. Csak ez indokolhatja, hogy a fiatalember szépnek és színesnek ígérkező polgári életét felcserélte a sokszor terheket és önmehtagadást jelentő papi pályával.

A zsidónak ahhoz, hogy Jézus Krisztus tanításait magáévá tegye, egyre van szüksége: el kell hinnie a Názárethi messiási mivoltát, egyszóval le kell tennie örökösen skrupulózus, mindenben gyanakvó, semmiben sem bízó alaptermészetéről, ami fajtájának őseredetű sajátossága. Bibliai adat van arról, hogy amikor a zsidóságot az ígért földjére vezették, a nép közvetlenül a boldogság kapuja előtt bizalmatlanná vált, lázadni kezdett és visszakíváncozott Egyiptomba, íme már a bibliai időkben is gyanakvó volt a zsidóság, érthető tehát, ha még inkább azzá vált a gettóba szorította után, amikor az üldöztetések, elnyomatása indokolták, hogy ne bízzon azokban, akiket ellenségének kellett, hogy tekintsen. Az általános skrupulozitás, a zsidóság faji sajátos-

sága okozta, hogy kétezer évvel ezelőtt nem hittek Jézus Krisztus elhivatottságában és később is mereven elzárkóztak az elől, hogy magukévá tegyék a Názárethi tanait. E nép erkölcsében, vallásában, világfelfogásában valóban sok materializmus vagy ha úgy tetszik, realitás van és ez az oka annak, hogy nem szívesen hisz csodákban és megszállottságokban. Jézus Krisztus kétségkívül Messiás volt, de a maga földöntúli mivoltát a még ha j szórtságában gyanakvóvá vált zsidóság számára csak akkor bizonyította volna kézzelfoghatóan, ha a megváltás nem jövőbeni ígéret, hanem azonnal bekövetkezik.

Nem igen ragadták el a zsidóságot a kereszt tanai és így bizony ez a fajta elkülönülődött a világ népeitől, fejlődési zsákutcába került. Mikor már kiutat igyekezett találni a maga számára sorsa labirintusából, akadtak rétegek a zsidóságban, amelyek eljutottak Jézus Krisztushoz. A világ minden táján mozgalmak indultak a Krisztushívő zsidók megszervezésére. Hogy ez az elindulás mennyire szélesmederű, arra jellemzésül közlöm, még Palesztinában is kezdődött egy ilyen mozgalom. Abram Poljak „Judenchristen im heiligen Lande” címmel érdekes könyvet írt, amelynek nyilvánvalóan agitatórikus célját jellemzi ez a néhány sor: „Diese Schrift widme ich meinem Volke. Ich will ihm sagen, dass wir Judenchristen das Volk nicht verlassen und verraten, sondern in aller Not und Gefahr treu zu ihm halten.”

Már most ezekről a Krisztushívő zsidókról meg kell jegyezni a következőket: vannak közöttük olyanok, akik megtartva a zsidó vallási törvényeiket nem térnek át, hanem izraelita hitükben maradva hisznek Krisztusban. Ez az irányzat, amelynek magyarországi szellemi vezére dr. Földes D. Dezső ügyvéd, nem mert a kijelölt utón végighaladni, nem vont le a végső konzekvenciákat. Tekintve azonban, hogy a teljes beolvadás csak vallási és népi téren egyidejűleg megmutatkozó törekvések révén képzelhető el, nem jelent megoldást az a módszer, amikor megmarad zsidónak a beolvadni szándékozó zsidó és kompromisszumos alapon Krisztus vallásának csupán egyetlen tételét teszi magáévá, még ha az alapvető tana is a keresztény és keresztyén vallásoknak.

Ezzel szemben külföldön, elsősorban Angliában zsidó-

keresztényeknek nevezik magukat azok is, akik valamelyik keresztény vagy keresztény vallásra térnek át. Ez a zsidó-keresztény kifejezés nem helyes, mert sem tisztán fajnak sem tisztán vallásnak nem tekinthető a zsidóság, de bizonyos, hogy az ilyen zsidó-keresztény-, valamint Krisztushívó zsidó-mozgalmak mind azt igazolják, hogy igenis akadnak meggyőződéses áttérők a zsidóság sorai között.

Általában vannak, akik vallási meggyőződésből, belső, lelki kényszertől áthatottan tértek át, de csak kevesen. Az áttérések zömének általában más az oka. Az a valami, amit érdeknek hívnak. Ez az érdek azonban nem mindenkor becsutelen és aljas indokú, nem származik feltétlenül a zsidóság anyagias világfelfogásából.

A legtöbb új keresztény, akit áttérésének okai felől megkérdezzük, azzal válaszol, hogy vallását változtatta, mert az élet különböző megnyilvánulásaiban, úgy gazdasági téren, mint másutt, egyenlő esélyekkel szeretné megfutni a versenyt az ország keresztény lakosságával, tehát azzal a nagyobb közösséggel, amely a mai közhangulat szerint a zsidóságot a magyar életből ki szeretné rekeszteni. Ez más szóval azt jelenti, hogy az áttért minden áron és minden körülmények között hasonulni akar. Az asszimilációs vágyra igen jellemző egy újpesti ügyvéd, dr. Rajk M. Márton hozzám intézett levele. Rajk ügyvéd a zsidótörvény képviselőházi tárgyalásakor igen komoly javaslatokkal fordult az illetékes ékhez, amelyek részben meghallgatást is nyertek. Egyébként könyvemmel kapcsolatosan írta nekem a következőket: „Engedje megjegyezni, hogy sajnálnám, hogyha nagyrabecsült művében a megtértekkel, mint önálló és bármilyen okból a magyar társadalomban elkülönülő, réteggel méltóztatnék foglalkozni. Ha erre lenne is alap, akkor is az okokat nem szabad növelni szerény véleményem szerint az azokról való nyilvános megemlékezéssel, hanem egyetemesen is, egyénenként is a felismerhetetlenségig való beolvadás az egyetlen helyes út.”

Ez a végtelenségig menő hasonulás! vágy különben annyira benne van az áttértekben, hogy még csak emlegetni sem szeretik, ha zsidók voltak. Így a könyvem megjelenése kapcsán a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből származó érdekeltek százait igyekeztem levélben, szóban rábírnai, hogy

beszéljenek, miként látják az áttértek helyzetét és kérdéseit. De senki sem állt kötélnek, senki nem volt hajlandó a nyilvánosság előtt bevallani, hogy áttért.

Ma, a zsidótörvény idején érthető, ha valaki rejteni igyekszik a nem előnyös származását, de ez a húzódozás és eltitkolás megvolt akkor is, amidőn a zsidó eredet nem jelentett még gátlást a társadalmi és gazdasági életben. Vagy legalább is olyan mértékben nem, mint mostanság. E szorongó bizonytalanságnak az a kisebbségérzet az oka, amely minden áttértben fellelhető.

Tizennyolc esztendő voltam, amikor elhagytam őseim vallását. A közvetlen ok a cselekvővé változó magyar antiszemitizmus fellángolása volt, közelebbről az, hogy szerettem volna folytatni megkezdett jogi tanulmányaimat és így biztosabbnak látszott, hogy felvesznek az egyetemre.

Megkeresztelésem körülményei még élénk emlékként égnek bennem. Félszegen, elfogódva jelentem meg a Vilma királyné úti református templomban, ahol előbb levizsgáztatott új vallásom tanításaiból néhai Kovách Elek nagytiszteletű úr. Dadogó válaszaim nyilván kielégíthették, mert magára öltötte puritánul egyszerű papi talárját és vitt be a templom belsejébe, elvégezni a keresztelési szertartást. Nem voltak ennek a ténykedésnek ünnepélyes külsőségei. A szépen kiképzett belsejű kálvinista Istenháza ablakain biztatóan tüzelt be a nap édes, meleg fénye. Nem volt ott semmi a katolikus templomok tömjénfüstös miszticizmusából, vagy a zsinagógák titokzatosságából, ahol a kántor ősi, keleti ritmusú éneke kíséretében öltöztetik a tóratekeresztet, de rajtam mégis határtalan elfogódottság vett erőt, A szertartás befejezése után a fáradtan jóságos szemű, öregedő lelkész beszédet tartott hozzám, amelynek veleje az volt, hogy én most már más ember lettem. Abban a pillanatban tényleg azt hittem, hogy kicserélődtem és aki voltam, az a nyughatatlan, önmagát sohasem találó fiatalember nem vagyok többé.

Azután sajnos jöttek a csalódások. Arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy semmi sem változott meg körültem, nem lettem más emberré. Oda lett minden igyekezetem a megváltozás iránt, mert egyfelől húzott az, hogy az otthonom, a szülői ház a réginek maradt, másrészt meggyőződtem

róla, a keresztelés ténye még nem minden. Gondolkozásmódot, életemet, egész lelkemet meg kell változtatnom, ha azt akarom, hogy olyan legyek, mint a többi keresztény magyar. Akkori fiatalos heveségemben persze nem gondoltam arra, hogy nem megy minden egyszerre. Ma már másként látom ezeket a dolgokat, különösen mióta hallottam Forgách Gyulának, a skót misszió budapesti gyülekezete vezető lelkészének egy szép előadását a keresztyén egységről. A beszéde során egy hasonlattal élt Forgách Gyula, mondván: „Az Isten szava úgy lesz úrrá az emberi lélek felett, mint a kötőrő a nagy kődarabon. Egyet üt rá, kettőt, a kő meg sem mozdul, végre a tizedik ütésre szétporlad. De tévedés azt hinni, hogy csak az utolsó ütés törte össze a hatalmas követ. A szétmállasztásba közreműködött valamennyi ütés. Mind a tíz.” Nálam is maga a megkeresztelés ténye csak egyetlen lépés vagy inkább „ütés” volt a teljes megváltozásom felé.

Egyszóval asszimilálódnom kellett volna, aminek nálam nem mutatkozott áthághatatlan akadálya. Azonban azt a kínai falat, ami körülvevett, lehetetlenségnek látszott keresztültörni. A zsidók azt mondták rám: hiába tértem át, ugyanolyan zsidó vagyok, mint annakelőtte voltam, a keresztények viszont nem fogadtak be maguk közé, nem tartottak a fajtajukból valónak. Egyre inkább úrrá lett a lelkemen valami megalázottsággal kevert bizonytalanság. Az áttértek az a kisebbségérzete, amelytől mind máig képtelen voltam megszabadulni.

Mint mondtam, ott állok negyvenedik életévem küszöbén. Ilyenkor végigszalad az ember elmúlt életén, akár gróf vagy milliomos, akár mint én, szegény kis zsidó magánhivatalnok fia. Tenger hányattatást végigszenvedett életemnek, annak, hogy — családom nyelvén szólva — nem volt a négy évtized során egy nyugodt percem sem, elsősorban nyilván a bennem rejtőző hibák az okai. De ha visszatekintek a keresztény fertályon eltöltött húsz esztendőmre, merem állítani azt is, hogy majd mindenben gátolt, igen sokszor télenységbe szorított, a cselekvésre való nekilendülésben akadályozott az áttértek kisebbségérzete. Kapkodtam ide-oda, húzódtam erre, lopakodtam amarra, valóságos regénytémának illik be, ahogy kerestem a magam hovatartozóságát és meddő ma-

radt minden törekvésem. Így történt, hogy az évek lassan elmúltak és elvetélődtek bennem terveim, a lehetőségek, amelyek során érvényesülhettem volna, semmibe foszlottak. Csúfosan lemaradtam éspedig azért, mert hovatarozásom kérdését nem sikerült tisztáznom.

Az én életem példájából persze nem lehet levonni sem következtetést, sem általánosítást. Elvégre lehet, hogy rám jobban hatnak az élet dolgai, mint másokra, lehet, hogy bennem van egy ilyen kisebbségérzet, ami azonban nem tulajdonsága minden áttérnek. Hiszen cáfolni látszik ezt a körülményt az is, hogy az áttértek közül számosan igen nagy eredménnyel futották meg a saját életpályájukat.

önmagammal és másokkal sokat vitatkoztam e téma felett, megkísérlem tehát ismertetni a meggyőződésemmel nem egyező felfogásokat.

Nem jelent az áttérés semmi gátlást — egyesek szerint — amit bizonyít a nagykapitalizmus érvényesülési lehetősége. Lánczy Leótól kezdődően a Chorinokig, Weiss Fülöpig a magyar tőkéstársadalom legelőkelőbb képviselői szinte valamennyien megváltoztatták vallásukat. Ezek ennek ellenére tudtak alkotni és önös érdekük figyelembevételével gyarapították saját és vállalataik vagyonát.

A válaszom erre ez: Nem szabad elfeledni, hogy a Lánczy Leók és utódaik zsidó származásuktól függetlenül egy olyan társadalmi réteghez tartoznak, amelyben igen erős az alkotási vágy. Olyan tulajdonság ez, ami a kisebbségérzetet némileg elnyomja ugyan, de nem tudja teljesen eltüntetni. Ha nem volna meg ez a Minderweitigkeits-Komplex, akkor a pénzarisztokrácia nem igyekezne olyan mohó akarással férjhez adni az osztályában felserdült lányokat születetten keresztény mágnásokhoz, sőt sokszor megelégszenek a származásilag kifogástalan dzsentrí és közhivatalnokai osztály tagjaival is, ha gróf- vagy báró-vőlegény nem akad. Az út: eltűnni, beolvadni, a nagy közösség tagjává lenni, lebontani azokat az akadályokat, amelyek a teljes és tökéletes hasonulást nem engedik meg. Németh László szerint „van ember és van a szerep, melyet vállalni tud. Az egyik csupa takart mélység, a másik csupa világ felé fordított felület és mindkettő mi vagyunk.” (Ember és szerep.) A kereszténnyé lett zsidó tőkés-

ben az ember csupa elszánt, meddő vívódás, a szerepe pedig, amellyel a világ felé fordul, héroszi igyekezetű, belülről jövőszínészi alakítás. Mindenáron és mindenhogyan meg akarja játszani, hogy teljesen, tökéletesen odatartozik ahhoz a nagy keresztény közösséghez, amelyik felé vágyakozik.

Ez a szerepvállalás mutatkozik a nem tőkés, áttérteknél is. Itt általában az az ellenvetés a kisebbségérzet létezésével szemben, hogy a nem tőkés társadalmi osztályok tagjainál sem merülnek fel gátlások. Például szolgálnak erre az áttértek jömenetelű orvosi rendelői, a jövedelmező ügyvédi irodák, a szokatlanul nagy tisztviselői érvényesülések és így tovább.

E megállapításokkal szemben elsősorban is arra mutat rá, hogy a nagytőkés orvosa és ügyvédje lényegében véve szintén a kapitalista társadalomhoz tartozik, tehát tulajdonágai, ténykedései azonosak a bankvezérigazgatóéval és nagyiparoséval. E réteggel kapcsolatosan gondoljunk azokra az aprócska hazugságokra, amikor az áttért letagadja, hogy valaha is zsidó volt. Ha nem lenne kisebbségérzet, ilyen, emberhez méltatlan lépésre sohasem kerülne sor. Kisebbségérzet irányította annak az előkelő ügyvédnek, egy állami pénzügyi szerv igazgató-ügyészének ama ártatlan ténykedését, hogy elhallgatta őskeresztény apósa előtt, miszerint őhita Újvidéki családból származik. Ez a körülmény azután kellemtelen formában derült ki. Nagy és előkelő társaságban egy nyilvános étteremben ült az ügyvéd, amikor a következő kérdéssel lépett oda hozzá egy mit sem sejtő hitsorsos: „Szervusz Kohn, mit csinálnak az újvidékiek!”

A kisebbségérzet létezését egyébként a jelen politikai és társadalmi eseményei is igazolják, az a tény, hogy az áttért egy kalap alá kerül a zsidóval. A vonatkozó törvény, mint tudjuk, indokolásában fajvédelmi szempontokra hivatkozik, meg még talán arra, hogy a vallásváltoztatás legtöbb esetben nem őszintén, nem lélekből és meggyőződésből történt. Kell, hogy kisebbségérzete legyen az új kereszténynek, amikor ilyen álláspontot képvisel vele szemben a hivatalos keresztény világnézet.

Végezetül pedig hadd beszéljek a kisebbségérzettel kapcsolatos utolsó ellenvetésről, amely rendszerint zsidó oldalról

jön. Eszerint igazak a kisebbségérzettel kapcsolatos megállapítások. Ez azonban arra mutat, hogy az áttérésnek nincsen sem gyakorlati, sem lelki értelme, ha egyszer az új keresztény elveszíti a zsidósághoz való tartozás érzését és ugyanakkor őszintén és igazán katolikussá vagy protestánsná sem lesz.

Itt azután elérkeztem a kérdés legnehezebb részéhez. Valóban miért változtatják vallásukat a zsidók, ha egyszer nem tudják maradéktalanul céljukat elérni?

Az egész zsidókérdéssel szembe kell nézni ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolni lehessen. Önáltatás az a felfogás, minthogyha a zsidóság nem lenne külön fajta, még pedig olyan külön faj, amelynek felfogása, tulajdonságai, szellemisége idegen a magyarságtól. Ezen persze nem kell fogcsikorgatva felhördülni, hiszen e tény egyáltalán nem jelent a zsidóságra sértést, miként a francia sem háborodik fel azon, ha azt állítják róla, hogy fajisége nem azonos az angolokéval. Egyszóval más a zsidó kereskedő, más a keresztény, más a zsidó családi élet, más a keresztény, más lelki táplálék, szórakozás kell a zsidóságnak, más a keresztény magyaroknak.

Bizony a zsidóság a magyartól idegen fajta, olyan, amelyik mindezideig nem tudott tökéletesen hasonulni, de ebben nem ő a hibás. A megalázó gettórendszer, az elkülönítés céltalan és esztelen politikája, a folytonos üldöztetések egyszerűen megakadályozták a beolvadást. A hasonulás lényegében szokások felvétele, gondolkodásmód elsajátítása, beszéd eltanulása. A magyarországi zsidóságnak minderre nem volt alkalmá, nem pedig azért, mert nem látta maga előtt a példát. A magyarság nem engedte közel magához a zsidóságot.

Holott a zsidók hamar és könnyen hasonulnak más népekhez, hiába mondanak egyebet sokan. Németh László szerint „a zsidóság asszony természetű nép, amely alkalmazkodik, ahol van mihez alkalmazkodni.” (Ember és szerep.) Bizonyította ezt a magyar zsidóság élete az egyenjogúsítás után. Ez az idegen fajta mihelyt bekerült a magyar életbe, lázas igyekezettel tört a magyarosodás felé. A zagyva, idegen zsargont felváltotta magyar beszéddel, ruházatában, életmódjában egyre inkább igyekezett olyan lenni, mint az

ország többi lakói. Az asszimiláció felé való haladást jelentette többek között az is, hogy az egyenjogúsítás után a zsidók mind többen és többen hagytak fel az élelmezésbeli elkülönüléssel. Szakítottak a kóser kosztal és fogyasztani kezdték a disznóhúst.

De ez még mindig nem volt elég. A beolvadási folyamat ment egy bizonyos határig, de amikor lelkiekről volt szó, egyszeriben elakadt. A talmud agyafúrtságához, az ótestamentum rideg szeretetlenségéhez ragaszkodó zsidóságot vallása megakadályozta abban, hogy tökéletesen magyarrá legyen. A maga zsidóságához büszke daccal ragaszkodó Kóbor Tamás mondja a következőket: „Feltétlenül elismerem a zsidóságnak fajilag külön voltát. Lehetetlen is tagadni, felesleges is. A zsidóság századok folyamán a vallással együtt fenntartotta fajiságát is. Minden más faj megoszlott vallásilag és elvegyült másokkal. A zsidóságnál a vallás ennek a vegyülésnek is útját állja. De látható, tapasztalható a faji különbség testben és lélekben egyaránt.” (Az Újság, 1919. október 11.)

Ez az, amiért szükség van az áttérésre. És ha az eddigi asszimilációs eredményekhez fokozatosan, lépésről-lépésre értünk, hát a végső beolvadás sem következhet be egyszerre. Az a zsidó, aki áttér, az úttörő szerepére vállalkozik. Élete valahogyan hasonlatos Julius Caesar telepeseiéhez: elindul bizonytalan tájakra, viharral, szélvénnyel dacolva, elemekkel küzdve felépíti a maga otthonát. Küzd, verejtékezik holmi remélt javakért, olyasmiért, amit maradéktalanul és igazán csak a gyermekei fognak élvezni.

Minden áttért zsidó mártírszerepet vállal az utánakövetkező generáció érdekében.

2.

Az előzőkben utaltam arra, hogy az új keresztények kisebbségérzetét sok mindenben indokolja az a visszautasító magatartás, amellyel velük szemben a keresztény közösség tagjai viselkednek. A nemzsidó rétegek nem bíznak új hitestvéreikben, mert azt tartják róluk, hogy az áttértek lelkülete nem változik. A legtöbb keresztény szerint hiába veszik fel a keresztségét a zsidók, továbbra is megbízhatatlan és káros elemek maradnak. Ahhoz, hogy megvizsgáltsék, vájjon az új keresztényekkel szemben helytálló-e a bizalmatlanság) 'elsősorban a zsidóság elleni gyűlöletet kell boncolgatni.

Legyen szabad erre vonatkozóan kicsit hosszasan idézni Szekfű Gyulát. Szekfű szerint „a magyar kapitalizmusnak a zsidóság sokkal inkább hordozója és kizárólagos istápolója, mint más államokban. Nálunk a zsidóság volt az egyetlen osztály, mely e szerepet magára vállalhatta, miután az országban lakó népfajok, a magyarral élükön tökéletesen tehetetleneknek bizonyultak a kor igényeinek eleget tenni. A történeti előzmények szintén arra utalnak, hogy a magyar kapitalizmus szervezője csak a zsidóság lehet. Az ország agrárproduktumának összegyűjtése, szállítása, kicserélése, felosztása a zsidóság munkája volt, hasznát is élvezte, amiből érthető, hogy az a kevés pénzbeli tőke, amivel Magyarország a kapitalizmus beköszöntésekor rendelkezett, szinte kizárólag a zsidóság kezében volt. Az ország tőkés osztálya már 1848 és 1867 előtt zsidó volt, misem természetesebb tehát, minthogy a kapitalizmus első munkásai és élvezői a zsidók voltak. Az új korszakban a gazdasági élet súlypontja a városokba toldik, a kapitalista pénzgazdaság bankjaival, részvénytársaságaival, vállalatai büróival a városokat szállja meg s onnan

irányítja a technika fejlett eszközei segélyével a gazdasági produkciót, a nyers termények elosztását és feldolgozását. Kapitalizmus és zsidóság szövetségére tanulságos fényt vet az a megfigyelés is, hogy oly városokban, amelyek bármi okból visszamaradtak a kapitalista fejlődésben, egyszersmind a zsidóság arányszáma is visszamegy. Kereskedelem, gyár- ipar- és pénzüzet már a hetvenes években a zsidóság kezén van, annál is inkább, mivel már a magyar kapitalizmus gyá- molának, az osztrák tőkének is tekintélyes része zsidó volt. A bécsi és osztrák zsidósággal a miénk a legszorosabb összefü- gésben állott. Bécsi cégek faji mozgékonyaságuknál fogva gyak- ran költöznek Pestre s viszont. A magyar kapitalista fejlődésre tipikusnak tarthatjuk ezt az utat: máramarosi pálinkamérés- ből pesti üzletbe, onnan bécsi bankba, bármennyire különböz- zék is ez a hamburgi kereskedők, rajnai vasmívesek, francia bor- vagy selyemgyárosok pályájától. A kapitalizmus, legyen még oly egyetemes világjelenség is, országonként specializá- lódott és az adott viszonyoknak megfelelően külön formákat vett fel. Nálunk a zsidóság túlsúlya jellemzi. A galíciai be- vándorló még meg sem melegedhetett, máris részesévé lön a hatalmas kapitalista gépezetnek, miután a már hazai zsidó- ság nem volt hajlandó elzárkózni az idegen kultúrájú és etikájú bevándorló fajtól.” (Három nemzedék.)

Szekfü Gyula megállapításaiból nagyon sok érdekes kö- vetkeztetés vonható le. Szó sincs róla, a magyarországi ka- pitalizmus szociális téren nem volt megértő, aminek kö- vetkezményeként elkeseredett erővel robbantak ki a sztrájkok- kal fűszerezett szociális mozgalmak. Azonban már az is ered- mény volt, hogy az alsóbb néposztályok egyáltalán gondol- hattak arra, hogy harcot indítsanak a maguk szociális jobb- létéért, hiszen a magyar történelmi múlt folyamán Dózsa György után egészen a kapitalista gazdasági rend kezdetéig nem igen volt népi megmozdulás. Az antiszociális kezdeti ka- pitalizmus idején volt szociális harc, de az antiszociális feu- dalizmus idején elképzelhetetlen volt minden hasonló akció, így például a negyvennyolcas jobbágyfelszabadítást sem az elnyomott jobbágyok kezdeményezték és hajtották végre, ha- nem az a köznemesi osztály, amelyiknek lelkét megmámoro- sította a szabadság-egyenlőség-testvériség párisi forradalma.

A kapitalizmus politikai formája, a liberális rendszer tette lehetővé a városi munkásság szervezkedését, ebből a városi szociális mozgolódásból nőtt ki az Áchim Andrások, Mezőfi Vilmosok agrárszocialista mozgalma, aminek eredményeként ma végre gondoskodás kezd történni a földmunkásságról is, a hárommillió koldusról, miként ezt a réteget a legújabb idők politikai irányai elnevezték.

A magyar kapitalizmusnak, illetve az azt vezérlő zsidóságnak, tőkés rendszerünk irányítóinak és vezető rétegének hibái voltak. Így többek között nagy bűnük volt a mohósággal elegyedő rövidlátás, amely végeredményben eredője annak a gyűlöletnek, amely a magyarságban a zsidókkal szemben megnyilvánul. A magyarázata azonban ennek, hogy minden kapitalista szertelen a vagyongyűjtés terén, a zsidóság pedig ezenfelül még azért is különösképpen mohó, mert — mint erről később lesz szó — sohasem tudja, hogy mit hoz számára a holnap.

Kétségek kívül bizonyos, hogy Szekfű Gyula megállapításaiban sok igazság van, amelyeket nem lehet letagadni. Így igaz az is, amit a bevándorló zsidósággal kapcsolatosan közöl, miszerint idegen a kultúrájuk és etikájuk. Ezt a megállapítást csupán a bevándorló zsidósággal kapcsolatosan teszi Szekfű, amiből viszont észszerűen következik, hogy a Magyarországon ősökkel és talaj gyökérrel rendelkező zsidóság etikája és kultúrája a hazaitól nem teljesen különbözik. Szekfű ezt nem mondja ki, de annál inkább hangoztatja egy másik szerző, Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt elnöke, aki Kiss József halála felett elmélkedvén a következőket mondja: „Egész és igazi költő volt, akit a magyar zsidóság adott a magyar nemzetnek. Fiatalkori műveiben még itt-ott megszólalt a gettónak régi keserősége és lelki különössége, de azóta ezeket költészetében teljes harmóniába tudta olvasztani a magyar néplélekkel. Nyelvében, gondolkodásában, érzelmeiben mindenkifelett magyar volt.” (A Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1922.) Az a kép, amelyet Berzeviczy festett a fiatal Kiss Józsefről, az egész zsidó-kérdésre talál. A tökéletes asszimilációt a gettó lelki különössége akasztja meg. Ettől az emléktől pedig csak úgy lehet elszabadulni, ha a zsidóság leveti magáról a gettó vallási formáit. Azután amit a későbbi, teljesen magyarrá lett Kiss Józsefről

mond Berzeviczy, ahhoz csak azt kell hozzátenni, még mennyivel inkább egy lett volna a Duna—Tisza népével ez a költő, ha lelkületében kereszténnyé válik, olyanná, mint a többi magyar.

E kis kitérő után azonban engedtessek meg, hogy visszatérjek Szekfű Gyula gondolatmenetére és abból azt a mondatot ragadjam ki, amely szerint a zsidóság fogalma lassan: lassan azonossá vált a kapitalizmus fogalmával. Ez az oka annak, hogy amikor a szociális irányok egyre élesebb harcba kezdtek a kapitalizmussal, a küzdelem a fogalomazonosság következtében együtt járt a zsidóság elleni megmozdulásokkal, az antiszemitizmus terjesztésével. Így született meg a magyar politikai életben az Istóczy Győző-féle Antiszemita Párt és így kapott zsidóellenes színezetet a Néppárt, a magyarországi katolicizmus szociális irányú mozgalma. A néppárti mozgalom annak szociális és antiszemita színezete miatt bizonyos mértékig szembeszállt a földjeiket zsidóknak bérbéadó és a nagybirtokos osztályhoz húzó főpapokkal is, hiszen élén a néppel közvetlen kapcsolatot tartó alsóbbrendű papok állottak. Ezért nevezték gúnyosan a Néppártot a káplánok pártjának.

Érdekes dolog, hogy a kiegyezés utáni és a világháborút megelőző időkben a zsidóságot a kapitalizmussal azonosító közszellem egyre szélesebb körökben terjedt el, annak ellenére, hogy ekkortájt a szabadelvűség jegyében kormányozták Magyarországot. E szabadelvűségre különben jellemző, hogy alatta az antiszemitizmus időnként kormányprogrammá változott. Így például Darányi Ignác földművelésügyi minisztersége alatt, akivel kapcsolatosan írja Szekfű Gyula, hogy „Egan Ede alatt állami kirendeltségeket szervez... Beregmegyében tizenháromezer hold havasi területet bérbévesz és ruténeknek adja, megmentve őket a bevándorolt galíciaiak uzsorájától...” (Magyar történet. A tizenkilencedik és huszadik század.)

Ez az irányzat végül azután az 1919-ik évi Friedrich-féle keresztény nemzeti ellenforradalomba torkolt. Itt pedig meg kell állani kissé és megrajzolni a keresztény felbuzdulás lélektani magyarázatát.

Az 1919-ik év március 21-én kirobbant, magát proletár-

diktatúrának nevező korcs és beteg kormányzati rendszer népi jelszavakkal érkezett, szociális programot hirdetett, de három és félhónapnyi uralma alatt még csak meg sem kísérelt valamit tenni a dolgozó tömegek érdekében. A Kun Béláékkal együttérző elemek szerint erre nem is volt mód, hiszen veszített háború után, teljesen lerongyolt állapotban élte a maga beteg életét az ország. Nem szabad azonban elfeledni, az úgynevezett proletárdiktatúra még csak oroszlánkörmeit sem mutatta meg, nem jött egyetlen olyan átfogó gondolattal sem, amelyek azt a hitet kelthették volna, hogy valaha is tud valamit tenni. Az úgynevezett proletárosztály a fellépett élelmi-szer- és egyéb áruhiány miatt rosszabb sorsra került, mint volt. Azok a törekvések, amelyek a gazdasági rendszert akarták a kapitalizmusról való letéréssel átszervezni, hozzá nem értő akarnokok ténykedései folytán nem sikerültek. A fehér pénz elértéktelenedése és a kékpénz titkos ázsiójának keletkezése következtében egyik napról a másikra egy valóságos új tőkésosztály teremtődött. De főleg és legelsősorban a magát a munkások kormányának nevező diktatórikus rendszer helyett, hogy a munka folytonosságát biztosította volna, inkább még leállította a gyárakban a munkát.

Egyszóval a tömegek széles rétegei továbbra is úgy éltek, hogy nem remélhettek a jövőben, nem gondolhattak arra, hogy a helyzetük változni fog. Mivel a tanácsköztársaságnak nevezett rémuralom vezéralakjai nagy többségben zsidók voltak, az emberekben tudat alatt, ösztönösen lábrakapott az a felfogás, hogy az egész kísérlet tulajdonképpen szédítésből történt. A zsidó uralmat akarták így új arcra hozva meghosszabbítani, sőt ha lehet állandósítani. Azt a zsidó uralmat, amely a kapitalizmus hatalomrajutásával kezdődött el, de eresztékei a veszített háború és a fokozódó elégedetlenség miatt immáron recsegni, ropogni kezdtek.

A közvélemény ilyformájú kialakulását nagyban elősegítették a politikai agitátorok, a tömeg lelkének, e finom műszernek kiváló, de egészen lelkiismeretlen ismerői. Ezek azok a dolgok, amelyekből megérthető és magyarázható a magyar társadalom 1919-ben fellángolt nagyszabású zsidógyűlölete.

Ez az antiszemitizmus gazdasági eredetű és hasonló in-

dokokkal magyarázható a keresztény tömegek részéről az áttértekkel szemben megnyilvánuló ellenérzés. Azok a gazdag zsidók, akik elhagyták vallásukat megmaradtak olyan vagyoni viszonyok között, amelyekben a keresztelésüket megelőző időkben éltek. Minthogy a széles néprétegek szemében a zsidó és a kapitalizmus fogalma azonos, továbbra is zsidónak tekintették azokat a Lánczy Leókat és Weiss Fülöpöket, akik áttértek ugyan, de vagyonukat nem ajándékozták szerzetes módjára a közösségnek. E kérdéssel kapcsolatosan természetesen csak a vagyonos áttértek kerülnek szóba, mert hiszen a szegény új keresztények, csak úgy, mint a szegény zsidók, sohasem forognak közszájon. A Hivatásszervezet nevű, szélsőségesen harcos katolikus munkásérdekeltség folyóiratának egyik tavalyi számában cikk jelent meg, amelyben egy munkás közli Schwarcz nevű zsidó kollégájával, hogy ne féljen az új idők feltörekvő szellemétől. E cikk szerint azoknak a Schwarczoknak, akik kemény kétékezi munkával keresik meg saját és családjuk mindennapját, nem fog bántódása esni. Sem az őskeresztény tisztviselők, sem az őskeresztény munkások nem bántják áttért vagy zsidó kollégájukat, ha az velük egyívású. Baráti megértéssel dolgoznak vele, sőt együtt kávéházaznak vagy söröznek munka után. Mihelyt azonban gazdagabb zsidóról és új keresztényről van szó, nyomban kirobban az antiszemitizmus. A ma közszellemének ez a képe és az egészen más lapra tartozik, hogy a vonatkozó törvényes intézkedések előbb és jobban sújtották a zsidóság fogalma alá eső kisembereket, mint azokat az áttért és zsidónak megmaradt egyedeket, akiknek neve és a kapitalizmus fogalma között az összefüggés megállapítható.

A tömegek a jósorban lévő áttérteket tartják szem előtt, amikor leszögezik azt a véleményüket, hogy a vallásukat változtató zsidók nem akarnak igazán beolvadni, hanem csupán érdekből, hatalmi helyzetük megszilárdítása, sőt egyenesen világhatalmi törekvéseik elérése céljából térnek át.

Ezek a bizonyos titkos világhatalmi célok gyakran szerepelnek az antiszemita irodalomban. Érdekes foglalkozni e kérdéssel, mert az ilyenformájú vád egy jól kifejlett propaganda eredményeként terjedt el. Valamennyien azt igyekeznek magyarázni, a zsidóság, mint a biblia szerinti kiválasztott

nép, tudatosan készül a világ feletti korlátlan uralomra és parancsolásra. E felfogás szerint minden zsidó tagja egy nemzetek és országok feletti titokzatos közösségnek és a világhatalmi célok érdekében utasításszerűen jár el élete minden tevékenysége folyamán.

E vélemény megtalálható a népies talmudfordítóknál és magyarázóknál, mint aminő Luzsénszky Alfonz, Kmoskó Mihály, a Pázmány Péter tudományegyetem teológiai fakultása elhunyt professzora is hajlott e felfogás felé. „A Nép” című megszűnt napilapban jelent meg egyszer az a nyilatkozata, amely szerint az „Alliance Israelite” voltaképpen azonos a talmudban szereplő „Agundas Jisroel”-lel, a zsidóság világhatalmi célkitűzéseit jelképező eszménnyel.

Az ily felfogást valló és ezt a szellemiséget hirdető szerzők szerint általánosságban az említett „Alliance Israelite” a legfőbb szerv a zsidóság világhatalmi törekvései gyakorlati keresztülviteléhez. Emellett az intézmény mellett, mint segéderők működnek a nemzetközi szabadjóművesség különböző páholyai és a kommunista, ^szocialista internacionálék. De a Kmoskó szellemű tudósok és politikusok csaknem mindent titkos zsidó szervnek tartanak, ami nemzetközi, így a Pen Klubokat, néha pedig az internacionális tudományos szervezetet. Állításaik bizonyításakor az erre szolgáló adatokat a talmudban vélik feltalálni. Hogy igazuk van-e vagy sem, azt döntsek el a talmudtudósok. A magam részéről erről csak annyit mondok, hogy a különböző zsidó házakban, ahol megfordultam, kezdve az apámétól, arról hallottam beszélni, hogy miből fizetik az esedékes lakbért, de titkos utasítások, vagy pláne világhatalmi törekvések nem kerültek szóba soha.

Ez a Kmoskó-féle felfogás hirdeti különben azt is, hogy egy-két kivételtől eltekintve csak színleg és titkos célok érdekében térnek át az egyes zsidók. Erre nézve történelmi példákat szoktak emlegetni, neveket, előkelőségeket, sőt Róma egyik pápájára is hivatkoznak az ilyen meggyőződést vallók állításaik során. Arra, hogy a zsidóság titkos célok érdekében tér át, magyar vonatkozásban, mint bizonyítékra, rendszerint Fraknoi Vilmos püspökre történik az utalás. Fraknoi, akit Franklnak hívtak, tudvalevően zsidó származású volt, áttérése után katolikus papi pályára lépett, majd püspök lett,

elérte ezt a magas egyházi grádust. Látszat-kereszténységét, azt a körülményt, hogy csupán színleg lett katolikus és rejtett feladatok elvégzésére lépett be a papi rendbe, olyan állításokkal akarják bizonyítani, hogy Fraknói (akinek nevéhez ilyenkor mindig hozzáfűzik a Franklt,) püspök korában is jó zsidó maradt, rituális kosztón élt és a zsidó hosszúnapokon böjtölt.

Annak a kijelentése, hogy ebből egy szó sem igaz, magában még nem bizonyíték, hiszen az egyszerű tagadással való megcáfolása valaminek legfeljebb olyan erővel bírhat, mint az állítás maga. De mindenki, aki ismerte Fraknói Vilmos püspök magánéletét, önmagától arra a meggyőződésre kell, hogy jusson, miszerint ez a vád valótlan. Ezt a magas egyházi méltóságot olyannyira csak a történelemtudomány érdekelte, hogy egyenesen gyermekes naivitással kezelte privátügyeit. Táplálkozásával nem törődött, ruhája rongyos volt, alkalmazottai meglópták. Minden fillérjét könyvekbe ölte és igen gyakran az akadémia könyvtára részére is vásárolt saját zsebéből drága és értékes munkákat. Életmódjának az volt az eredménye, hogy teljesen eladósodott. Bár egyházi stalluma igen tekintélyes jövedelemmel járt, élete utolsó esztendeiben még lakásproblémái is voltak. Hol ismerősöknél lakott, hol szanatóriumban, hányódott ide-oda, költözgetett egyik helyről a másikra, mint valami bohém művész. Ebben az időben úgynevezett lelépési díjat kellett fizetni a lakásokért, de Fraknóinak erre nem volt pénze. Fögel József, a szegedi egyetem történelemprofesszora szaladgált az irányban, hogy az ősz tudós valahogyan állandó otthonhoz jusson. Egy alkalommal nekem is beszélt kálváriajárásáról, mire én egyik napilapban cikket írtam Fraknói hajléktalanságáról. A cikk napvilágot látásának napján Vass József, akkori népjóléti miniszter telefonáltatott nekem titkárával, hogy hozzam el hozzá az ősz főpapot. A látogatás másnap délután megtörtént és akkortól kezdve Vass igyekezett rendezni, helyesebben egyenes vágányra terelni Fraknói Vilmos zilált ügyeit. Az akkor épülő Bethlen-udvarban utalt ki neki lakást, de abba Fraknói Vilmos már nem költözhetett be, mert a ház elkészülte előtt meghalt. Halála után csupán adósságai maradtak hátra.

Az itt elmondottak bizonyítanak. Ha Fraknoi Vilmos valamilyen titkos helyről eredő megbízás folytán a zsidó kapitalizmus érdekeit képviselte volna a katolikus egyházon és kléruson belül, akkor más anyagi viszonyok között él és hal meg.

Ezekután azt hiszem, nyugodtan levonhatom a következtetést. Semmiesetre sem áll az, hogy a zsidóság egyedei világuralmi törekvések szolgálatában, rejtett célokkal hagyják el őseik hitét. Ha vannak is ilyen rejtett célok, azok sohasem egyetemes zsidó, hanem mindenkor egyéni érdekek szolgálatában történnek, de ezek legtöbbször egyáltalán nem rejtettek. Ami pedig a kérdés másik részét illeti, nevezetesen azt, hogy az áttért új hitében is „káros elem marad, mert nem változtatja meg gondolkodásmódját, hát erre csak egyet mondhatok. Ráműtöttem arra, hogy a gyűlölet vagy ha úgy tetszik, vád, voltaképen nem a zsidó származásnak, hanem inkább a kapitalista mivoltának szól.

3.

Az eddigiekben halavány utalás történt már arra, hogy a zsidóság egyedeit áttéréseik alkalmával nem vezeti lelki meggyőződés, hanem holmi más indokok. Ennek a bizonyítására érdekes volna történelmi visszapillantást vetni az áttérésekre, de nálunk ezzel a kérdéssel tudomásom szerint senki nem foglalkozott. A vallásváltoztatásnak nincs történelmi szempontú irodalma Magyarországon, ami mindenesetre nagy kár, mert hiszen a történelmi okulás lehetőségeinek birtokában sok mindent másként lát az ember.

Átnéztem a Hóman Bálint-, Szekfű Gyula-féle magyar történelmet, keresztülrágtam magam egy sor más munkán, Acsádin, Marczalin és úgy találtam, hogy a magyar múlt folyamán Szerentsés Imre alkincstárnok volt az első olyan számottevő egyén, aki elhagyva zsidó hitét, megkeresztelkedett.

Hát e Szerentsés, latinosan Fortunátus Imre áttéréseiben nem sok örömét lelhetette a magyarországi katolicizmus, de a hasonulni akarók sem túlságosan büszkélkedhetnek vele. Megkeresztelkedésében nem szerepeltek vallási indokok, de még asszimilációs vágyról sem lehetett szó nála. Egyszerűen csak azért lett kereszténnyé, mert megbecstelelt egy katolikus leányt és választania kellett az új hit vagy pedig a bitófa között. Fortunátus nem gondolkozott sokat. Családját otthagya a gettóban, ő maga pedig felcsapot kereszténynek és feleségül vette azt a nőszemélyt, aki miatt bajba keveredett.

Ez közvetlenül a mohácsi vész előtt történt, tehát akkortájt, amikor bizony eléggé zűrzavaros élet folyt Magyarországon. Ebben az időben a főurak, de maga az államkincs-

tár is szűkölködtek anyagiakban. Figyelemmel arra, hogy ebben az időben nem uralkodott az országban szociális szellemiség, a pénz megszerzése tekintetében nem merültek fel elvi gátlások. Aranyat kellett felhajtani akárhogy és erre a munkára igen alkalmasnak látszott Fortunátus-Szerentsés Imre. Az alkincstárnok képességeit a keresztapja, Perényi Imre nádor, a többi zászlósurak közül pedig Szalkay Imre esztergomi érsek, Báthory nádor használták fel. Meg kell őszintén mondani, ez a konvertita jól kiszolgálta előkelő barátait. Az ő idejében zálogosítják el a Fuggereknél az ország adójövedelmeit. Az alkincstárnok eszközei kíméletlenek, kegyetlenek és ravaszak voltak. Mikor hamis pénzzel manipulált, vád alá helyezték, de kiverekedte a maga igazát, rehabilitációval járt a büntető eljárás. Általában feladatainak mindenkor eleget tett, amit az bizonyít, hogy nem volt üres az államkassza, amíg tisztségét viselte. Hogy közben ősi eredetű mohóságával, kíméletlen önzésével, pénzvágtyával önmagának is vagyont gyűjtött, az csak természetes. Megjegyzendő azonban, ezzel nem igen törődtek előkelő pártfogói.

Ítéletet mondvá Fortunátus-Szerentsés Imre munkássága felett, azt kell leszögezni, hogy hiányzott belőle az alkotó szellem és a nép szeretete. Minden cselekedetét és terveit az önmagával és pártfogóival szemben megnyilvánuló önzés irányította. Szinte tudomást sem vett a magyarság létezéséről, a népről, amely be akarta őt fogadni és amelyhez aszimilálódnia kellett volna.

Ez azonban teljességgel megérthető. Az ok a korszellemben rejtezik, amely abban az időben annyira nem ismerte el a nép létezését, hogy végül kirobbantotta a Dózsa-féle lázadást. Fortunátusnál ehhez hozzájárult még a gettó emléke is, ami lelkét szinte teljesen megfeküdte. Hiába katolizált, megmaradt gyűlölködő, bizalmatlan zsidónak, akinek egyetlen vágya gyűjteni, szerezni, mert hiszen nem tudja mikor veszik el mindenét, mikor fosztják meg attól, ami a legdrágább: életétől. Hogy a mohácsi vész idejének alkincstárnoka sohasem vált igazán kereszténnyé, azt bizonyítja az a tény is, hogy halála előtt ismét felvette a zsidó hitet és visszatért a gettó sikátorai közé.

Reménytelen kor reménytelen alakja volt Fortunátus nem árt tehát szembeállítani vele egy másik áttértet. Falk Miksára gondolok, a múlt század közírójára és politikusára, aki 1828-ban született, tehát húsz esztendő volt az 1848-ik esztendő márciusának idusán. A szabadság-egyenlőség-testvériség, az emberi ölelkezés e nagy korszaka nem múlhatott el nyomtalanul Falk Miksa feje felett, őt nem kötötték a gettó emlékei, őt gyanakvás nélkül magyarnak tekintette mindenki. Falk Miksát befogadta a nagy közösség, teljesen, százszázalékosan magyarnak érezhette magát és ő ezért hálás is volt nemzetének, hiszen minden tudását, tehetségét az ország szolgálatába állította. Mint gazdaságpolitikus vasutak, utak építését kezdeményezi, egyik előharcosa az ország kezdődő iparosodásának, tehát csupa olyan dolgot csinál, ami hasznára válik az ország egyetemének, őszinte és igaz magyarságának igazolása az a körülmény, Hogy Erzsébet királynét ő tanítja magyarul. Közírói munkássága megfelelő értékmérője Szekfű Gyula ez a mondat: „Igaz már a hatvanas és hetvenes éveknek született magyaroktól írt hírlapjai is kitűntek irreális érzelmi politikájukkal és ősi gyűlölködésből fakadó féktelen személyeskedésükkel, de hatásuk akkoriban a nemzetnek csak kisebbségére terjed ki, mert a józan, művelt körök mégis csak Kemény Zsigmondra, Salamon Ferencre, Falk Miksára hallgattak.” (Három nemzedék.) Az, hogy Szekfű Gyula véleménye szerint hasznalhajtó volt Falk Miksa közéleti munkássága, kétszeres dicséretnek számít, mert e kiváló történészünk — mint tudjuk — a tudósoknál szinte szokatlan heveséggel állapította meg, mennyire káros hatású a magyar fejlődésre az országban lakó zsidóság.

Fortunátus Imre és Falk Miksa egymás mellé való állítása elgondolkodásra ad alkalmat. Az egyik, aki a tizenhatodik század gettós világából származik, a magyarságra haszontalan álasszimiláns, a másik viszont a múlt század egyenlősítő idejének szülötte. Falk Miksa nem tapasztalta saját bőrén a gettó megalázó szörnyűségeit, tehát egészen más emberré lett, a magyarsághoz sokkal közelebb került. A két példából egy kicsit az a tanulság is levonható, hogy a tizenkilencedik századig sokkal közelebb került a nép lelkéhez a

tizenhatodik században a magyarságtól még egészen távolálló zsidóság. Talán még ennél is fontosabb, hogy az esetek rámutatnak a hasonulás egy elengedhetetlen előfeltételére. Ez pedig az, hogy a hasonulni akaró elől ne záruljon le a környezet

Egyszóval az asszimilálódás két tényezőtől függ: az egyéntől, aki beolvadni akar, azonkívül a közösségtől, amely hajlandó az asszimilálódni akarót befogadni. Ez a szempont sajnos nem talált figyelemre a zsidótörvényben, az áttértekről szóló rész megalkotásánál. Annál inkább érvényesült azonban ez a felfogás a liberálisnak nevezett korszakban, amikor a kitérések ideje megkezdődött Magyarországon.

A tömeges áttérések időpontilag a kiegyezés után kezdődtek Magyarországon, sőt még inkább a zsidóság egyenjogúsításával egyidejűleg. Látszatra logikátlan dolog, hogy akkor kezdtek megkeresztelkedni a zsidók, amidőn régi felekezetükhöz tartozottan sem záródtak el előlük az érvényesítési lehetőségek, a lelki indoka azonban ennek a folyamatnak könnyen fellelhető.

Az oblomovizmus, az önmagával és sorsával nem törődő közönyösség nem zsidó tulajdonság, e fajta egyedeiben különös mohósággal és feszítő energiával ég a karriervágy, az előrejutás ösztöne. A történelem folyamán érthetően beletitódott ez a tulajdonság a zsidóságba, mindenki, aki ehhez a néphez tartozott, gyorsított tempóban akart előrejutni, vagyont, pénzt, biztonságot szerezni, lenni valaki, hiszen a múlt arra tanította, hogy a jövő sohasem biztos. Mjint erre már Fortunátus kapcsán utaltam, minden zsidószármazású emberben ösztönösen ott lángol az a néha a saját, néha csak ősei bőrén tanult meggyőződés, sokszor csak tudat alatti érzés, hogy a faj sorsa bizonytalan, amit lehet, mentől hamarabb el kell érní, mert a holnap mindig meghozhatja kezdetét egy új üldöztetési folyamatnak. A gettóba szorított, mindenféle törvényes és szokásos intézkedésekkel, jogi gáttakkal körülzárt zsidóság számára az egyenjogúsítás jelentette azoknak az akadályoknak az elhárítását, amelyek a karriert, az előretörést megakadályozták addig.

Viszont sok igazság van az édes szőlőt megkóstoló rókáról szóló közmondásban. Az egyenjogúsítás utáni időkben a

magyarországi zsidóság előtt felcsillant a tökéletes biztonság-érzet lehetősége, tehát szerették volna, hogy helyzetük állandósuljon. Ehhez a legkézenfekvőbb útnak mutatkozott elbújni a magyarságban, felolvadni, olyanná lenni, mint azok, akik az ország népének többségéhez tartoznak. Ez a hasonulás részben és elsősorban külsőségekben nyilvánult meg, másrészt a foglalkozási ágak, életpályák megválasztásában.

A kiegyezés utáni időszak minden liberalizmusa ellenére alantas mesterségnek tartotta az iparral, kereskedelemmel való foglalkozást, szemben az földműveléssel, tehát a zsidók rávetették magukat a földre és az ezzel kapcsolatos foglalkozási ágakra. A már a föld közelébe került zsidók pedig viseletükben, életmódjukban, szokásaikban olyanokká igyekeztek válni, mint a többi földesurak.

Zsolt Béla az egyik regényében eleven képet rajzolt azokról a dszentrit utánzó zsidókról, akik bricseszt, vadászkalapot hordanak, kezükben lovaglópálca pattog, isznak, duhajabbak a valódi urizáló köznemeseknél. A múlt századvégi és s századeleji zsidóságban erősen elszaporodott ez a fajta és ennek a rétegnek volt egy kulturáltabb, magasabbrendű része az áttérő zsidóság. Az új keresztények nagyobb intelligenciájuk és tudatosabb akarásaik következtében nem elégedtek meg a külsőségekkel, hanem élt bennük a benső, lelki asszimiláció vágya is. Szerintük közelebbkerülést jelent az ország többéégéhez, ha nemcsak együtt isznak a magyarokkal, hanem egy templomba is járnak velük.

Az ezt az asszimilációs utat járó zsidók elhatározását a magyarországi katolicizmus ténykedései is táplálták. A katolikus vallás alaptörvénye a térítési munka és az egyház ebben az időben erőteljesen üzte hazánkban térítési politikáját. Évtizedeken keresztül folyt ez így, okot adva sok vitára és polémiára, hiszen például a baloldali szélsőségek, a szociáldemokrácia és a polgári radikalizmus élesen támadták Bangha Béla jezsuita atyát és lelkésztársait azért, mert olyan náluk jelentkezőket is megkereszteltek, akik nem eszközölték az előző vallásukból való törvény által előírt kijelentkezést.

Ez a térítési politika abban az időben túlnőtt a katolikus egyház keretein és társadalmi, sőt gazdasági térre is átment. Az egyes foglalkozási ágakban dédelgető szeretettel fogadták

a kereszténnyé lett zsidókat. Utalok itt például az újságírásra. Rákosi Jenő nagy romantikus álma a harmincmillió magyarral kapcsolatosan egyetlen gyakorlati elgondolást tartalmazott: a lángoló magyarságú közíró magyarnak tartott mindenkit, aki asszimilálódni igyekezett, beolvadni a magyarságba. Rákosi jutalmazni kívánta, ha valaki magyarrá szeretett volna válni és ezért lapja, a Budapesti Hírlap szerkesztőségét megtöltötte áttért zsidókkal. Az újságírófejedelem e felfogása valahogyan elterjedt az országban más vonatkozásban is, az új keresztényekből kerültek ki a mágnások, nagybirtokosok ügyvédjei, sőt az állami állásokban is korlátlan lehetőségeket biztosítottak az áttértek számára. Igen természetesen ehhez hozzájárult az a körülmény is, hogy az áttértek általában igen tehetséges és kiváló emberek voltak, hiszen, mint mondtam, a kereszténnyé lett zsidók az óhitűek kiválóságaiból kerültek ki, azokból, akiknek hasonulási vágyát nem elégítette ki a duhajkodás és a dínomdánom.

Egy pillanatig sem vitás, hogy a békebeli áttéréseknél önző érdekek is közrejátszottak és ezeknek az új hívőknek kereszténységében nem volt sok lelki átélés. Nem szabad azonban elfeledkezni arról az alapvető emberi tulajdonságról, hogy az erőszakoltan felvett külsőség lassan szokássá, majd belülről fakadó meggyőződéssé alakul át. Vannak áttért ismerőseim, akik iskolás gyermekeik kedvéért kezdtek vasárnap délelőttönként templomba járni. Az iskolás csemete később egyetemre járó ifjúvá serdült, aki kikerülve a szülői gyámkodás alól, abbahagyta az Isten házába való járást. Nem úgy azonban a szülő, aki továbbra is csak eljárt a templomba és ezt nem mulasztja el ma sem, amikor már öreg ember és bizony hideg téli délelőttökön nehezebbre esik a lakásból való eltávozás.

Ugyanígy van az egész asszimilálódni akaró, áttérő zsidóság. Előbb ellesik az őskeresztény magyarok élet- és gondolkodásmódját, azt követni igyekeznek. Lassan-lassan bekövetkezik azután az az időszak, amikor legbensőbb énné válik, ami eleinte póz volt. Ignótus Hugóról, a Nyugat egyik megalapítójáról általában azt szokás hirdetni, hogy ő a zsidó szellemiség képviselője és nem a magyaré, annak ellenére.

hogy áttért. Ennek az írónak politikai állásfoglalását, egyes cikkeinek tendenciáját most nem akarom mérlegre tenni, de ideiktatom „Kelet népe” című tanulmányának néhány sorát, azét az írásét, amely a meginduló Nyugat programcikke volt A magyarságról mondja ebben Ignotus a következőket: „Ahhoz, hogy élni akar, csak neki magának van köze, mert köszönni életét is csak magának köszönheti... Amit teremt, legyen bár másodrendű, hacsak a legtöbb, amit tud is, megbecsüli, mert ő teremtette. Érjen el többet vagy kevesebbet, csak jussát tartsa mindenre és idegen ne legyen semmitől. A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart. Kelet népének is ez az útja, s ha járja: azon nap alatt jár, annak az emberiségnek felese, annak a történelemnek alakítója, mint a legnagyobb nemzetek, Kicsinységében tán nem szabad, hogy viszont lenézze, akik őt lenézik és nagyon kell szeretnie,, akik őt szeretik. A szeretetnek sok módja van, s egyet sem szabad fitymálnia, fia pedig mentül kevesebb van, annál több iránt kell türelmesnek lennie. Ez minden, amivel kelet népe a nyugatnak tartozik. Ennyit megér az, hogy mégis csak magának él, amikor résztvesz a világ életében, s hogy a helyet, melyen kívül a nagy világon más nincsen számára, ez a nagyvilág mégis csak az önnön biztonsága örálló helye gyanánt bástyázza körül. A Csaba útja az égen írt utat honfoglaló kelet népének. S így van megírva, hogy égen és földön, tudásban, szépségben és munkában mindenütt honfoglaló legyen kelet népe.” (Nyugat.) Lehet vitatkozni Ignotus nyelvezete magyartalanságairól, lehet arról beszélni, hogy az itt idézett szavaiban túlságosan nagy a nyugat iránti szerelme, de egy dolog bizonyos. Annak az embernek, aki ezeket a mondatokat leírta, feltétlenül köze vanl a magyarsághoz, nem idegen, mondjuk zsidó, — még csak nem is jóindulatú semleges, — hanem magyar szemzőgből nézi a magyar problémákat. Az írásban nehéz hazudni, Ignotus mondatai elárulják, hogy őszinteségében nincsen kétség. Ha ez az áttért publicista nem is érzi úgy át a Duna—Tisza népe sorskérdéseit, mint Móricz Zsigmond vagy Szabó Dezső, azért feltétlenül magyarul érez. Ignotus tehát inkább asszimiláns, mint mondjuk az ősi vallásához ragaszkodó Kiss József, akinek elsősorban mégis csak a zsidóság

érzelmei fájnak, bármennyire magyarnak tartja őt Berzevichy Albert. Kiss József az asszimiláció útján előbbre ért, mint fűtyülővel faluzó kaftános ősei, de nálánál és a többi zsidónak maradt zsidónál előbbre került Ignotus, akinek írásaiban pedig semmi lelki hatása nem mutatkozik annak, hogy szerzőjük felvette a kereszténységet. Íme tehát még azoknál is mutatkozik az asszimilációs folyamat, akik nem tették magukévá a keresztény világnézetet. Arról most nem akarok vitatkozni, hogy Ignotus politikai és világnézeti állásfoglalása a szélsőségek szerint olyan, hogy ezzel a felfogással még az őskeresztény sem lehet jó magyar. Hiszen a bűnök, amelyek az Ignotusoknál bűnöknek számítanak, a Veres Pétereknél és a Szeder Ferenceknél már nem azok. Mindenesetre kevesebb támadás érte volna Ignotus Hugót, ha, teszem fel, nem a Világ című szabadkőműves irányú napilap szerkesztőségében futja meg a maga közírói pályáját.

Általában az a felfogás dívik, hogy a zsidó származásúak nem akarnak és nem tudnak asszimilálódni. Ennek pedig pontosan az ellenkezője igaz. Nem szabad elfelejteni, ez a nép elvesztette hazáját, reményét vesztetten vándorolt szerte a világba, tehát igenis ég benne a vágy, hogy új otthon, új hazát szerezzen magának. A magyarországi zsidóság Magyarországon akart otthonhoz jutni, ennek elérésére pedig egyetlen út az asszimiláció. Azok, akik az asszimiláció fejlettebb fokát választották, illetve megtették a külsődleges asszimilációs lépések után a lelki lépést is, tehát megkeresztelkedtek, minden körülmények között igyekeznek erősen összekeveredni a magyarsággal. Ez a magyarázata annak, hogy az új keresztény férfiak legnagyobb részben őskeresztény nőkkel házasodnak össze és viszont.

Ennél a keveredési ösztönnél egyébként meg kell állni, mert ezzel kapcsolatban igen gyakran vágnak vádakat nemcsak az áttértek, hanem az egész zsidóság fejéhez. Veres Péter „Szocializmus és nacionalizmus” című könyvében erre a tulajdonságra vezeti vissza azt a zsidókkal igen gyakran szembeszegezett vádat, hogy tudniillik a zsidó munkaadók, urak és úrfiak egyaránt elcsábítják a cselédi sorban szenvedő őskeresztény lányokat. Veres szerint a tiszta és szerel-senileg kulturált zsidó nők jobban megfelelnének a zsidó fér-

fiak ébredező vágyainak, azonban a sokszor tudat alatti elkeveredési akarásból fakadó vágy a kultúrátlan, nem is mindig kifogástalanul tiszta paraszt-cselédek felé hajtja őket. Veres Péter igen természetesen vádként szegezi a zsidóság mellének tételét. Teljességgel igaza azonban csak akkor lenne, ha vizsgálódásai során eljutott volna az áttértekig és megállapította volna, hogy ez az asszimilációs vágyból fakadó? kihatásaiban tragikus zsidó ösztön az áttérteknél már egy nemes beolvadási gesztussá változik, mert hiszen az új keresztény a házasság szentségén keresztül igyekszik elkeveredni a magyarsággal.

Túlságos volt azonban az elkanyarodás a liberális korok új keresztényeitől. Azoktól, akik többnyire karrier-elérési célból, tehát érdekből tértek át. Ezek a belső meggyőzés nélküli, érdekből fakadó megkeresztelkedések azonban nem szolgáltak a magyarság kárára, mert hiszen minden esetben asszimilációs, beolvadási vágyat takartak.

4.

A liberálisnak nevezett korszak áttérőinek száma aránylag nem volt sok Magyarországon. Esztendőről-esztendőre a keresztvíz alá került néhány megkeresztelkedő, de ezeknek száma nem volt annyi, hogy meggátolta volna a zsidó vallás híveinek szaporodását. Csak lassan-lassan hagyták ott vallásukat a zsidók és ha erőszakos lépések történtek ellenük, miként a tiszaezlári vérvád históriája vagy a baloldali radikális Ágoston Péter, későbbi népbiztos „A zsidók útja” című antiszemita szellemű könyve megjelenése, ami kihatásaiban egyenlő volt a Scharf Móricz-féle históriával, úgy megállt, el-elbicsaklott az áttérési folyamat. Később, az 1918. és 1919-ik évi forradalmakat követő időkben némileg emelkedett a keresztelkedések száma, de a legutóbbi két-három esztendőben, hogy a zsidóellenes hullám hazánkba sodródott, szinte pánikszerűen kezdtek menekülni Jehova hívei egyházukból. Ez az áttérési folyamat olyan mértéket öltött, hogy a Pesti Izraelita Hitközség udvarán június havában már csak augusztusra szóló sorszám volt kapható a kijelentkezésekre.

A megelőző idők áttéréseiben sem volt fellelhető sok lelki indok és alap, de a legújabb vallásváltoztatások azután már valóban minden átgondolás és megfontoltság nélkül történtek. Egyszerűen azért lettek keresztényekké a zsidók, mert azt remélték, hogy így inkább megtarthatják állásaikat, kevésbé forog veszedelemben iparengedélyük, diplomájuk, amelyeknek révén családjaik és maguk megélhetését biztosították.

Nagy tülekedés volt ez. A keresztény és keresztyén egyházak papjai, részben közönyösségből, részben érkezés hiá-

nyában egyáltalában nem gondoltak új híveik lelki gondozásával, az őskeresztényekben pedig még csak fokozódott az áttértekkel szemben megnyilvánuló gyanú. Azt tartották a legfrissebb jövevényekről, hogy ezek azután igazán megmaradnak zsidóknak és csak színleg keresztelkednek meg, azért, hogy anyakönyvükbe bekerüljön az ev., ref. vagy az r. k. meghatározás.

Vádak azelőtt, régi időkben is voltak, de a legszomorúbb az, hogy az új áttérteknél akadt erre komoly ok és alap. A zsidó böjtnapon történt, hogy akkori polgári foglalkozásomból kifolyóan betévedtem egy csak nemrégiben görög katolikussá lett kereskedő üzletébe. Az illetőnek egyébként őskeresztény felesége, mikor a férje iránt érdeklődtem, azt mondta, hogy az bizony templomba ment. Erre kifejezést adtam csodálkozásomnak és megmondtam, hogy tudomásom szerint az általam keresett úr áttért. Az asszony erre azzal válaszolt, hogy a megkeresztelkedés valóban megtörtént egzisztenciális okokból, de ez nem jelenti azt, hogy férje ne tartsa meg igazi vallása törvényeit és ne imádhassa Istenét a saját szokásai szerint, a maga módján.

Arra nem akarok most kitérni, amit az aszonynak mondtam azzal kapcsolatban, hogy az urával szembeni viselkedése mennyire meggondolatlan és szeretettelen. Közöltem vele, hogy amennyiben igazán élettársa férjének, úgy vezesse be őt az új vallásába és gyengédséggel, megértéssel szorítsa a tökéletes asszimiláció felé. Ezúttal azonban nem ez a lényeg. Most arról van szó, hogy a kereskedőméhez hasonló eset számos akad ma az országban, tehát erről kell beszámolni, mint jelenségről, mint egy szomorú hajtásáról az áttértproblémának.

Az ilymódon történő megkeresztelkedésekben sok a gerincnélküli becstelenség, de emberileg érthető ez az eljárás. Az asszimiláció lelki lépését, tehát az áttérést nem érzi mindenki szükségesnek, vannak olyanok is, akik a maguk zsidó hite mellett elég jó magyaroknak tartják magukat. Az ilyen egyének számára megalázó az áttérés, valami csakazértis dac ébred fel bennük és bár megkeresztelkednek, hogy megmentsek kenyérüket, inkább közel érzik magukat a zsidósághoz, mint

valaha. Épen azért zsebükben az áttérési anyakönyvvel eljárnak a zsinagógába, sőt sokszor annyira mennek meghasonlásukban, hogy vallásosabb zsidók, mint akkor voltak, amikor még az izraelita hitfelekezethez tartoztak.

Mostanság gyakorta hallani zsidó szájából azt a mondatot, hogy az üldöztetés győzött meg arról, hogy zsidó vagyok. Állampolitikánk iránya kelti fel az újonnan áttértekben azt az érzést, hogy ő igenis zsidó. Elfogultságból eredő érzés ez, amely addig megy, hogy egyes áttértek úgy járnak titokban a zsinagógába, mint az őskeresztények a kazamaták titkos miséire. Az áttértek izraelita templomba való járása valamelyest hasonlatos az alföldi nincstelenek szektatömörüléseihez. Bennük is harcot vív a helyzetük a meggyőződésükkel. Áttérnek, mert úgy érzik, a helyzet rákényszerítette őket és éppen azért, mert megkeresztelkedésük véleményük szerint nem önkéntesen történt, annál jobban s annál inkább belehajszolják magukat régi hitükbe.

Paradox helyzet, de valóság, hogy a legújabb keresztények egész sorában a zsidó öntudat emelkedését váltotta ki áttérésük. Inkább zsidókká váltak azzal, hogy áttértek és mert hovatarozásuk kiterébélyesedett, öntudatosabb lett, az izraelita templomot már csak lelkiismereti okokból is felkeresik. Úgy érzik, megalkuvó áttérésükkel bünt követtek el népükkel szemben és erre a régi templomukban igyekeznek találni bűnbocsánatot.

Visszás helyzet ez, de a hiba elsősorban ott van, hogy az arra illetékes keresztény magyar társadalom nem fogadja úgy az új híveket, ahogyan a megtérő vagy legalább is megtérni igyekvő embertestvért fogadni kellene. Jómagam például hosszú esztendőkön át mindig a jobboldali irányú és szellemiségű sajtó munkatársa voltam. Nem minden siker nélkül illeszkedtem bele munkaadóim és kollégáim gondolatmenetébe, világfelfogásába, mégis, mikor a most legutóbb lendületre kelt antiszemita áramlat elhatalmasodott, az én fejemhez is hozzávágta a zsidóság vádját. Amikor azután helyzetem végleg tarthatatlanná vált és állásomat ott kellett hagynom, az első időszak tehetetlen lendületében olyan elhatározások forogtak agyamban, hogy ha zsidó vagyok, hát legyenek zsidó, visszatérek és nyíltan, határozottan vállalom e

fajta sorsát, kálvária járását. Mint intuitív lélek, ezt a felfogásomat közöltem is balra-jobbra, magyarul mondva, a probléma felett hangosan, túlhangosan gondolkoztam. Így azután nem egyszer ér baráti oldalról a gúnyosan tréfás kérdés, hogy mi vagyok e pillanatban, zsidó vagy keresztény, mert én hol áttérek, hol visszatérek. Természetesen erről szó sincs, de ez a bennem, meggyőződéses keresztény emberben is felfakadó dacos keserűség bizonyíték arra, hogy mennyi lelki problémával kell megküzdenie az áttérteknek.

A titkos, mondhatni suba alatti zsidóság különben minden valószínűség szerint csak legelső periódusa lesz a legújabb keresztények életének. A gyorsan asszimilálódni akaró egyéneknél, a kényszerérzet alapján áttérőknél hamarosan fellép majd a második periódus is, a hangoskodó antiszemitizmus, az a jelenség, amely tapasztalható volt az 1919-es idők tömegesebben keresztelkedőinél.

Ha egy áttért antiszemitáskodó kijelentéseket tesz, vagy a zsidóságot szidja, becsméreli, feltétlenül élesen elítéli az illetőt a közhangulat. Azt mondják róla, hogy ezzel akarja megtagadni őseit, így szeretné eltitkolni azt, hogy valaha is zsidó volt. Az új keresztények antiszemitizmusának az a formája, amikor egy zsidó származású egyén zsidónak maradt embertársának kíván ártalmára lenni, valóban becstelen és keresztényietlen dolog, de azért mégsem könnyű Ítéletet mondani, pálcát törni az antiszemitáskodó áttértek felett. Feltétlenül elítélendő viselkedésük oka ugyanis legtöbbször a félelem vagy a keserűség!

Az áttértek joggal félnek az őskeresztények antiszemitizmusától, hiszen a fajelmélet alapján álló és a kereszténység tanításait magától elvető zsidóellenes szellem az áttérteket csak olyan kártékony léleknek tartja, mint azt a zsidót, aki hű maradt ősei vallásához. Az új keresztény, akit társadalmi kapcsolata, gazdasági érdekközössége tiszta keresztény származású körök felé szorítanak, nem akarja elveszíteni lehetőségeit, tehát örökös merő reszketésében elől jár a szájaskodás terén. Kenyeres-Kaufmann Miklóst, a csúnyán levitézlett országgyűlési képviselőt, akiről, miután antiszemita programmal megválasztották, kiderült zsidó származása, tudatos bűntevése mellett talán félelemérzete ragadta a szélső-

ségek felé. Gazdasági szakembernek készült, szénproblémákkal foglalkozott és életpályája sikerei kezdetén nem is gondolt politikai pályára. Őszintén szólva nem ismerem tudását, képességeit, de az a hír járja vele kapcsolatosan, hogy értett azokhoz a dolgokhoz, amelyekkel foglalkozott, amiből kifolyóan azután mind szélesebb körökben használták fel munkásságát. Az első időkben csak azért nem tudtak zsidó származásáról, mert erre szó sem került, később pedig, ahogy elképzelem, fogvacogva félhetett, hogy rájönnek származási defektusára és akkor oda a karrier, a siker, az előrehaladás, & megélhetés. Önvédelemből igyekezett tehát minél kevesebb gyanút kelfeni. Ugy élt, olymódon viselkedett, mint az a társadalmi kör, amelyben forgolódott, antiszemitáskodott, szidta a zsidókat, végül is ölébe hullott a mandátum. Viselkedését becsvágya mellett egészen bizonyosan jókora félelemérzet is fűtötte. Mindenáron asszimilálódni, hasonlítani akart s remeggett attól, hogy ez nem fog sikerülni tökéletesen. Ez az örökös reszketés ragadta túlzott irányba, ez eredményezte azt, hogy a dolgok végén összeütközésbe került a törvénykönyvvel. Hogy itt félreértés ne essék, én a világért sem pártolom Kenyeres Kaufmann Miklóst, aki bünt követett el, vétett a társadalmi rend, a fennálló törvények ellen, tehát méltán Mnhódott meg. Azonban nem vitás az sem, hogy asszimilálódni akart és ki tudja, ha ennek nyílt keresztülvételét nem akadályozza meg a korszellem, talán hasznos tagjává vált volna a társadalomnak és nem tévedt volna a bűn ösvényé-
TŐ. Az azután más lapra tartozik, hogy elképzelhető egy olyan igaz út is, amelyre lépve Kenyeres Kaufmann vállalja a szenvedést, vállalja a Golgothat azért, mert ő igazán hasonulni akart, igazán keresztény és magyar kívánt lenni. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az ember gyenge, de főleg a zsidó származásúakban sok a Németh László megállapítása s asszonytermészet.

Erre jellemző, hogy jómagam is beleestem egyszer az antiszemitizmus e gyávaságába. Már nem emlékszem pontosan, hogy milyen ügyben — valami politikai pártmozgalom vagy egyéb esemény lehetett, — mintegy tizenöt esztendővel ezelőtt, Lovasberény mellett valamelyik faluban egy kisgazdacsaládnál jártam. Két napos vendégeskedés után kocsin

vitt át Berénybe, a vonathoz a gazda. Mielőtt elindultunk volna, közölte, hogy a sógor is velünk jön, aki az egyik pesti bank altisztje. A sógor egyébként egész úton a zsidókat szidta. Beszédének az volt a veleje, hogy nekem, mint keresztény és politikus embernek tudnom kell, miszerint a zsidók okai minden bajnak az országban. Például annak is, hogy neki száznegyven pengő fizetése van havonta, míg a vezérigazgatója százezreket keres. Végül ez a sógor egyszerű megoldást ajánlott a zsidókérdés megoldására. Szerinte követni kell az: orgoványi példát, ami abból áll, hogy éjszaka ki kell rángatni minden zsidót az ágyából, kivinni a határba és ott végezni vele.

Akárhogy is szégyenlem, be kell vallanom, nem vitatkoztam ezzel az emberrel, hanem csak hümmögtem egyet-kettőt. Ez lehetett igen is, meg nem is. Értsük meg jól, nem attól féltem, hogy kiderül a zsidó származásom és akkor nekemjön ez a nekivadult magyar, hanem attól, hogy megbízhatatlan embernek fog tartani a vendéglátó gazdám és akkor ő előtte, a falu előtt oda lesz a tekintélyem, no meg az az ügy, amelyet képviselek. Tehát hallgattam és amint melleleg megjegyezhetem, annál nagyobb lett a megszégyenülésem, amikor vendéglátó gazdám a magyar falusi ember józan törvénytiszteletével és megfontoltságával leintette a hepciáskodó bankaltisztet.

Nem vitás az, hogy az áttértek viselkedését a zsidókkal szemben sok esetben a félelem teszi ellenségesé. Attól tartanak, meddő marad asszimilációs törekvésük, ha nem veszik át az őskeresztények olyan tulajdonságait, amelyeknek a valláshoz igen kevés köze van. Ebből a félelemből származik azután a másik eredő, az elkeseredettség. Elkeserednek a zsidóságból kiütköző bizonyos hibák miatt, amelyekről azt tartják, hogy Bennük is ott rejteznek, megakadályozva a beolvadás menetét.

E mű keretein túlnő annak a vitatása, hogy vajjon a zsidók tényleg olyan bűnösök-e a kapitalizmus túltengésében, mint ahogyan azt a magukat jobboldalinak nevező közírók tárgyalják. Arra sem kívánok mégegyszer kitérni, hogy vajdon tényleg olyan sok veszedelmet hordozott méhében a magyar népre a kapitalistának nevezett korszak. Itt csak arról

kívánok beszélni, hogy az áttért csak akkor tud igazán hasonulni, ha hisz abban az új szellemben, amelyet a magáévá kíván tenni. Ebből következik, hogy minden új keresztény hinni akar azokban a dolgokban, amelyek keresztény jelzővel, illetve cégér alatt kerülnek kikiáltásra, így hinni akar az antiszemitizmusban is. Akár vannak zsidó hibák, akár nincsenek, a megkeresztelkedett ember mindenesetre önmagára erőszakolja azt a meggyőződést, hogy a zsidó bűnök vannak, léteznek és éppen ezért még az őskeresztényeknél is elkeseredettebben gyűlöli azt a népet, amelyből származott. Azt tartja, hogy ha nem lett volna a zsidóság, vagy legalább is nem lett volna a zsidóság olyan bűnös, mint amilyen, akkor neki nem kellene azzal a megalázottsággal könyörögni a nagy közösségbe való befogadásért, amivel Ferenc francia, király járt Canossában VII. Gergely pápa előtt. Valahogyan olyan érzés ez, mint mikor a becsületes hivatalnokot kidobják állásából, mert az ugyanannál a vállalatnál lévő fivére sikkasztott. Akkor a becsületes ember késsel ront neki a sikkasztónak, mondván, te vagy az oka mindennek. Az áttértek, akik hinni akarnak a kereszténynek nevezett ideológiákban, feltétlenül bűnösöknek tartják a zsidónak maradt fajtájikbelieket és néha elől járnak az üldözésben.

Csupa egyenetlen dolog, csupa kétség az, amibe az új keresztény, különösen a mostanában megkeresztelkedett ember belekeveredik. Kérdések hárulnak eléje, amelyekre nem tudja megtalálni a megoldást, problémái egyre égetőbbekké válnak, de sehol nem talál egy kezet, amely útmutatással szolgálna számára, nincs egy hang, amely megmondaná, hogy hova, merre visz az útja ési közben feje fölé tornyosulnak a megélhetési problémák is, mint szennyes ár öntik ell őt a nyomor hullámai. Túl a lelki problémákon, túl a helyezkedés! kérdéseken mindennapi kenyere megkeresése körül, azt is szeretné tudni, mi is az állapot, amelyben ma él!

Elsősorban adódott a szomorú csalódás, hogy az áttértek legnagyobb része az 1939. évi IV. t.-c, az úgynevezett zsidótörvény értelmében zsidónak tekintendő személy maradt. Eb-M logikusan következik, hogy ezek csak úgy elvesztették állásukat, kenyerüket, mint azok, akik hűek maradtak őseik hitéhez.

Ebben az állapotban tenni kellett volna valamit. A zsidók egy része az új élet keresése során, még mielőtt az angol-német háború kitört volna, kivándorlással kísérletezett. Világszerte voltak ilyen kivándorlást előkészítő akciók, de ezek természetesen mind csak a zsidó vallásúak sorsába avatkoztak bele. Az a zsidó, aki kiment, bizonyos támogatáshoz jutott és így lehetőségek váltak osztályrészévé, de a külföldre kikerült áttért társtalanul, tanácstalanul járhatta problémái országútját. Nem adódott számára seholsem szervezett segítség avagy megértő szó. Egy megszűnt budapesti riportlap zsidónak maradt szerkesztője például New-Yorkba keveredett ki, hol hat hónapra az ottani zsidó hitközség vendége volt, ez alatt az idő alatt pedig sikerült álláshoz jutnia, amennyiben tisztességes fizetésért átvette egy a zsidó menekültek ügyével foglalkozó egyesület irányítását. Ez a zsidónak megmaradt, volt szerkesztő ma már saját autóján szaladgál New-York utcáin, de ugyanakkor tudok nálánál jóval értékesebb áttért író-emberekről, akik kijutottak ugyan valahogyan az Egyesült Államokba, de most a legképtelenebb nyomor hajtja városról-városra őket.

Ugyanez a helyzet az itthonmaradottaknál is. A zsidók a régi valláshoz hű maradt kenyértelenek számára átképző kurzusokat szerveztek, úgynevezett Országos Magyar Zsidó Segítő Akció kezdte meg működését, amelyen keresztül ez az, valami jut a zsidó állástalanok számára. Irodalmi és művészi vonatkozásban az O MIKE nevű egyesület keretén belül megalakították a zsidó színházat, amely három helyen tartva hetenként néhány előadást, kenyeret ad íróknak, színészeknek, muzikusoknak. Olvasok hol itt, hol ott megtartott szerzői estekről, munkába állottak a zsidó nőegyletek és társadalmi egyesületek, zsidó könyvsorozatok jelennek meg, amelyekre az előfizetés népi ügy. Ugyanekkor az áttértek nincsenek sehol, velük a szó legszorosabb értelmében a kutya sem törődik, hiszen a keresztények zsidóknak tartják őket, a zsidók pedig árulóknak. E könyv további lapjain szó lesz arról a budapesti jó zsidó családból származó fiatalemberről, aki elment Franciaországban szerzetesnek, beállt a Notre-dame de Sion-rend tagjai közé. Ennek idehaza maradt feljegyzései között lapozgatva egy versre akadtam, amely költői szem-

pontból talán nem tökéletes alkotás, de mindenesetre igen megvilágítja az áttért-problémát. „Gyűlölnék a zsidók, mert szeretem Krisztust”, „Gyűlölnék a keresztények, mert szeretem Krisztust” — mondja e vers két sora, de valóban minden áttért részese e két oldalról jövő meg nem értő és ellenséges hajlandóságnak.

Idő kell ahhoz, amíg valamivel szemben megedződik az «emberi lélek. A régen áttértek már túlestek ezen az edzési folyamaton, de az új keresztények még felette tétovázva mozognak. Bennük még nagyon frissen ég a csalódás az a sebe, amely érte őket megkeresztelkedésük után, tehát ide-oda imbolyogva keresik a megoldást, nem találva meg önmagukat. Ezen az úton komoly segítőtársak lehetnének az egyházak, sajnos azonban elég hiba mutatkozik e tekintetben is. Ott kell kezdenem, hogy csaknem valamennyi egyház papjai keresztelnek anélkül, hogy gondoskodnának az áttérni készülő előzetes neveléséről. A keresztelési szertartást megelőző tessék-lássék tanfolyamok igen kevesek ahhoz, hogy elhítsék a megkeresztelkedni szándékozókban új hitük magvát. De ezentúl egyáltalán nem foglalkoznak az egyházak, illetve papjaik az áttéréssel kapcsolatos asszimilációs problémával, nem érintik a náluk keresztelkedni jelentkezőknél az ügynek azt a részét, amely nem vallási, hanem mondhatni magyarság-probléma. Holott ezek a dolgok azok, amelyeket elsősorban figyelembe kell venni ahhoz, hogy az áttérő új lelki egyensúlyhoz jusson, ne pedig elveszítse azt a kevés benső nyugalomát, amely felett eddig rendelkezett. Illyés Gyula szerint „magyar az, akinek nyelve és eszei magyarul forog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tartunk magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.” (Ki a magyar?) Nos, nézetem szerint az erre a vizsgára való előkészítés az áttérőknél feltétlenül egyházi feladat, az egyházak neveljék meg új híveik lelkét, hogy az nyugodtan nekimehessen ennek a magyarság-vizsgának. Nemcsak azért egyházi feladat ez, mert a mi egyházaink magyar egyházaknak tartják magukat, hanem azért is, mert az új keresztény csak így találhatja meg lelki nyugalomát.

Nagyon természetesen a megkeresztelkedettek lelki ala-

kításának munkája nem állhat meg a keresztvíz alá kerülés pillanatában. Azontúl is foglalkozni kellene velük, biztatni, bátorítani őket, nem hagyni eltántorodni és nem hagyni azt, hogy az áttért zsidó ünnepeken nagy titokban ellátogasson a zsinagógába. A katolikus egyház már megalkotta azt az egyesületét, amely az új keresztények lelki és erkölcsi támogatásával kíván foglalkozni, a protestantizmusban szintén hallani ilyen megmozdulásokról. Ma azonban a kérdés már nemcsak erkölcsi probléma, hanem ezzel szorosan összefüggően gazdasági vonatkozású ügy is. Az új keresztény ugyanis származása miatt állástalanná, kenyértelemné válik, tehát nyomorba kerül, a keresztény egyházak, mint a szeretet vallásai pedig kötelesek gondoskodni inséget szenvedő híveik gyámolításáról.

Mindenesetre a lényeg az, hogy a legújabb keresztények ügye igen égető és megoldásra váró kérdés. Adódik itt egy sereg ember, akiknek nincs népük, egyházi hovatartozásukat nem igen érzik. Ezek ellen az emberek ellen a legélesebb az a vád, hogy áttérésük csupán formaszerinti, látszólagos, mert hiszen bajba jutottan, az örvény legszélén hagyták el őseik hitét. És ami a legérdekesebb, a magát szélső nacionalistának valló szellem hirdeti ezt, az az irányzat, amelynek munkáságaként a legújabb keresztények zsákutcába keveredése bekövetkezett.

Mindenesetre érdekes történelmi kép ez: a hazafiatlannak tartott liberális Magyarország egyik kultuszminisztere, Apponyi Albert gróf magyarosítási politikájában addig ment, hogy nem törődött azzal, hogy nemzetközi konfliktust idéz fel és bezáratta a nemzetiségi iskolákat. Ugyanakkor a szélső nacionalista irányzat azok asszimilációját is akadályozni igyekszik, akik önként szeretnének beolvadni a nagy nemzeti közösségbe.

5.

Ha valaki az áttértek kérdésével foglalkozik, úgy szinte természetesnek látszik, hogy külön-külön kíváncsiskodik bele az egyes társadalmi osztályokhoz tartozó megkeresztelkedettek helyzetébe. Ezúttal tehát sorra veszem az egyes rétegeket, kezdem pedig a nagytőkésekkel.

Sohasem tartoztam azok közé az íróemberek közé, akik szocializmust hirdetve vezérigazgatókhoz járnak vacsorázni, életem elmúlt harminckilenc esztendejét az árnyékos oldalon töltöttem el és így bizony nagykapitalistákat, sem keresztényeket, sem zsidókat, de még áttérteket sem, nem igen ismerlek. Viszont babrálgattam gazdasági kérdések körül, foglalkoztam a pénz természetrajzával, sőt egyszer könyvet terveztem a tőke igazi arcáról. A nagykapitalisták kérdésében általában az a felfogásom, hogy elhiszem Chorin Ferencnek, a magyar gyáripár vezérének, miszerint őszintén gondolta ezt a mondását: „a műhelyek és gyárak nem rablólovagvárak, hanem a szociális gondolat várai”. (Magyar Gyáripárosok Szövetsége Esztergomi Kongresszusa.) Nem egészen Chorinon múlik azután, hogy ez a mondata, meggyőződése a gyakorlatban nem mindenütt százszázalékos valóság, így például egyes bevándoroltak tulajdonában lévő textilgyárakban és az élelmezési, meg édesipar nőket foglalkoztató ágazataiban.

Az áttért nagykapitalistákról szólván ennyit el kellett mondanom a tőkéről szóló általános felfogásomból. Egyebekben pedig le kell szögezmem azt a véleményemet, hogy nézetem szerint a jövedelem és a magántulajdon erősebb irányító hatással bír az emberre és cselekedeteire, mint akármi vagy akárki más. Ennél az oknál fogva részben pénzügyi bkokat kell keresni abban a körülményben, hogy a nagytőké-

seknél már meglehetősen régen indult meg az áttérési folyamat, a pénzarisztokrácia tagjai közül egyre több és több hagyta el az elmúlt évtizedek folyamán ősei zsidót hitét,

Carnegiének, a milliomos amerikai tudósnek egyik írásából jegyeztem ki a következő sorokat: „A milliomos rendszerint megfontolt is, előrelátó is és sokkal gondosabban tudja, tőkét elhelyezni, mint a kisebb vagyonú emberek.” (Napjaink problémái.) Amíg a beszivárgó galíciai söpredék a mai Kárpátalján, miként azt Bartha Miklós „Kazárföldön” című munkájában olyan elítélően éles színekkel festette le, úgy vetette rá magát mohó lendülettel a vagyonosodásra, hogy szennyes életét testileg-lelkileg megőrizte, addig a nagyvonalúnak nevezhető kapitalizmus reprezentánsai másként jártak el. Bár megtartották vonzódásukat az ősi foglalkozások, a kereskedelem, pénz- és hitelügyek iránt, ugyanakkor azonban óvatos előrelátásból családjaikban megkezdették az áttérésen alapuló asszimilációs folyamatot. Tették ezt azért, mert egyre gyarapodó vagyonukat csak akkor tartották biztonságban lévőnek, ha egészen beolvadnak a magyar népbe.

A legjobb őszintének lenni és megállapítani, hogy a gazdag zsidók még békeidőben megkezdődött áttérési folyamata mögött a legnyilvánvalóbb érdek húzódott meg, itt azonban újjól hangoztatnom kell, hogy érdek és érdek között van különbség. Mint mondtam, én még abban sem találok kivétnevalót, ha valaki színleg és formaian változtatja vallását csak azért, hogy állását és vagyonát megmentse. Ez gyáva és becsutelen cselekedet, de emberien érthető és minden bizonnyal asszimilációs lépés. A magyar pénzarisztokráciánál azonban erről szó sem volt, mert hiszen az ehhez az osztályhoz tartozó zsidók akkor kezdetek tömegesen áttérni, amikor őket és pénzüket zsidó voltak miatt nem fenyegette komoly veszedelem. Ha ennek ellenére odaálltak a keresztvíz alá, a hasonulási folyamat egy elmélyültebb fajtáját választva, ez azt jelenti, hogy úgy érezték, ebben az országban a legbiztosabb dolog magyarnak lenni. Itt megemlítem, noha ez nem tartozik könyvem közvetlen témái sorába, hogy ez a körülmény különben az állítólagos zsidó világuralmi törekvések létezése ellen is bizonyít.

De visszatérve a nagytőkések megkeresztelkedésére, meg

kell azt is mondani, hogy az áttérés ténye maga mit sem bizonyít, ha nem volt bensőséges, átütő erejű az asszimilációs akarat. Hogy az volt-e vagy sem, azt egyrészt vallási, másrészt pedig magyar szempontból kell vizsgálat alá vonni.

Hitbéli oldalról nézve a kérdést, meg kell állapítani, hogy a tőkés általában véve nem vallásos. Őszintén szólva nemcsak egy a katolikus hitre újabban áttért bankigazgatóról, hanem az öskeresztény pénzemberről sem tudom elképzelni, hogy a Manrézába vonul el lelkigyakorlatra, hogy ott, mint azt a katolicizmus hivatalosan megállapítja, „néhány napos magányban, az áhitat csendjében és az örök igazságok elmélkedő átgondolásában felismerje azá élet igazi értékét, annak viszonyát az örökkévalósághoz és a felismerés szerint újjáalakítsa életét.” De ugyanígy ritka kivétel dn Hegedűs Lóránt nyugalmazott pénzügyminiszter, a Magyar Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete elnöke is, aki a nagykapitalista osztályhoz tartozó volta ellenére és tényleges pénzember létére mély, igaz vallásossággal telített kálvinista, aki nemcsak egyháza életében vesz részt, hanem igen gyakran még prédikálni is szokott.

Hegedűs Lóránt aktív kálvinizmusa természetesen egészen más, mint például a Láczy Leóké, akik szintén helyet foglaltak, illetve most is benne vannak egyházaik presbitériumaiban. Csakhogy, amíg Hegedűs az egyház lelki élete irányításába és a hívők szellemi vezetésébe is belefolyik, addig az áttért nagy kapitalisták csupán elfogadják ezeket a¹ nekik felajánlott tiszteket és cserében pénzt adnak egyházi célokra. Ismétlem, nem valószínű, hogy hisznek katolikus vagy protestáns vallásukban az áttért nagykapitalisták, de azzal a ténnyel, hogy egyházaiknak komoly pénzeket adnak, nyilvánvalóan bizonyítják, olyan tényezőnek ismerik el a keresztény közületet, amely erős, hatalmas, ahová, érdemes tehát pénzt áldozni, sőt érdemes odacsatlakozni. így például annak idején Láczy Leó jelentős anyagi szerepet vállalt a Vilma királyné-úti református templom építésében.

A tőkés egyébként sohasem romantikus. Fülléres alamizsnákat hajlandó csak azért odadobni, hogy békében hagyják» ne molesztálják, a keresztény egyházak azonban jelentős tőkét kapnak a kapitalista társadalom új keresztény tagjai-

tói. Anyagias, materiális, szinte mondhatnám zsidós felfogással igyekszem kifejezni az itt alakult helyzetet: az áttért nagykapitalista azért fektet bele pénzt a maga új egyházába, mert hisz benne. Ez a hit még talán nem vallásos érzés, de mindenesetre bizodalom a hatalomban és erőben, tehát út a lelki átélés felé. Erre nézve, nevezetesen arra, hogy egy bizonyos belső meggyőződési folyamat is megkezdődik az áttért nagykapitalistáknál Magyarországon szociális igazolás is fellelhető. Tudnivaló dolog, hogy hazánkban az úgynevezett népjóléti törvényhozás egészen komoly formában csak újabb eredetű. Régebben, amikor még sem törvény, sem az államhatalom nem kényszerített ebben az országban emberies belátásra senkit, az ipari tevékenységet, banküzletet folytató megkeresztelkedett tőkés elöljártak a jótékonykodás terén szemben a közönyös őskeresztény feudalizmussal. Mire vezethető ez vissza, ha nem a kereszténységhez való közeledésre? Hiszen az ősi, zsidó üzletember alakja nem a könyörületes segíteni igyekvő, jótékonykodó vállalati vezér, akinek neve elöljár az adományozók listáján, hanem Shylock, a vérszopó velencei kalmár, akinek életében, üzleti elveiben az elágyuló szív bizony egészen ismeretlen fogalom.

De most hadd nézzem meg: milyen viszonyban van a magyarság érzésével az áttért nagytőkés. Az asszimilálódni-akarás bensőségességéhez itt nagyon sok kétség férhet, hiszen nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy a szabad verseny kedvez az erősebb számára, következésképpen az erősebb keresi azt a légkört, amelyben szabadon mozoghat. A kérdést tehát inkább úgy kell megformálni, hogy akár a liberális szellem, akár a nemzetközi megértés egy bizonyos fajtája ellentétben van-e magyar érdekekkel! Erre azonban nem óhajtok ezúttal magam felelni, mert megint egy olyan problémáról van szó, amelyik túlnő e munka keretein. Inkább ideiktatom Joó Tibornak, e feltétlen nacionalista közírónak néhány sorát, aki maga is lándzsát tör a túlhajtott nemzeties szellem ellen: „Az emberiség legközelebbi jövője, Európa mai nemzeteinek pedig egész sora alighanem azon múlik, véget ér-e idejében a mai imperialista nemzetállamok korszaka, mielőtt öngyilkos küzdelmünkön tönkre nem megy az emberi 'civilizáció és kultúra.’” (A magyar nemzeteszme.)

De visszatérek az áttért nagytőkések magyarságára. A lényeg a következő: nem vitatható, hogy a Széchenyi István grófok, a Fáy Andrások inkább magyarok voltak, mint az Ullmann Adolfok és Lánczy Leók. Viszont az is bizonyos, hogy a megkeresztelkedett pénzarisztokrácia sokszorosan közelebb áll a magyarsághoz, mint népiségunktől teljesen távolálló, azt megérteni abszolúte képtelen őseik. A régi idők zsidó pénzembere, ha szabad használni ezt a komoly meghatározást, füttyülővel kezdte, majd mikor megtollasodott, uzsorával folytatta. Egyszóval kivont tőkét a magyar életből, ami kétségkívül nemzetellenes cselekedet volt. Semmiesetre sem jelentett azonosságvállalást a magyarsággal, földtulajdonosokat tönkretenni, százszázalékos kamattal árverésen megszerezni kisgazdasorban lévő eladósodott emberek házát, tehenét, disznaját. De a megkeresztelkedett utódok már mást csináltak. Ha túlságosan anyagiak is maradtak, ha mohó vágyuk a pénzszerzés tekintetében vetekedett is azoknak a földgyűjtőknek az ösztönével, akik egyes parasztcsaládokon belül öltre mennek, arzenes tragédiákat idéznek elő, ezeknek az új keresztényeknek a munkássága már nem volt meddő *id*, magyar élet szempontjából. Hiszen uzsoráskodás helyett iparvállalatokat alapítottak, vasutakat építettek, közreműködtek abban, hogy ebben az országban elevenebbé váljon a gazdasági vérkeringés. Így többek között, elsősorban áttértek irányítása mellett, hihetetlen arányban lendült fel a legutóbbi *lét* évtizedben a magyar textilipar. Ez a tény, nem választható el az új keresztény Szurday Róbert személyétől, aki politikai téren Gömbös Gyulához csatlakozott, vagy Ágoston Umlanótól, aki szintén felvette a kereszttségét. A textilipar fellendülése különben nemcsak gazdasági téren jelentett Magyarországon sokat, értéke nem csupán abban rejlett, hogy munkát adott sok ezer munkáskéznek, olyanoknak, akik mint mezőgazdasági munkaerők vagy igen kevés keresetre, vagy munkanélküliségre voltak utalva. Annál is nagyobb jelentősége volt textiliparunk fejlődésének, hogy e révén javult a magyar külkereskedelmi mérleg, mert hiszen kevesebb ruhaneműt és ehhez való anyagot kellett behozni az országba. A textilipar fejlődése a magyar életrealitás egyik fokmérője volt Bálás Károly egyetemi professzor szerint. „Semmi eset-

pe sem túlozunk nagyon, — mondja Bálás Károly — ha azt mondjuk, hogy egy modern és nem túlságosan gyér népességű ország közgazdasági életrealóságának egyik legbiztosabb fokmérője az a körülmény, hogy van-e fogyasztásának megfelelő textilipara, vagy pedig az ezáltal nyújtott kereseti és megélhetési alkalmat más ország népének engedi át.” (Politikai gazdaságtan.)

Elhiszem és megengedem, hogy igazuk van azoknak az állításoknak, amelyek a magyar textilgyártás szellemében és erkölcsében bűnököt vélnek felfedezni. Viszont nem szabad elfelejteni azt a tényt, hogy itt az ország lakossága egyik rétege lelkiharcának vagyunk szemtanúi. A nemzetellenes, ősi uszorás szellem ütközik meg az alkotási vágygal, ami biztos jele a kezdődő asszimilációnak. Miként a megtért félvadakban is feltörnek néha az ősi ösztönök, ugyanígy a megkeresztelkedett zsidó nagykapitalisták sem tudják azonnal és tökéletesen levetkezni régi materiális világfelfogásukat. Egyébként épen a textiliparban az volt a helyzet, hogy ilyen vállalkozást sok Galiciából bevándorolt, hitéhez ragaszkodó tőkés is létesített. Szociális téren mindig több baj volt ezeknek az üzemeiben, mint például a Szurday-féle és hasonló nővőjű vállalkozásokban.

Az úgynevezett szélső jobboldal politikai, de még inkább szellemi vezérei között sok jóbarátom akad. Ezek közül többel vitatkoztam az áttért nagykapitalisták körüli problémakomplexumon. Barátaim azt állították, hogy a zsidószármazású tőke konstruktív irányú vállalkozó mozgalma nem asszimilációs jelenség, hanem csak arról van szó, hogy az uszorás szellem a maga nyers és vad valóságában az utóbbi évtizedek folyamán a meghozott törvényes intézkedések miatt már nem bontakozhatott ki. Ha nem ez volna a helyzet, — mondják — akkor nem vetette volna magát minden megkeresztelkedett nagytőkés olyan mohó lendülettel a földtulajdon felé. Ezeknek semmi gazdasági érdeke nem fűződik a földhöz, tehát nyilvánvalóan nem akarnak mást, csupán szerezni.

Sok igazság van az áttért nagykapitalisták földszerzés iránti mohóságában, de ez még akkor is az asszimilációs vágyak mellett bizonyít, ha tudat alatt közreműködött benne az ősi uszorás-szellem. ~A beolvadni akaró tőkések azért vetették

magukat a földbirtok után, mert vagyoni viszonyaikra való tekintettel az arisztokrácia felé húznak és a nagybirtokos, vagy legalább is a dzsentri osztályba szerettek volna beolvadni. Bizonyítja ezt egész sor eladósodott arisztokrata család zsidószármazású vagyonnal házasság útján bearanyozott címere és azok a dzsentri vők, akiket a keserűen szélsőséges publicisztika szerint az új keresztény gazdagok vásároltak meg leányaik számára. E házasságok igazolják a megkeresztelkedett kapitalisták asszimilációs vágyának irányát. Mohó kapkodásuk a föld után azért van, mert a magyar arisztokrata és dzsentritársadalom szemében egy ötszázholdas birtok többet jelent, mint mondjuk a Pesti 'Magyar Kereskedelmi Bank, vagy a Magyar Általános Hitelbank minden iparvállalata.

Hogy a zsidószármazású, ma már keresztény nagytőkésekben van asszimilációs vágy, azt egyébként kultúréletük is igazolja. Hatvány Lajos az író, mecénási minőségében rendszerint őskeresztény írók felé fordult, azok munkáját tartotta arra alkalmasnak, hogy anyagi támogatásban részesítse a szerzőt. Hatványnak Ady Endrével szembeni előzékenységét sokan úgy igyekeznek beállítani, hogy ezzel a gesztussal az irodalmi vizekre evezett pénzember meg akarta szerezni a törzsökösen magyar költőt a maga romboló politikai elgondolásai számára. Nem beszélve arról, hogy rombolóak voltak-e ezek az elgondolások, vagy sem, valószerűbbnek látszik úgy beállítani ezt a viszonyt, hogy Hatvány Lajos a maga asszimilációs vágyában ösztönösen egy olyan író felé fordult szellemi és anyagi érdeklődésével, aki leginkább reprezentálta a magyarságot. De hát Hatvány író is volt, politikus is, kissé a mai világba nem illő nézeteket vallott. Hagyjuk tehát őt és beszéljünk az operabarátok dolgáról, mintegy olyan tényről, amely az új keresztények asszimilációs vágyát igazolja.

Hogy zenei kultúránk az utóbbi évtizedben olyan gyönyörű eredménnyel fejlődött, abban nagy része volt az Operabarátok Egyesületének, amely a már-már válságba kerülő M. kir. Operaházunknak anyagi eszközökkel segítségére sietett. Az Operabarátok Egyesülete lelkesége és áldozatkészsége viszont egy ember érdeme, Fellner Alfrédé.

Mikor Operaházunkat fenyegetni kezdte az állami szubvenciót is elfulksztani kész deficit, az elhunyt Radnay Mik-

lós vezetése alatt álló direkciónban merült fel az az ötlet, hogy itt a tőkés társadalom áldozatkészségének igénybevétele az egyetlen egészséges lehetőség. Körülnéztek Radnayék az Opera állandó látogatói között és Fellner Alfrédon, az akkor még nem monopolizált magyar szeszipar egyik képviselőjén akadt meg a szemük. Fellner nemcsak a zenét látszott szeretni, hanem magát a M. kir, Operaházat is. Énekesnőkből, énekesekből, karmesterekből alakult társasága, állandóan ezekkel volt együtt, érdeklődést tanúsított az Operaház belügyei iránt és amikor csak szabad ideje volt, benézett a művész-társalgóba, a színpad mögötti folyosókra. Szerette a zene világának levegőjét és a zene embereit.

Ez a Fellner Alfréd vette kezébe az Operabarátok Egyesületének ügyét és a legrövidebb idő alatt bámulatraméltó eredményeket ért el. Az ipari életből hozott organizációs képességével nagy tagdíjat fizető tagokat szervezett be az egyesületbe, e téren maga járván elől a jó példával. A befolyt pénz segítségével lehetővé tette új bemutatók előkészítését, régi dalművek felfrissítését, illetve megújított köntösben való kihozatalát. Operaházunk életében ünnepnapoknak számítanak azok a théâtre parée jellegű előadások, amelyek az Operabarátok Egyesülete égisze alatt rendeződnek meg.

Fellner Alfréd munkássága később egyre kiterjedtebb lett. Kapóra jött neki, hogy fivére Fellner Pál azon a Tatán volt képviselő, ahol az azóta elhunyt zeneszerző és karmester mágnás, gróf Eszterházy Ferenc élt. Az operabarátokat bekapcsolva az akcióba, Eszterházy Ferenc gróffal állt össze a két Fellner és megteremtették a tatai ünnepi előadásokat, amelyek megszűnésükig sokat jelentettek a magyar zenekultúra fejlődésvonalaiban.

Fellner Alfréd munkásságának koronája az Operabarátok Egyesületének élén talán az az időpont volt, amikor megrelezte az Operabált. Túlmenően azon az anyagi hasznon, amelyet ez az ünnepség a magyar zenei kultúra céljai szolgálatában jelentett, más oldalakon is számottevő eredményeket hozott az Operabál. Mint idegenforgalmi attrakció is sokat jelentett az Operabál Magyarország számára, de ezenkívül nem volt mindennapi az az üzleti forgalom sem, amelyet az Operabál a női szabóktól kezdve egy egész sor más iparág-

nak jelentett. Ez az oka annak, hogy az Operabál megtartása óta hol a sajtó, hol egyes érdekképviseltek vetik fel az Operabál megrendezésének szükségességét.

Nagy kedvteléssel foglalkozik Fellner Alfréd a magyar zenekultúra ügyeivel, tette és teszi ezt úgy, hogy sem anyagi hasznot, sem szellemi irányító szerepet nem kíván szerezni magának. Ez utóbbi téren neki megfelelt Radnay Miklós és Márkus László működése. Amikor vállalta azokat a feladatokat, amelyeket önzetlenül látott el, ezt nyilván azért tette, mert közösséget érzett az előbb Radnay Miklós, majd később Márkus László által irányított operai étellel. Feltétlenül aszimulációs lépés a közösség érzése a magyar élet egyik olyan kulturális vonatkozású megnyilvánulásával, mint aminő Operaházunk működése. A nagytőkés új keresztények tehát nemcsak a magyar anyagi javakban óhajtanak bővelkedni, hanem áldozatokat is vállalnak azért, hogy kultúréletünk alakuljon ki és ezen keresztül kultúrfölényünk kidomborodjon. És még azt sem lehet állítani, hogy az áldozatos érdeklődés csupán zenei téren mutatkozik meg, tehát ott, ahol bizonyos vonatkozásban nemzetek fölé emelkedő művészetről van szó. Ez a réteg mindenkor támogatta az irodalmat, még pedig a nemzeti irodalmat is. Nincs statisztika arról, hogy a nagytőkés megkeresztelkedettek könyvszekrényeiben Móricz Zsigmond, vagy Kiss József szerepel-e több kötettel, azonban ahányszor érdeklődtem ez irányban, mindenkor a magyar föld törzsökös, kemény egyéniségű írója vitte el a pálmát.

Szinte félek, túldicsértem az áttért nagykapitalistákat, ideje tehát, hogy kissé lerántsam róluk a leplet. Miinden tőkés túlanyagias felfogású, a zsidóság is materiális természetű, csak természetes tehát, hogy ezek a tulajdonságok a zsidószármazású nagykapitalistákban fokozottabban megvannak. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy Shylocktól Szurday Róbertig, az új keresztény gyárvállalkozóig nagy volt az út és a fejlődés vonata robog tovább a Hegedűs Lórántok felé. Mint ahogyan Szurdayig elérkezett a magyarországi Shylock, ugyanígy a prédikátor Tébe elnökig is el fog talán egyszer érkezni.

De különben is kár vitatkozni az áttért nagytőkésekről, mikor világszerte általánosságban éget a kapitalizmus problé-

mája. Itt is megoldásra van szükség és ez a megoldás talán elintézi a megkeresztelkedett bankigazgatók és nagyiparosok ügyét. Hogy is mondta csak Stuart Mill a „Political Economy”-ben: „Ha az emberiség megmaradt a fejlődés útján, akkor számítanunk kell arra, hogy a társulati forma fog uralkodni, ez azonban nem olyan lesz, mint mikor a tőkés a főnök és a munkásoknak nincsen beleszólása az üzem vezetésébe; hanem a társulatot maguknak a munkásoknak kell megalkotniuk a teljes egyenlőség elve alapján, úgy hogy a tőke, mellyel vállalatukat üzemben tartják, közös tulajdonuk lesz, vezetőiket pedig önmaguk választják meg...”

6.

A nagytokések után legnagyobb számban az intellektuális pályákon működő egyének vették fel országunkban a keresztiségét. E rétegek asszimilációjának kérdését kapcsolatban a régi és újabb vallásváltoztatásokkal már érintettem volt, így a következőkben inkább szociográfiai adatfelvételekre szeretnék szorítkozni.

Ebből a szempontból különösen egy kategóriával foglalkoztam igen behatóan, nevezetesen a banktisztviselői réteggel. A pénzügyi hivatalnokok ugyanis, eltekintve a közalkalmazottaktól, a magyar tisztviselői réteg elitjének tekinthetők, így tehát az ő sorsuk és helyzetük vizsgálása kapcsán igen könnyen útmutatást lehet találni az intellektuális rétegek szélesebb köreire nézve.

Az érdekképviseletek hozzávetőleges számadatai szerint Magyarországon mintegy tízezer főnyi lehet a banktisztviselői létszám, akikből azután háromezeröttszáz-négyezer lélek körülbelül az 1939. évi IV. te. értelmében zsidónak tekintendő személy. A zsidó pénzügyi tisztviselők meglehetősen nagy számban körülbelül húsz százalékos arányban tértek át keresztény hitre. E vallásváltoztatásoknak legnagyobb része azonban új keletű, tehát vonatkozik rájuk az a néhány megállapítás, amelyet a mostani áttérésekkel kapcsolatosan már tettem. Vonatkozik rájuk elsősorban az, hogy ezek a nem régebben megkeresztelkedett banktisztviselők teljesen hontalanul és tanácstalanul imbolyognak az elkeseredettség antiszemizmusa és a kazamata-zsidóság útvesztői között. Viszont talán éppen azért, mert intellektus tekintetében igen komolyan számító rétegről van szó, ezek az emberek rohamlépésben kezdik megtalálni a kibontakozás útját. Hogy félreértés ne essék,

csupán lelki kibontakozásról van szó, mert hiszen megélhetésüket és gazdasági lehetőségeiket figyelembevéve ott lebeg felettük az elbocsátás Damokles kardja.

Életük, megélhetésük bizonytalan és ennek ellenére csodálatos igyekezettel kísérik meg a beolvadást a magyar életbe. Az általános, kép a banktisztviselőről a Szomaházy István-féle „Mesék az írógépről” című regény és társai szerint az, hogy a banktisztviselő a magánalkalmazotti társadalom dzsentrije, ezek azok, akiknek mindig van pénzüik, báloznak, korzóznak és alkotják a főváros pesti oldali kerületeinek aranyifjúságát. A másik kép, amelyik erről a rétegről előtűnik van: a tőzsdéző banktisztviselő. A nagy hossz- és besszkonjunktura idején a banktisztviselők mindig olyan színezetben voltak a nagyközönség előtt, mint mondjuk a lóverseny látogatók szemében a zsokék. A kivénhedt turfhiénák véleménye az, hogy a zsokéknak mindent kell tudni a lóverseny tér titkaiból, hiszen ott vannak a húsofazéknál. Ugyanígy hallottam bankfiókban diskurzusokat, amikor az ügyfél a pénztárnoktól kérdezte, hogy milyen értékpapírt vegyen. „Maga csak tudja, pénztárnok úr, hiszen itt hallania kellett valamit!” — hangzott a buzdítás. Erre a banktisztviselő már csak azért is, hogy az üzletfelet animálja, nem tehetett mást, mint ajánlott valami részvényt.

Vannak azonban másféle banktisztviselői típusok is. Ez a réteg az, amelyik érdekképviselésében a Pénzügyi Tisztviselők Országos Egyesületében nem fulladt bele pizslicsári fizetésemelési és munkaidőkérdések tárgyalásába, hanem magasabbrendű közgazdasági problémákkal is foglalkozott. Így például folytonosan tartottak és ma is tartanak szervezetükben az egész ország kérdéseit átfogó gazdasági előadásokat, sőt kulturális irodalmi és művészeti kérdésekben is komoly pódiumnak számít a PTOE előadóterme. Voltak ebben a helyiségben igen súlyos és értékes előadások Adyról és a magyar irodalom új útjairól, magam is résztvettem egy olyan ankéten, amely az értelmiségi rétegek és a szocializmus viszonyát tárgyalta, kapcsolatban a georgizmus kérdésével az egész magyar adórendszer átfogó megreformálására igyekezett utakat mutatni előadásain ez az egyesület, sőt szóbakerültek e pódiumon a magyar földműves szegénység kérdései

is, holott ez a társadalmi osztály a banktisztviselőktől valóban távol áll.

Mindennek elmondása pedig azért is fontos, mert ezideig a PTOE vezetőségében mintegy felerészben voltak őskeresztények és felerészben olyan zsidószármazású egyének, akik most csaknem valamennyien felvették a keresztséget. Maga az egyesület főtitkára, a szabad kunivadék, Kun Zsigmond barátom mondta, hogy neki nagyarányú programja végrehajtásában sokkal inkább voltak segítségére zsidószármazású kartársai, míg az őskeresztényeket igen gyakran elöntötte valami patópálos nemtörődomség. Én a zsidószármazású tisztviselő vezetők nagy igyekezetében asszimilációs törekvéseket látok, azt a meggyőződést, hogy a magyar néphez tartozóknak érzik magukat és igyekeznek hathatósan közreműködni a tekintetben, hogy cselekvően tevékenykedjenek az ország jobblétének elősegítésében. Régebben nem tették meg az asszimiláció felé irányuló utolsó lépést, nem keresztelkedtek meg, mert bizonyos mértékig kacérkodott egyesületük a nemzetközi kapcsolatokat élesebben kereső szociáldemokráciával, hiszen a PTOE a Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó munkásegyesület volt. Azonban mint ahogy a szervezetnek a Szakszervezeti Tanácshoz tartozó szövetségek kötelékéből való kilépése asszimilációs lépés volt, ugyanígy annak tekinthetők a vezetők megkeresztelkedései még akkor is, ha ezeket bizonyos külső kényszer eredményeként hajtották végre. Nem vitás, hogy a mai politikai élet zsidóellenességével egyidejűen jelentkezett a nemzeti öntudat felángolása. Amit eddig talán nem éreztek a banktisztviselők, azt ma már kényszerhatása alatt tisztábban érzik az ország többi legújabb keresztényével egyetemben: a beolvadásnak magán kell viselnie minden külsőség, valamint belső átélés és forma bélyegét.

Egyébként alkalmam volt néhány ilyen áttért pénzintézeti hivatalnokot a lakásán meglátogatni és kissé betekinteni magánéletükbe. Érdekesen tapasztaltam, hogy náluk a magyarságba való beolvadás sokkal intenzívebb, mint mondjuk a kereszténységbe való beolvadás. Amikor ugyanis betekintettem könyvszekrényükbe, kiderült, hogy olvasmányaik között ott van Darvas József, Veres Péter, Németh László, Kodo-

lányi János és a magyar sorsproblémákkal foglalkozó többi írók könyvei, ellenben egynél sem láttam mondjuk a színházi hetilapokat, amelyek kései korcs utódai a Szekfű Gyula által zsidó és liberálisnak nevezett irodalmi szellem megtestesítőinek. Azután amikor szórakozásaik kerültek szóba, kiderült, hogy csaknem valamennyiük hangversenyre jár. Lelkesednek Beethovenért, Wagnerért és e meggyőződésükben nem befolyásolja őket az a körülmény, hogy e két zeneszerző-titán olyan néphez tartozik, amely náció a zsidószármazásúak előtt egyáltalán nem szimpatikus a mai időkben. De ezek az új keresztény banktisztviselők lelkesednek a magyar zenéért is, legfeljebb azzal a megszorítással, hogy előttük, csak úgy, mint az igazi magyar intelligencia előtt nem Balázs Árpád reprezentálja a magyar muzsikát, hanem Bartók Béla és Kodály Zoltán. Egyébként sajnosán kell megállapítani, hogy a magyar közönségben valahogyan nem túlságosan nagy az érdeklődés a komoly muzsika iránt. Dr. Possonyi László, a törzsökösen magyar származású, erősen katolikus világnézetű író mondotta nekem egyszer egy beszélgetés folyamán, hogy sajnálattal állapítja meg, miszerint a hangversenyek publikuma erősen lecsökkent, amióta politikai és gazdasági vonatkozások miatt megkevesebbedett a zsidó aktív zenekedvelők száma. Talán a banktisztviselői réteg az, ahol az áttéréssel kapcsolatos asszimiláció tiszta szándéka legvilágosabban kitűnik, ugyanez azonban nem mondható el a többi foglalkozási ágakban működő értelmiségiekre. Így például nem látok ilyen komoly őszinteséget annak a vidéki orvosnak az esetében, aki még 1919-ben katolizált és — amint visszaemlékszem — áttérése másnapján feleségével együtt résztvett a húsvéti feláldozási körmenetben. Ez az orvos a maga kisvárosa lakossága előtt mutatni akarta, hogy ő már katolikus és így inkább ravaszkodó zsidó lépés, mint belülről fakadó asszimilációs óhaj volt húsvéti szereplése. Ezzel szemben az is igaz, hogy nem jelent főleg vidéken az őskeresztényeknél sem valóságos elmélyülést a körmenetben való részvétel. Szolgabírák, polgármesterek, helyi potentátok mondták már nekem, hogy a körmenetben csak azért vesznek részt, mert megszólná őket városuk, illetve községük közönsége, ha kivonnák magukat ebből az ünnepélyes alkalomból. Azonban a vallási szo-

kásoknak ilyen külsőleges követésében is van érték. A tradíciónak hihetetlen nagy ereje van és miként az afféle szokások, hogy az angol képviselőház speaker je gyapjúzsákon ül, vagy az angol képviselők feltett cilinderrel ülnek a parlamentben, vagy ha az angol király át akar kocszini London belvárosa, a City területén, úgy erre a lord-mayortól kell külön engedélyt kérnie, képezik alapját Anglia viláгурalmának, ugyanígy a csak tradicionális okokból betartott vallásos szokások jelentik nálunk azt, hogy az országban végeredményben mégis a keresztény erkölcs az uralkodó szellemi irányzat.

Bizonyos mértékig a külső társadalmi kényszer készítette a vidéki intellektuális rétegek egyes zsidószármazású egyedeit arra, hogy megkeresztelkedjenek, de éppen ezért ezeknél nem válik belső cselekvő tényezővé az új vallás. Nagyban hozzájárul természetesen ehhez a magyar vidéki élet felépítettsége. A még nemrégiben érvényben volt nyílt választási rendszer, azonkívül az érdekszálaknak az az összekapcsoltsága, amely a vidéki életben még határozottabban fellelhető, mint a fővárosiban, azt jelenti, hogy vidéken az intellektuális rétegek társadalmi, politikai, sőt gazdasági önállósága meglehetősen kötött. Fügг a kormányzati rendszertől a köztisztviselő, fügг az orvos, az ügyvéd, akik mind akarnak valamit a köztisztviselőtől. Általában a vidéki életben kevés úgynevezett független egyed akad és csak a legkritkább esetben fordult elő, hogy az intellektuális réteghez tartozó helyi tekintéllyel bíró tényezők ne kormánypárti korifeusok legyenek, hanem bármilyen ellenzéki irányzathoz csatlakozzanak.

A magyar élet feudális felépítményének csökevénye ez a rendszer és ahhoz, hogy megváltozzon a titkos választójognak legalább is egy-két évtizedes gyakorlata szükséges. Az emberek függőnek érzik magukat, tehát politikailag és társadalmilag nem akaródnak vidéken önállóan gondolkodni. A zsidóság általánosságban mindenkor ellenzéki, vagy ha úgy tetszik, forradalmi szerepet töltött be a magyar életben, de csak a városi zsidóság. Ugyanez nem mondható el a vidéki zsidókra, de főleg a vidéki zsidóság intellektuális foglalkozású egyedeire. Ha a nagybirtokos orvosa, vagy ügyvédje nem mer szembehelyezkedni a közhatalommal, úgy kétszere-

sen nem meri ezt megtenni a történetesen zsidó orvos, vagy ügyvéd. Így fordult elő azután, hogy a most megelőző választások előtt a tokaji kerületben a zsidószármazású, áttért Lázár Miklós lapszerkesztő és közíróval szemben a kerület valamennyi zsidószármazású értelmiségi foglalkozású egyéne az ugyanott fellépett gróf Széchenyi György mellett agitált, akinek programja pedig bizonyos mértékig antiszemita volt, mert hiszen Széchenyi György gróf csak később kezdett hajlani az emberies és megértő politika felé.

Miként nem sok önállóságra mutatnak a magyar vidék zsidószármazású intellektuális foglalkozású egyedei politikai gondolkodásukban, ugyanígy kevés az egyéni gesztus megkeresztelkedésükkel kapcsolatosan is. Amíg a városi hivatalnokember állását, kenyerét féltve, szűkölve, titokban tér át valamelyik keresztény, vagy keresztyén vallásra, ugyanakkor a vidéki zsidó ügyvéd azért választott új hitet, mert patrónusa a polgármester, az alispán, vagy valamelyik nagybirtokos azt mondta neki, hogy keresztelkedjen meg, mert különben a mai világban képtelen vele a baráti és üzleti kapcsolatot tovább fenntartani. A zsidó ügyvéd, vagy orvos, természetesen szófogadó, de új vallásának csak külsőségeit veszi fel, mert hiszen a bensőséges érzést azoknál sem látja, akik előírják neki, hogy hagyja ott ősei hitét. Ott ugyanis, ahol bensőséges meggyőződésből a keresztény vallások alaptanításaiból történik egy zsidószármazású egyén megtérítése, ott az érv nem az, hogy térj át, mert másképp nem tarthatlak meg ügyvédemnek, hanem a bibliának az az örökbecsű mondása, hogy: „egy a közbenjáró az Isten és az emberek között: az ember Jézus Krisztus.” (Tim. II. 5.)

Ilyen körülmények között azután a groteszk helyzetek egész sora adódik a vidéki intellektuális áttérteknél. Az még csak hagyján, hogy körmenetre jár meggyőződés nélkül, de sokkal komikusabb, amikor antiszemita sajtótermékeket olvas csak azért, mert patrónusa, illetve az a valaki, akinek a révén kereszténnyé lett, ugyancsak azt az újságot járhatja. Ilyeneknél fordul azután legtöbbször elő, az a már említett eset, amikor elkeseredettségében antiszemita válik az áttértből. Ez az új keresztény nem meri hinni, hogy nem igazak azok a vádak, amelyeket patrónusa, vagy ha úgy tetszik, pro-

tektora által előfizetett és az ő részéről is olvasott újságban talál a zsidóság ellen, arra gondol tehát, hogy mennyivel jobbak lennének esélyei, helyzete akkor, ha nem lenne zsidószármazású. Éppen ezért szidja, gyűlöli a zsidókat, akikkel semmi közösséget nem érez, de akiknek, véleménye szerint, élete minden arculcsapását köszönheti.

Ez az állapot a kisebbségérzetnek egy formája, amely minden áttértnél fellelhető, de mindegyiknél társadalmi és földrajzi elhelyezkedése szerint más alakban. Ha a kisebbségérzet a vidéki intellektuális rétegekből származó újkeresztényeknél kissé primitívebb, ennek oka az, hogy a nem fővárosi értelmiséghez tartozó egyének általánosságban egyszerűbb életkörülmények között élnek. Itt, ismétlem, nem arra gondolok, hogy ezeknek az egyéneknek gazdasági helyzete rosszabb a hasonszőrű városi sorstársaikénál, hiszen sokszor jobb annál. Itt arról a politikai és társadalmi függőségről van szó, hogy az a vidéki szellemi foglalkozású egyén, aki nyugodtan akar élni, nem választhatja meg önálló ízlése szerint azt a politikai tábor, amelyhez csatlakozni akar, de ugyanígy társadalmilag sem húzódhat tetszése szerinti irányban. Hiszen a vidéki orvos, aki parasztlányt vesz el, nem járhat többé az uri kaszinóba, ami talán kisebb hiba, de sokkal nagyobb baj, hogy elveszíti nagybirtokos pacienseit, akikből mégis él. Ibsen Henrik „Népgyűlölő” című drámájának főalakja megengedhette magának azt a luxust, hogy szembe száll az egész társadalommal és azokkal a tradíciókkal, amelyekben ez a társadalom felépült, de próbálja megtenni ugyanezt egy néptanító, akinek egész élete úgymint merő küzdelem az irányban, hogy a vidék úri társadalma minden fenntartás nélkül befogadja tagjai közé. Így adódnak azután az áttérésekkel kapcsolatosan olyan helyzetek, hogy például örökre tönkreteszti magát az a vidéki értelmiségi pályán működő egyén, aki protestáns hitre keresztelkedik meg, ugyanakkor amidőn a vidék, ahol lakik, túlnyomóan türelmetlen katolikusokból áll. De természetesen ugyanez az eset ellenkezőleg is előfordulhat.

Általánosságban ezeknél az eseteknél, amikor teljesen tudattalan és csak külső behatásra történik meg az áttérés, kissé nehéz az asszimiláció útja. Még helyesebben ez az asz-

szimuláció csak külsőségekben nyilvánul meg, de nehezen válik tudatossá. A megkeresztelkedett vidéki zsidószármazású értelmiségi foglalkozású egyén ugyanúgy él, ugyanolyan álláspontot foglal el, ugyanazt csinálja, mint a helynek, ahol lakik, öskeresztény intellektuális egyedei. A Németh László által megrajzolt zsidó asszonytermészetből fakad az áttérték e ténykedése. Talán ugyancsak ez az oka annak is, hogy a maguk életét ezek az emberek olyan tudattalanul élik le. Ugyanazt csinálják, mint a magyar vidéki középosztály tagjai, akiknek életéből, ténykedéséből és munkásságából, szintén hiányzik a komoly öntudat.

Az intellektuális áttértekről szólván nem lehet figyelmen kívül hagyni a megkeresztelkedett köztisztviselőket. A zsidótörvény vonatkozó intézkedései következtében és az új koráramlatok folytán ez a réteg ugyan kiveszőben van, de egyedei igen fontos szerepet töltöttek be a magyar múlt folyamán. Ezek elhelyezkedése a függőség tekintetében nagyjából rokon a zsidószármazású vidéki intellektus tagjáiéval, csupán egy tekintetben van a két réteg között igen mélyreható különbség. Az a vidéki ügyvéd, vagy orvos, aki megkeresztelkedik, nem tagadja, hogy zsidó volt, mert hiszen származását nagyon jól ismeri faluja, vagy városa az esetben, ha áttérése után nem költözik el egy más vidékre. Ezzel szemben a köztisztviselői pályák áttértjei mindaddig, míg a zsidótörvény nem jött és hiteles származási adatokkal kellett előállni mindenkinek, titkolni igyekeztek eredetüket. Nem azért tették ezt, minthogyha felfelé reméltek volna így gyorsabb előrelépést, mert hiszen az illetékes tényezők ismerik mindig az alantas tisztviselők származását. Inkább ügyfeleik és kollégáik előtt igyekeztek elrejteni azt, hogy ereikben zsidó vér folydogál, mert féltek attól, hogy így oda lesz tekintélyük és az az egyenrangúság, amelyben a köztisztviselők élnek egymással Magyarországon. Ha biztosabb előrelépés érdekében titkolja egy áttért a származását, abból nyilvánvalóan valami meg nem engedett Kenyeres-Kaufmann dolog kerekedik ki. Amikor azonban azért titkolózik egy újonnan megkeresztelkedett, mert így akarja a maga békés, nyugodt és kellemetlenségmentes életét biztosítani, ez pontosan olyan ártatlan dolog, mint amikor az előkelő állásba került törvénytelen

gyerek nem vall származásáról, vagy mikor az államtitkári sorig jutott miniszteri kishivatalnok nem árulja el, hogy ifjúkora egy gyengébb pillanatában lakásadónője szakácsnőjét vette feleségül és a ma eredetieskedőnek tartott méltóságos asszony bizony csak egy hiányos műveltségű, kétes eredetű, egyáltalán nem előkelő perszóna.

Minden olyan eltitkolás, amely azt célozza, hogy az ember múltja ne váljon széles rétegek előtt ismertté, voltaképpen gyávaságra vall, mert amit egyszer elkövetek, annak indokolt,, hogy mindig viseljem konzekvenciáját. Azonban az áttért, köztisztviselők bizonyos tudatalatti asszimilációs vágyat árulnak el azzal, ha letagadják származásukat. Ezzel ugyani» mintegy elismerik, hogy nem túlságosan nagy dicsőség zsidónak lenni, a népnek, amelyből származnak, sok a hibája, ők ezt tudják és éppen azért tagadják meg régi közösségüket* mert nem akarják vállalni azokat a hátrányokat, amelyek a zsidósághoz való tartozással járnak. Akkor, ha nem találnák bizonyos vonatkozásokban hibásnak a zsidóságot, nem tagadnák meg ugyanúgy, mint a törvénytelen gyerek nem rejtegetné anyját, ha nem érezné ő maga is, hogy a mai társadalmi rendszer szerint nem volt teljesen helyes dolog úgy élni, ahogy világrahozója élt. A zsidóságról azt szokás mondani, hogy céljai elérésére nem mindig egészen becsületes, úgynevezett kaszinói eszközöket vesz igénybe. A zsidószármazású köztisztviselőkben olyan élénken él a beolvadási vágy, hogy régi, elmúlt életükből származó, népükre, eredetükre jellemző eszközöket is igénybe vesznek arra a célra, hogy ez a törekvésük sikerüljön. Íme megint olyasvalamiről van szó, amikor két szellemiség ütközik meg és valóságos tragédiákat okoz az egyénben.

Ennek az ütközésnek egyébként szomorú példája az is, amikor valóságos versengés indult meg az érdekeltek részéről az irányban, hogy különbség tétessék áttértek és áttértek között. Amikor a zsidótörvény tárgyalásába kezdett a magyar parlament, felmerültek a legkülönfélébb ötletek és gondolatok. Befolyásos érdekeltek forszírozták, hogy ne tekintessék zsidónak az az egyén, akinek házastársa őskeresztény. Mint mondták, erre azért van szükség, nehogy őskeresztény származású férfiak és nők kerüljenek ilyeténképpen

visszas helyzetbe. De azoknak a lehetetlen szituációba kerülésével már senki sem törődött, akik ők maguk még zsidónak tekintendő egyének, de ugyanakkor gyermekeik például keresztényeknek számítanak. A kérdés tárgyalása kapcsán felmerült eltévelyedések ezek, amelyekbe sajnos beleestek olyan egyének is, akik bizony meggyőződéssel választották a maguk új vallását. Már előzőleg említést tettem arról az újpesti ügyvédről, aki a zsidótörvény tárgyalása kapcsán több olyan javaslattal fordult az illetékesek elé, amelyek azután elfogadást is nyertek. Így ő javasolta, hogy ne tekintessenek zsidóknak azok, akik hét éves koruk betöltése előtt valamelyik keresztény vallásra szüleikkel együtt áttértek és megszakítás nélkül keresztények maradtak szüleikkel együtt. Ez az ügyvéd ezt a javaslatát és többi el nem fogadott javaslatait is saját élete analógiájából kifolyóan bizonyos önzés alapján tette, de nem gondolt arra, hogy éppen a megkeresztelkedetteknek nem szabad különbséget tenni sorstársaik között, hanem arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy mindegyikük egyformán keresztény. Az önzés azonban a zsidószármazásnak az a lélekben benneélő tulajdonsága, amit a nemzsidó ember is könnyen vesz át, de amitől a zsidószármazású egyén feltétlenül igen nehezen tud megszabadulni.

Az értelmiségi pályákon működő áttértek helyzetét vizsgálgatván elsősorban is arra a szembeszökő tényre kell rámutatni, hogy ezeknek életében, ténykedésében domináló szerepet tölt be a függőség, szemben például a nagykapitalisták viszonyaival, akik áttérésénél nagyobb szerepet játszott az egyéni elhatározás és iniciativa. Ebből mindenesetre le lehet vonni azt a tanulságot, hogy az áttérés kérdése szintén hatása alatt van azoknak a sokféle, finom és nüanszokramenő kapcsolatoknak, amelyek speciálisan a magyar életet, de általában az emberi társadalmakat szerteszövik. Következésképpen ezt a kérdést nem lehet elválasztani attól a fontosabb és nehezebb problémától, amely a magyar középosztály ügyével kapcsolatos. Őszintén meg kell mondani, súlyos bajok vannak középosztályunk körül. Mint ahogy elsősorban középosztályunk gerinctelensége okozta azon sorstragédiák sorozatát, amelyek népünket 1918 októberétől kezdődően egészen a legutóbbi káros politikai megmozdulásokig sújtották, ugyanígy

a középosztálybeli áttértek a bűnösök elsősorban abban, hogy ez a probléma egyáltalán él és létezik. Ha ez a réteg, illetve e réteg áttértjei határozottabbak, gerincesebbek és tudatosabbak lennének, akkor csökkenne az áttértek kisebbségérzete és meggyorsulna az asszimiláció magárahagyott üteme.

7.

Az eddig elmondottakból nyilvánvalóan következik, hogy az áttértek nagy érdeklődéssel fordultak a közéleti pályák felé. Fakad ez abból az előretörésből, amely az egyenjogúsítási törvény után általában a zsidóság részéről tapasztalható volt, hiszen akkoriban a zsidóságban az összes elnyomott energiák felkerekedtek, másrészt pedig helyzetük és tekintélyük országszerte növekedett abból az indokból, hogy a kapitalizmus kezdett mindinkább uralkodó szerepre jutni a magyar földön és a zsidók és kapitalisták azonossága valóban nagyon sok tekintetben megállapítható.

A megkeresztelkedett zsidók még az ősi vallásukhoz ragaszkodó volt hitsorsosaiknál is fokozottabb mértékben igyekeztek szerepüket a magyar közéletből kivenni. Az oka ennek pedig abban rejlett, hogy inkább magyarnak, inkább asszimilánsnak érezték magukat, mint a régi hitükhöz ragaszkodó testvéreik, tehát úgy gondolták, hogy a közéletben való forgolódáshoz több joguk van. Általában ezeknek az áttért közéleti tényezőknek politikai és elsősorban társadalomirányító szereplése, egy-két kivételtől eltekintve nem mondható sikeresnek. Ezek az egyének ugyanis, egyenesen bámulatraméltó rövidlátással, nem akarták tudomásul venni, mint ahogy most sem veszik tudomásul, hogy van zsidókérdés és ugyanígy van áttért probléma.

Ez az állapot végigvonul az egész legutóbbi magyar történelem folyamán. Falk Miksa, a publicista és képviselő foglalkozott az ország egyetemes problémáival, főleg az őt közelebb érdeklő gazdasági résszel, de soha eszébe nem jutott cselekvőleg fellépni a zsidókérdéssel kapcsolatosan. És erre még csak azzal sem lehet válaszolni, hogy abban a liberális idő-

szakban a zsidókérdés nem számított. Elvégre, ha a maga idejében Falk Miksa éppen a megkeresztelkedések egészen széleskörű propagálásában kereste volna a zsidókérdés megoldását, úgy nyilvánvalóan ma nem égetne annyira a probléma és a második generációhoz tartozó utódok csak áldanak annak a nagy elődnek a tevékenységét, aki már előre tisztán látta az elkövetkezendő eseményeket, Ehhez hozzá kell még tenni, hogy éppen az a liberális időszak sokkal alkalmasabb lett volna egy ilyen nagy megmozdulás végrehajtására, hiszen az időtájt az ország nagyobbik közössége készséges ' örömmel, nem pedig gúnyjal, lekicsinyléssel fogadta volna a zsidóság szélesebbkörű megkeresztelkedési folyamatát. Csakhogy Falk Miksa strucc módjára homokba dugta fejét, mert akkor pillanatnyilag nyugalom volt a zsidókérdés frontján, nem gondolt a történelem egyre megismétlődő jelenségeivel, azután meg bizonyos mértékig önzőnek is mutatkozott. Ő a saját személyére vonatkoztatva átlátta annak szükségességét, hogy tökéletes asszimiláció nem képzelhető el a zsidóság részéről az esetben, ha ez a nép maradi vallásához ragaszkodik, de ugyanakkor nem állt oda fajtája mellé. Nem pedig az örök áttért kisebbségérzetből kifolyóan. Még abban a liberálisnak nevezett időszakban is érezte Falk Miksa, hogy az ország egyeteme előtt nem szimpatikus dolog egy zsidó problémáért sikraszállni.

Falk Miksától kezdve az összes áttért közéleti férfiak követik azt a politikát, hogy a saját személyükben asszimilánsnak tekintik önmagukat és többi testvéreikkel nem törődve országos és csak egyetemes magyar politikát igyekeznek csinálni. Holott emellett még arra is lett volna lehetőség, hogy hozzásegítsenek népük magyarországi helyzetének megoldásához. De ehhez persze arra lett volna szükség, hogy ne tagadják meg a maguk zsidó származását.

Egy alkalommal a magyar közélet egyik igen előkelő miniszterviselt áttért iparpolitikusánál jártam. Az előszobában várakozva hallottam, amikor az inas indulatosan magyarázta egy nyilvánvalóan zsidó szegényasszonynak, hogy a kegyelmes úr semmiféle újpesti rokonaira nem emlékszik, a kegyelmes úr sohasem járt Újpesten. Az egész jelenet csak pár pillanatig tartott, mert hiszen nekem be kellett mennem a poli-

tikus dolgozószobájába. Már akkor felrémlött azonban bennem az a gondolat, hogy ezek az áttért közéleti férfiak helyesebben tennék azt, ha nem tagadnák meg testvéreiket, hanem rávezetnék az egyetlen üdvös és igaz útra. Sajnos az idők engem igazoltak, mert hiszen ha Falk Miksa és a többi Falk Miksák foglalkoztak volna ezzel a súlyos problémával, ha 1917-ben nem állítja Ágoston Péter „A zsidók útja” című könyve megjelenésekor egész sor katolizált és protestánsá lett óhitű előkelőség, hogy zsidókérdés pedig nincs, hanem akkor igyekeznek megkeresni a megoldás útját, úgy nem jutunk el az 1919. évi első antiszemita fellángoláshoz, majd nem következik be az a helyzet, hogy a magyar törvényhozás egymástán hozza az úgynevezett zsidótörvényeket.

Ha sorra veszem az áttért politikusokat, úgy megállapíthatom, hogy egyetlenegy sem foglalkozott közülök a zsidóság és a megkeresztelkedés problémáival. Báró Szerényi Józsefet elsősorban kereskedelemügyi és iparpolitikai kérdések érdekelték, lehet, hogy iákkor, ha programjába veszi saját fajtája problémáinak megoldását, nem lett volna miniszter, sőt egyízben deszignált miniszterelnök, de mindenesetre legalább annyira hasznothajtó lett volna közéleti munkássága, mint amennyi az így volt. Hogy félreértés ne essék, nem a gúny, vagy a lekicsinylés hangja beszél itt belőlem Szerényi Józseffel szemben, mert az ő iparpolitikája nagy hasznot hajtott az országnak és az utókor feltétlenül igazolni fogja tevékenysége megtámadott felületeit is.

Szántsándékkal ragadtam ki Szerényit, mint a konzervatív politikai gondolat egyik megtestesítőjét az áttért magyar politikusok sorából, mert rá kívánok mutatni arra, hogy jobb- és baloldal között e téren nincsen különbség. Az ó-konzervatív Szerényi közéleti pályáján elkerült minden olyan problémát, amely a zsidókérdéssel kapcsolatos, hanem ehelyett úgynevezett nagypolitikai kérdésekkel bíbelődött. De míg önála mégis adódott valami detailmunka, annál fokozottabban csinálta ezt az ugyancsak áttért Jászi Oszkár, akinek politikai szereplése a magyar élet Szerényi báróval ellentétes pólusán mutatkozott meg. Jászi foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, átfogó politikai koncepciója volt a magyar élet minden problémája megoldására, de csak bukása után jött

rá, hogy valami indokolatlan szemérmességgel elkerülte azokat a kérdéseket, amelyekhez legközelebb állt, nevezetesen a zsidóság és az áttérések problémáját, A forradalmak bukása után külföldi emigrációjában írta Jászi a következőket: „A magyarországi zsidóság sokkal kevésbé asszimilált, mint a nyugati, sokkal inkább külön test a társadalomban, mely az ország ősi lelkével sohasem volt kontaktusban.” (Magyar kálvária, magyar feltámadás.) Ennek az elmondása így nagyon szépen hangzik, csak épen az az érthetetlen számomra, hogy miért nem tett a gyorsabb asszimiláció érdekében Jászi Oszkár valamit, ha ezt ilyen tisztán látta. Ha ennek a kérdésnek a megoldásával is foglalkozik, úgy talán sikerült volna elhárítania az országról azt az antiszemita görcsöt, amely az ő fajtájú humanista és pacifista politikus számára kell, hogy egyenesen fizikai fájdalmat okozzon.

Az emberek lelkébe akkor is nehéz betekinteni, ha azok: a nagyközönség számára írnak, vagy a nyilvánosság előtt beszélnek. így azután nem egykönnyen állapítható meg, hogy vajjon ezek a megkeresztelkedett politikusok tényleg azért nem foglalkoztak az áttérések problémájával, mert úgy látták, hogy ezek nem problémák, vagy pedig ez más okból történt. Amiatt, mert kisebbségérzetük tudatában nem akarták saját közéleti sanszaikat azzal lecsökkenteni, hogy egy nem szimpatikus kérdésbe belekontárkodnak. Mindenesetre az ily módon való politizálásnak szomorú árát adta meg egy volt országgyűlési képviselő: Létay Ernő.

Létay Ernő, aki még békeidőben kezdette meg a maga politikai pályafutását, típusa volt a teljesen eldzsentrisedett, áttért zsidónak. Apja, a Bihar-megyei földbirtokos huszártisztetek adta és ebben a lovassági légkörben magába szívta a magyar úrhatnámságot, a föld szeretetét. Létay legalább annyira dzsentrí volt, mint mondjuk a politikai élet egész sor szolgabíróból lett képviselője, tehát természetes, hogy amikor önkéntesi évét leszolgálta és mint tartalékos hadnagy leszerelt, politikai pályára lépett. Hiszen mentalitása szellemében csupán két lehetőség adódhatott számára: a megyei szolgálat, vagy a képviselőség. Valószínűleg a honatyaságra inkább nyújtott reményt és lehetőségeket zsidó származása, a tekintetes vármegye ugyanis még a legliberálisabb időkben

sem fogadott be nem őskeresztény származású egyéneket tisztviselői közé.

Létay, mint országgyűlési képviselő nem bizonyult vezérpolitikusnak, hanem olyan honatyának, aki becsületesen, tisztelességgel képviselte saját osztálya érdekeit. Azt mondani sem kell, hogy ez az osztály a nemesi középosztály volt, nem pedig az áttértek, vagy akár a zsidóság. Így azután politikai pályája folyamán mindig olyan pártokban helyezkedett el, ahol ennek a rétegnek a védelmét látta biztosítva, illetve remélte, hogy az osztály célkitűzései megvalósulást nyernek. Így volt tagja még a forradalmak előtt a nemzeti munkapártnak, annál is inkább, mert e tábor vezére, gróf Tisza István eszményképe volt a bihari dzsentrinek és így kötött ki végül gróf Bethlen István Egységes Pártjánál, majd ennek jogutódjánál, a Gömbös Gyula-féle Nemzeti Egység Pártjában is megmaradt. A képviselőházban nem túlságosan sokat szerepelt, de bölcs és mérsékelt felszólalásaiban mindig a magyar föld problémáival kapcsolatosan beszélt. Bizonyos szociális érzék is kicsendült egyéniségéből, de ez nem volt több, mint amennyi minden jószándékú magyar dzsentriben megmutatkozik.

Az előbb azt mondtam volt, hogy nem tudom, vajjon tényleg nem sejtik-e az áttért politikusok, hogy velük kapcsolatosan a teljes asszimiláció és a jómagyarság problémája egyáltalán felmerülhet. Létay Ernőnél valóban az volt a helyzet, hogy ő semmi különbséget nem látott a saját személye és egy másik bihari származású dzsentrinél között. Így azután egyenesen katasztrofálisan hatottak rá azok az események, amely a zsidótörvény tárgyalását megelőző időkben merültek fel. Napról-napra olyan híreket kellett hallania, hogy ki fogják tessékelnéni abból a pártból, amelyhez tartozott és amelynek keretei között jól érezte magát. Képviselőtársai nem érintkeztek vele a régi bizalmas barátsággal, sőt fenyegette az a veszedelem is, hogy a törvény rendelkezése értelmében, esetleg zsidó személynek lesz tekintendő. Bizalmas barátainak, így dr. Szilágyi Lajos felsőházi tagnak kétségbeesetten panaszkodott, hogy nem bírja ezt a megalázó helyzetet és fél, hogy valami katasztrófa fog bekövetkezni. Balsejtelmek valóra is váltak, amennyiben megviselt szíve felmondta a szolgálatot és hirtelen meghalt.

Egy pillanatig sem állítom, hogy Létay Ernő élete végére nem tesz előbb-utóbb pontot elhatalmasodott szívbaja, azonban egészen bizonyosan másként alakul ez az élet, hogyha a volt képviselő vállalja áttért voltának minden konzekvenciáját és nem helyezkedve a tudomásul nemvétel álláspontjára, nem hagyja egész egyszerűen figyelmen kívül életében és munkáságában azt a körülményt, hogy ő zsidónak született. Elhiszem azt, hogy ebben az esetben a bihari dzsenti nem fogadja be Létayt minden feltétel nélkül saját körébe, de országos vonatkozásban és a maga népe érdekében többet, különbet tehetett volna ez a tragikus körülmények között elhunyt politikus.

Nem lehet zoknvenni *az* áttérteknél a kisebbségérzetből eredő hibákat és az igen gyakran előforduló rövidlátást, hiszen ősi emberi ösztön az, hogy ne vegyem észre, ami nekem nem kellemes. Azonban az államférfit, a közéleti tényezőt más mértékkel kell mérni, helyesebben az ilyen egyéneknek más tulajdonságokkal kell rendelkezniök. Az a politikus, aki rövidlátó, nem jó politikus. Fájdalommal kell megállapítani, hogy az áttért közéleti férfiak valamennyiében igen nagy mértékben nyilvánult meg a politikai távlatokat át nem látó és a dolgok és események kapcsolatát félreismerő rövidlátás. Szekfű Gyula világtörténelmében a zsidókérdésről szólván, a következőket mondja: „Világos volt azonban, hogy ily nagy tömegek áthasonulását egy nemzet sem tartja megvalósíthatónak.” (Hóman—Szekfű világtörténet, VII.) Ezzel szemben Baloghy Ernő volt miniszter még 1908-ban állapította meg, miszerint „a magyarság számára épen a magasabb kultúra a történelem rendjén követeli azt a lehetőséget, hogy az egyéb fajú és nyelvű lakosságot magához formálja.” (A magyar kultúra és a nemzetiségek.) Hol volt az a politikus avagy közéleti férfi, aki a maga áttért mivoltában komolyan igyekezett volna keresni a feleletet arra a kérdésre, hogy vajjon a Szekfű Gyula-féle álláspont helyes-e, avagy Baloghy Ernőnek van igaza?

Sajnosan kell megállapítani, hogy az áttért politikusok eltévelyedő rövidlátásától nem mentesek a közirók sem. Már említettem volt, hogy Rákosi Jenő harmincmillió magyart kívánó hatalmas akciója mellézköngéjeként erőteljesen indult

meg az újságírók között az áttérési folyamat és ezeket az új keresztény lapembereket azután valósággal kitüntetéssel honorálták katolizálásukért, illetve protestáns vallásra való áttérésükért. Ezek a közírók nyilvánvalóan érezték, hogy mennyire értéket jelent számukra asszimilációs törekvésük, tisztán kellett, hogy lássák, miszerint a hasonulás felé vezető úton értékes lépés a megkeresztelkedés, mégis nem álltak oda, népük elé és nem igyekeztek rávenni a zsidókat arra; hogy vállalják ők is ezt a hasonulási procedúrát.

De nemcsak Rákosi Jenő konzervatív táborának közírói helyezkedtek ilyen nemtörődöm álláspontra, hanem ugyan-ezt tették a más politikai árnyalatokhoz tartozó publicisták is. Például a nemzetköziség álláspontját valló szociáldemokrata újságírók szintén nem tartották fontosnak híveik közül a zsidószármazásúaknak az ilyen asszimilációra való rászorítását. Igaz, hogy itt azzal lehet érvelni, hogy ezek az urak vallásellenesek voltak és mint ilyenek nem tartották fontosnak a bármelyik egyházhoz való tartozást. Ennek ellenére a szociáldemokrácia békebeli vezérpublicistája, Kunfi Zsigmond dr., a későbbi népbiztos a zsidó egyházból kilépve előbb megkeresztelkedett és csak azután lett felekezetnélküli». Ha ő szükségesnek tartotta a keresztség felvételét saját személye számára, úgy meggyőzhette volna annak szükségességéről minden zsidószármazású elvtársát.

A liberális polgári oldalon működő Ignotus, aki abban az időben gróf Andrássy Gyulának volt házipublicistája, mint mondtam, a maga személyében szintén áttért. Tette ez abból a nyilvánvaló tudatból kiindultan, hogy nézete szerint a zsidónak megmaradó zsidó sohasem lehet tökéletesen magyar. A zsidóknak maradt zsidók Ignotus szerinti jellemzésére igen finoman hat az író az a pár sora, amit Moris Rosenfeldről, a zsargonköltőről ír. „Moris Rosenfeld — » mondja —, aki annyira tipikus, hogy fölér kicsiben egy egész nemzeti irodalommal, azzal, hogy egy személyben zsidó, német, angol, orosz, lengyel és amerikai, proletár és bourgeois, költőember és szabólegény és emigráns, nacionalista és szocialista, élehetetlen és pénzsóvár, vallásos ember és szabadgondolkodó és szegény, beteg és szomorú, amely szegény, beteg és szomorú csak zsidó ember lehet.” (Zsargon, 1909.) E né-

hány sorból következik, hogy Ignotus nyilvánvalóan látja a különbségeket a magyarság és a zsidóság között, magára vonatkozóan azután ennek a következményét le is vonta. De az már nem jutott eszébe, hogy ugyanezt a követelményt igyekezzen meggyőző erővel átvenni olvasóiba, holott ez épen ez esetben nem lett volna közömbös, mert hiszen Ignotus Hugó cikkeit a zsidószármazású magyar értelmiséghez tartozók olvasták a háborút megelőző és a világégés alatti időben legszámosabban.

Az egyházakhoz közelálló sajtóhoz érve ugyanezek a jelenségek tapasztalhatók ott is a megkeresztelkedett publicistáknál. Dr. Pályi Ede a megszűnt Budapesti Napló, e protestáns érdekeltségű lap megkeresztelkedett főszerkesztője tartalmas és sikerdús publicistikai pályáján sohasem foglalkozott a hasonulás problémájával. Az úgynevezett katolikus sajtóban egész sorát lehet találni a konvertita közíróknak, de ezek közül talán egyedül Székely Nándor tanár és közíró foglalkozott tudatosan térítő politikával.

Ezeknek a jelenségeknek lelki okaként természetesen ugyancsak a kisebbségérzetet kell feltüntetni. Azt a kisebbségérzetet, amelyet saját életükben feltétlenül igen gyakran tapasztalhattak úgy az áttért politikusok, mint a megkeresztelkedett közírók.

Húszesztendőös újságírói pályám folyamán úgyszólván csak keresztény, sőt szélsőjobboldali lapoknak dolgoztam és általában ilyen politikai kapcsolataim voltak. Ez talán véletlenül történt, talán azért, mert egy kicsit a meggyőződésem vitt jobboldali irányba; mindenesetre most nem kutatom. Egy azonban bizonyos, bármennyire teljes bizalmát élveztem gazdáimnak és vezéreimnek, igen sok félszeg helyzet adódott nem öskeresztény mivoltom miatt. Mint a Keresztény Ellenzék politikai mozgalmának egyik részese és mint a párt lapjának munkatársa, naponta hivatalos órákat tartottam a párthelyiségben. Négy esztendeig tartott ez az állapot ée ez alatt a több mint kétszáz hét alatt soha senki egy szóval nem éreztette velem, hogy nem tartanak magukkal egyenrangúnak, de néha a semmi is sokat mond. így például valahányszor bárminő olyan kérdés jött szóba, amikor valami zsidó mentalitásúnak tartott egyén ténykedései kerültek bírálat

tárgyává, mindannyiszor aposztrofálva lettem, hogy ez a meggyőződés, illetve az ilyen eredetű szokások kell, hogy előttem ismeretesek legyenek. A hátam mögött szigorú bírálat tárgyává tették ebből a szempontból minden ténykedésemet, tudok eseteket, amikor vizsgálgatták cikkeimet. Nincs mit szégyenkezni azon, hogy amikor a magyar nemzeti szocialista mozgalom Meskó Zoltán zászlóbontása mellett megindult, a párt hivatalos napilapjának, a Nemzet Szavának én voltam az egyik szerkesztője. Itt történt velem azután az, hogy belesöpöntem egy beszélgetésbe, amelynek során arról volt szó, hogy az én munkásságom megfelelő-e. Dr. Seprényi Imre nemrégiben elhunyt ügyvéd, az orvoskamara későbbi ügyésze, akkor még a párt tevékeny tényezői sorába tartozott és Meskó Zoltán jogtanácsosa volt. Ő munkásságom jellemzésére valami joviális kedély ességgel azt mondta, hogy nekünk is kell egy házi zsidó. Seprényi sokkal jobb barátom volt, hogyszem evvel a megállapításával sérteni akart volna, de kijelentésében mégis annyi megalázót találtam, hogy menten ott akartam hagyni pozícióm. Az akkori meglehetősen feszült hangulatot azután ifj. dr. Meskó Zoltán oldotta fel, aki munkásságomról szólva megállapította, hogy 6 teljességgel keresztény világfelfogásúnak ismert meg zsidószármazásom ellenére, ezzel szemben igen sok őskeresztényt ismer, akik viszont zsidó, illetve materiális világfelfogásúak. Elképzelhető, hogy ilyen légkörben hányszor akartam ott hagyni ezt az állásomat, hány éjszakát töltöttem ágyamban ébren, viaskodva a keserűséggel, hogyan hitték a lapnál lévő kollégáim, hogy embergyűlölő vagyok, pedig csak azért nem beszéltem hozzájuk, hogy ne legyek részükről kiteve hasonló akaratlan inzultusoknak. E munkásságom folyamán érthetően gyakran merült fel bennem kereszténységem meddőségének kérdése, sőt ágaskodott az a gondolat is, hogy legokosabb lenne visszamenni zsidónak, mert nem találok úgysem befogadásra ezen az oldalon. Vesszőfutás volt számomra ez az elfoglaltságom, de kötött családos mivoltom és a kenyér.

Személyes élményeimet ezúttal, mint szintén jellemző adatot terjesztettem elő. A felhozott példákból nyilván kiderül, hogy azok a megkeresztelkedettek, akik a közéletben forgolódnak, ugyancsak magukon viselik származásuk bélye-

gét, amiért azután gyakran tévelyednek el helytelen utakra, vagy legalább is nem mernek bátran, megalkuvás nélkül nekivágni annak, ami helyes és célirányos lett volna. Az emberi szolidaritás rendje az egyén számára kötelezővé teszi bizonyos társadalmi felelősség vállalását. E helytállásnak fokozottabban kell jelen lenni azoknál, akik a közéletben forgolódnak, tehát irányító befolyást kívánnak gyakorolni a társadalomra. Az ilyen kiálláshoz néminemű bátorságra van szükség, ami azonban a megkeresztelkedettekben rendszerint hiányzik. A kisebbségérzet ugyanis odajuttatja az embert, hogy képes fogvacogva a falnak rohanni, de sohasem bátor; hajlandó keserű megalkulvásból gyilkolni, de sohasem kelnyílt küzdelemre, mellékbejáraton szemlesütve, megalázkova belopakodik Jézus Krisztus templomaiba, nincs azonban ereje ahhoz, hogy emelt fővel, nyílt tekintettel, vallásos öntudattá^ kerüljön az Úristen háza főbejárata felé. Ilyenek az áttért-zsidók valamennyien, tehát ilyenek a közéletben forgolódo megkeresztelkedettek is, holott éppen nekik kellene erőteljesen odahatni, hogy sorstársaik e szégyenletes helyzetén változtassanak. Ha azonban képesek volnának ilyen megmozdulás kezdeményezésére, ez azt jelentené, hogy az át tértekben már ma sem tombol olyan mindent elöntő erővel a kisebbségérzet, mert hiszen egy-egy réteg tulajdonságainak, szokásainak, természetének legélesebb megnyilatkozását éppen a soraikból való közéleti tényezőkben lehet megtalálni. Csodálatos paradoxon ez, azonban nem szabad elfelejteni, az ilyfajta paradoxonoknak nagy szerepe van a világ életének kialakításában. Elvégre ízig-vérig olasz az a Bemito Mussolini, ki dolgos, tiszta, nagyvonalú nemzetet faragott tunya, felelőtlen lustasággal kvaterkázó olasz népéből.

8.

A következő foglalkozási ág, amelyről az áttérésekkel kapcsolatosan beszélni szeretnék, az író- és művész-társadalom. Újvári Péter „Zsidó lexikon” című munkája egész sorát közli a kereszténnyé lett zsidószármazású íróknak és művészeknek, de Újvári könyvét követően a mostani idők nagy áttérési lázában is akadt e foglalkozási ágnak számos olyan tagja, aki jónak látta felvenni a keresztiségét. Hogyha mármost azt vizsgálom, hogy az író- és művészáttéréseknek mi lehet az oka, figyelemmel arra, hogy a művész, vagy tollforgató csak úgy tagja kora társadalmának, mint akár a bankár, illetve a gyári munkás, ennél a rétegnél sem lehet a megkeresztelkedés más, újabb indokait felfedezni. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az írók és a művészek finomabban rezonáló lelkek, akiken keresztül jobban kivetődnek koruk szokásai, pszihikai felépítettsége, így tehát rajtuk keresztül határozottabb aláfestés kapható a kor társadalmi rétegződéséről, általános képéről és embereiről.

Az író- és művészmegkeresztelkedéseket ebből a szempontból nézve, elkerülhetetlennek látszik számomra, hogy szenzációhajhászás és leleplezések szándéka nélkül egyéneken, egyéni életek alakulásán keresztül próbáljam boncolni az egész kérdést. Visszalapozva a legutóbbi idők magyar történelmének és irodalomtörténetének lapjaiban, témám nézőpontjából lefelől figyelemreméltó báró Dóczy Lajos személye. Ez a zsidószármazású, nagy sikereket elért és hatalmas karriert befutott vígjátékíró talán nem is sorozható egyedül és kizárólag az írók és művészek közé, hiszen életpályája kettős. Mindvégig a napos oldalon lezajlott életét,

mint író és mint közhivatalnok töltötte el, eredményeket könyvelve a maga számára, ezen az oldalon is és amazon is. Hogy félreértés ne essék, amit itt elmondok, azok a világért sem jelentik azt, mintha el lennék ragadtatva Dóczy Lajos költészetétől. A magyar irodalom e bárója korának közepszerű könnyed mulattatója volt, akiről Gyulay Pál alaposan megmondotta a magáét, de aki feltétlenül sikereket ért el.

Dóczy Lajos pályája említett kettősségének vizsgálatakor kétségtelenül megállapítható, hogy ősei hitét karrierje, előmenetele érdekében hagyta el. Ez azonban a magát általában szabadelvű időszaknak nevező korszakban történt, akkor, amidőn hátsógondolatot nem keresve, megértéssel, sőt örömmel fogadták a keresztény társadalomban az áttértek jelentkezését. Kiss József nagyjából ugyane kor költője, uki megmaradt zsidónak, még így énekelt saját fájának átkairól: „Ha védekezel, ingerelsz. Ha szótlan tűröd, gyávaság! Feljajdulsz: érzékenykedel, S a néma jaj is vall reád.” Ugyanekkor báró Dóczy Lajosnak nem voltak ilyfajta problémái. Tökéletesen úgy élt, mint korának azok az egyedei, akik vele egyívású foglalkozási ágakban tevékenykedtek. Ezek társaságában forgolódott, velük együtt élt. Nem valószínű, hogy bárminemű mellőzés érte volna származása, áttért volta miatt, mert egy ilyen keserűség mindenkor kiérezhető az író alkotásaiból. Dóczy Lajos költészete azonban a maga közepszerűségében is olyan nyugodt és kiegyensúlyozott, mint kora keresztényszármazású íróié. Az írások szelleme és célkitűzése, szintén egyezik amazokéval, mintegy arra mutatva, hogy Dóczynak sikerült a magyar társadalom egy bizonyos rétegébe való asszimilálódása. Dóczy esete általában nagyon azonos az angol Disraeli família históriájával. A brit királyság egykori miniszterelnöke a lord Baconsfieldé lett Disraeli apjával, a voltairianus, majd megkeresztelkedett Isac Disraelivel együtt tökéletesen beilleszkedett az angol társadalomba. Az öreg Disraeli, nem az anglikán családból származókkal egyenetlenkedett, hanem a zsidónak maradt Samuel Joseph Belishával. Hoare Belisha, a Chamberlain kormány volt hadügyminisztere nagypapjával. Lord Baconsfield pedig nem állt ugyan a legjobb lábon a konzervatív part lordjaival, de az egyenetlenség korántsem

a volt Disraeli zsidószármazása miatt, hanem polgári eredete következtében tört ki.

Általánosságban Dóczy Lajos esete azt igazolja, hogy a hamaros asszimilálódásra megvan a lehetőség, feltéve, ha a keret, melynek tagjaihoz az áttért hasonulni akar, nem áll ellent a jövevény befogadásának. Bizonyos szélsőjobboldali gondolatmenet itt élhetne ugyan azzal az ellenvetéssel, hogy a Dóczy-féle példa nem helytálló, mert a magyar szellemiségnek korcsideje volt az 1867-es és osztrák hatásokkal átítított szabadelvű kor és az ebben hívők köre, tehát akik ekkor éltek és működtek, nem tekinthetők maradéktalan magyaroknak. Ne feledjük azonban el, hogy ez a kor adta azt a Rákosi Jenőt, aki mint nyolcvankörűli aggastyán is kellő erővel és energiával bírt a revíziós mozgalom megindítására, sőt   korban az áttértek túlzóan nacionalista vonatkozásokban is megálltak helyüket. A függetlenségi politika zászlóhordozói között ebben az időszakban egész sor áttért volt és például Szekfü Gyulát, „A száműzött Rákóczi” nem eléggé magyar szempontúsága miatt a zsidó eredetű Ballagi Aladár támadta legélesebben.

Egyébként tisztánlátásomat az asszimiláció gyorsasága tekintetében ott, ahol a befogadási hajlandóság megvan, igen élesen példázza az a körülmény, hogy a szerzetesi csuhát^ magára öltő tanárköltő szintén teljes tőkéllyel tudott asszimilálódni. Őt a katolikus egyház mindenkit és mindent átölelni igyekvő közössége emelte magához. Az áttértek külön rétegeződése ilyen körülmények között csak ott következik be, ahol hiányzik a nagyobb közösség befogadási készsége. Ez történt a legutóbbi húsztendő folyamán Magyarországon, amit irodalmi vonatkozásban Földi Mihály esete is igazol.

Hogy Földi megkeresztelkedésének mi volt a közvetlen oka, az nem fontos, nem is kutatom, hiszen az ilyesmi legtöbbször valami jelentéktelenség. Nálam például az fordult elő, hogy hosszú időn át való gondolkodás után, 1919-ben bizonyosabbnak láttam, mint áttért, egyetemi és tudományos pályámat. Abban az időmben ugyanis társadalomtudós szerettem, volnaj lenni.

Ezért azután nem érintem ezt a kérdést, hanem Földivel

kapcsolatosan inkább írói útját vizsgálom, ami élethű és eleven példázata az ősi zsidó hitet elhagyott lélek gyötrődésének és pályafutásának. Itt közbevetőleg meg kell jegyez-nem, hogy nézetem szerint a jó és igazi író alázatos lény, aki vállal Eordja az élet lenyűgöző és súlyos hatásait, mindig azt írja meg regényeiben, darabjaiban, novelláiban és egyéb műveiben, amit korának társadalmi és emberi követel-ményei megkívánnak. Tehát amikor egy író, ezúttal Földi Mihály munkásságát vizsgálom, ezeket a szempontokat kell figyelembe vennem értékelésénél. Hogy ezt megtehessem, bármennyire nem akartam, mégis bizonyos fokig indiszkrét-nek kell lennem, szemügyre venni az író osztályhelyzetét és magánéletét, általában azokat a kötöttségeket, amelyek ha-tással vannak az írói és művészi jellem kialakítása terén, így azután alapfeladatomhoz képest ízelítőt kapunk azon réteg lelkialkatáról, amelyhez az író tartozik.

Szerencsétlen házasság igája alatt nyögő Strindberget a női aljaság édekelte írásaiban, Thomas Mann „Budenbrook”-ja a minden ellenálló erejétől megfosztott német polgári ön-éretet halálharangja, Galsworthy „Forsyte Saga”-jának vég-telenébe sorakozó kötetei az angolszász polgári szívósság ki-apatadatlan erélyét igazolják. Nálunk magyaroknál a majd-nem paraszti sorban élő, református papi családból száрма-zott, de gépész apával bíró Móricz Zsigmond a föld népe robosztushangú krónikása, Kassák Lajos viszont, aki kétkezi munkás volt, vasesztergályos, odafordult érdeklődésével az ipari proletariátus felé. Földf Mihály budapesti polgári csa-ládból származik, e felé az osztály felé irányul tehát minden írói kíváncsisága, leleplezési szándéka. Ez a kíváncsiság azonban másfajta, mint az osztály zsidó rétegének hivatalos fémjelzett írójáé, Zsolt Béláé. Amíg a terézvárosi kávéhá-zak krónikásának figurái kis anyagi gondoktól megtépázott, a közepes jóléttől, vagy a polgári helyzet relatív nyugalmá-tól elsodort emberek, addig a keresztény hitre tért és amint írásaiból kiderül, igazán kereszténnyé lenni akaró Földi Mi-hály alakjai más réteghez tartoznak. Nem nyugodnak bele minden mindegy nemtörődömséggel a változatlanba, hanem jobb meggyőződéssel fáradoznak problémáik légkörének meg-tisztításán. Ezért nem jelentéktelen ügyvédek, kis greizlero-

sok, hanem már miniszterek, egyetemi tanárok, bankigazgatók. Abba a társadalmi rétegbe tartoznak, ahova minden asszimilálódni akaró megkeresztelkedett, polgári középosztálybeli zsidó eljutni szeretne. Egyszóval magasratörő lelkek Földi Mihály figurái, olyanok, akik közül némelyiknek sikerül elkerülnie „Isten országa felé”, a kereszténységhez, oda ahová eljutni írójuknak is igyekezete.

A neokatolicizmusnak nevezett irányzat joggal számítja a maga írójának Földi Mihályt, aki érdekes fejlődési vonalat futott be, amíg ehhez a felfogásához elérkezett. Az út fontos állomásai az író hatalmas regényei: „A Szahara”, a „Halasi-Hirsch fiú”, „A viszony”, „A miniszter” és az egyik legutolsó könyv: „A menekülők”.

A „Szahara” olyan megdöbbentő hatású terméke volt a magyar irodalomnak, amelyhez hasonló sem előtte, sem utána nem igen hagyta el a sajtót. A művészi puritanizmus tisztára naturalista eszközeivel festette fel a szerző, a mű két kötetében azt a fáradságbafuló erkölcstelenséget, lenyűgöző céltalanságot, amelyben a polgári társadalom él és amely csak egy nyilvános házba torkolhat. A „Szahara” az ember és erkölcsi élet az a sivatagja volt, ahol egy parányi reménysugár sem csillan meg, sőt a hősök, a lakók nem is igen akarják a megoldás mutatkozását. Aki ezt a könyvet írta, a legrosszabb véleménnyel kell, hogy legyen a maga osztályáról, amelyből származott és amelyet egy bátor, elhatározott írásművel el akart magától lökni.

Felületes megállapítások szerint a fiatalság alkalmas arra, hogy változásokat hozzon, új utakra leljen, megoldásokat, ösvényt találjon. Ez ebben a formában nem igaz. A fiatalság keres és ha meg is állapít bizonyos tényeket, amelyekért azután lelkesedni kezd, a határozott utat mindig csak az érett megfontolás tudja kijelölni.

Földi Mihály a „Szahará”-ban berzenkedik millióje ellen, e könyv megjelenése idejéből származnak olyan írásai is, amelyek gesztust mutatnak a szociáldemokrata munkásság felé, de hamarosan rájött egy természetes szükségszerűség alapján az örök igazságra. Ez pedig az, hogy az ember szakíthat vallási meggyőződésével, eltéphet sok mindent, de azok a kapcsolatok, amelyek régebbi társadalmi rétegéhez fűzik,

elszakíthatatlanok. Az érettebb, helyesebben a lehiggadó Földi Mihály, aki keresztény kívánna lenni, ott áll, ott marad, ahova születése állította és elkezdte harcát az ördöggel, osztályáért. És mert az ördöggel való harc, egyetemes, emberi, a Földi-féle írások is túlnőnek a szaharai kereteken. Az író hőse többé nem a polgári osztály, hanem egy egyetemesebb valami, talán az ember maga. Az ember, akinek fogalmába beletartozik a zsidóság, ahonnan Földi Mihály elindult és a kereszténység, ahová meg akar érkezni.

Földi az ördöggel harcol, akit szerepeltet is és akinek létezésén keresztül meg lehet állapítani, hogy a katolicizmus a maga franciás szövegezésében nem póz ennél az írónál. Mintán nagy regényciklusában végzett az elvi célkitűzésekkel, bizonyos tudatos tervszerűséggel osztálya életének legintimebb titkait vizsgálja. Előbb a házasesetet kutatja, majd a házasságon kívüli együttélésben vergődő nőt. Itt mutatkozik meg azután az írónál legjobban az a tény, hogy a ma áttértje lélekbeni asszimilálódása, bármennyire akarja ezt, az elzárkózás miatt nem megy máról holnapra. „A viszony” kételyek között gyötrődő, a posványba szinte belefúló asszonyának fia, este a szobájában hangosan, megtisztultan olvassa szent Tamást. Igen, csak a második generáció tud egészen kereszténnyé lenni, átívódni, megtelni egy új meggyőzéssel. Bár Földi Mihály írásaiból „A miniszter”-ben és a „Menekülő”-ben a feloldás az eltévelyedésében önmagát pusztító léleknél is bekövetkezik, a társadalmi példák szerint ott, ahol a környezet akadályozza az asszimilációt, ennek tökéletes megérkezésében csak az áttért gyermekeinél tudok hinni. Földi Mihály csak és kizárólag a kérdés hitbéli problémáit tárgyalja írásaiban, de annyi bátorság már benne sem mutatkozott eddig, hogy a kérdés népi hovatarozódási vonatkozásaira is rátérjen. Itt nyilván ezt az író is gátolta a kisebbségérzete.

Földi esetével szemben, mint ellenkező pólust érdemes megemlíteni László Fülöpöt, a pesti zsidóból kereszténnyé lett fényképészinast, akinek asszimilációja tökéletesen sikerült Angliában, mert ott semminő akadály nem hárult a festő tökéletes áthasonulása elé.

A pesti fényképészinás a retusáló asztal mellett királyokról, arisztokratákról, bankárokról álmodozott. Mint aféle

magabízó lelket, nem érdekelte az emberiség rútsága, az előkelőség és szépség izgatta szellemét. Következésképpen, ha valakit le kellett festenie, szinte átszellemült hittel igyekezett ecsetjére venni azf.é. illető olyan vonásait, illetve testi jellegzetességeit, amelyek a szépet, fennköltet árulják el. Azokat a vonásokat, amelyek művésznk szerint a legigazibb, legőszintébb karakterét adják az emberi mivoltnak.

László Fülöp pályáját ez a festészeti felfogássá fejlődött belső ösztöne alakította ki, sőt ezzel magyarázhatók világgraszoló sikerei is. A pesti iparrajziskola után Münchenbe került Lembachhoz, majd Parisba, francia mesterekhez. Tanáraitól eltanulta a mesterségbeli tudás, a művészeti technika minden csínját-bínját, szüksége volt azonban egy olyan környezetre, amelyik optimista világfelfogásához talajt adhatott.

Minthogy a megértés, a harmónia és a derű László Fülöp művészetének alapmotívumai, bizakodó lelkének legjobban az angol miliő felelt meg. München söracsarnokos kedélyessége és Paris könnyűvérűsége után igazi talajjá vált László Fülöp művészete számára az a minden gyakorlatiasága mellett is kissé romantikus angol levegő, az emberi felsőbbrendűség magabízó jókedve, a megbízhatóságában feltétlenül tudatos derű, amelyek jellemzői London munkás-perifériáinak épen úgy, mint Skócia regényes várkastélyainak. Az ember szereti, ha olvasmányainak, képeinek, színházának lelkivilága az övével azonos. Kellett, hogy László Fülöp sikerre halmozzon Angliában, hiszen festészete tisztára, úgy alakult, mintha dajkája London-vidéki falusi úriházban ringatta volna bölcsőjét és nem magyarországi szegény zsidó» fényképészinasnak születik. Viszont egészen bizonyos, hogy László Fülöp művészi pályafutása nem alakul így, ha mindenki elzárkózik előle, aminek következményeképpen azután úrrá lesz benne a kisebbségérzet.

László Fülöp, amint megállapítottam, mindig a szépet,, a kellemeset kereste képeiben, így tehát művészetén keresztül az emberi fajta felsőbbrendűségét hirdette. Tette ezt mindig úgy, hogy azokban az alakokban, akiket ecsete vászonra alkotott, valami színpompás tisztaság csillogott. Mjűvészete sokban rokonvonású ebben a reneszánsz-katolicizmussal, amelyik sok fényt és ragyogást vitt az egyház intézményeibe,

hogy ezen az úton is rámutasson a bűnösség szennyére és a hitbéliség káprázatos ragyogására. László Fülöp portréi az individualista előretörés vágóját keltik a szemlélőben. A személyes hatása egy ilyen arcképnek: nagyvá lenni, fényessé, pompássá, olyan, mint ez. Így azután László Fülöp művésztének megvan az az erkölcsi kelléke is, amely minden művésznél egyenesen elengedhetetlen kritérium. Ez a festő optimistává, törekvővé, különbbé teszi az embereket.

László Fülöp keresztényi szempontból teljesen és tökéletesen asszimilálódott és hasonulása szempontjából igazán nem fontos, hogy az ő reneszánsz-katolicizmusa vájjon teljes mértékben azonosítható-e Jézus Krisztus tanításaival. E festőművész hasonulása természetesen csak hitbéli vonatkozásokban érthető, de egyébként ő angollá lett és nem magyarrá. [Mindenesetre azonban az író és művészpéldák után is változatlan marad az a lényeg, amire a munkám elején közölt Németh László-idézet is utal, hogy tudniillik az áttért zsidó asszimilálódik, ha megadják neki a lehetőséget a beolvadásra.

De ha már Németh Lászlónál vagyok, úgy ismét visszatérek tételére a zsidóság asszonytermészetéről. Kapcsolatban a megkeresztelkedett művészekkel, e megállapítás mesteri igazolását lehet megtalálni a színészetben. Ha végignéz az ember a legutóbbi idők magyar színpadi eseményein, úgy rájön arra, hogy zsidószármazású áttért színészeink egész sora képes a legtökéletesebb parasztfigurák alakítására. Itt van mindjárt Rózsahegyi Kálmán, itt Bársony István és itt Gózon Gyula, a Nemzeti Színház tagja, akik valamennyien kiváló parasztszínészek. Szó sincs róla, Rózsahegyi és társai inkább a népszínművek parasztfiguráihoz állanak közel alakításaikban, nem pedig azokhoz a típusokhoz, amelyeket például Kodolányi János rajzol meg és amelyek a föld emberének igazibb és őszintébb képét adják. Ez azonban nem azért van, mintha Rózsahegyi Kálmán csak operettbeli álparasztot tudott volna játszani a magyar színpadon. Rózsahegyi és az imént említett másik két színész egy olyan világban nőttek fel, amikor a népszínműbeli figurák jelentették a magyar paraszt alakját a színpadi irodalomban. Gárdonyi Géza nem vitathatóan népi író volt, mégis még ő is a kor szokásának és stílusának megfelelően Göre Gábort választotta hősének,

nem pedig Túri Danit, Móricz Zsigmond „Sárarany” című regényének irodalmi hírességgé vált főalakját. Ha Rózsahegyi Kálmán egy olyan korban születik, amelynek színpadi paraszfigurája nem a népszínművek pántlikáskalapú álparasztja, hanem a föld igaz és vérbeli fia, úgy ezt az alakot szintén ki tudta volna formálni a maga emberábrázoló készségével.

De kétségtelenül az igazibb és őszintébb magyar paraszti alakok a hősei színpadainknak. Ugyanekkor azonban a ma Rózsahegyi Kálmánjai nehezen jutnának abba a helyzetbe, hogy ezeket az alakokat színpadra vigyék. Nemcsak törvényes akadályokra gondolok itt, hanem arra a mélyebb szakadékra, amely a ma irodalmi és művészeti életét a zsidószármazású színészektől és íróktól teljesen elszakítja. Ezek a dolgok is bizonyítják tehát annak a tételnek az igazságát, hogy az áttért zsidó könnyebben tud asszimilálódni, ha nem zárják el előle a beolvadás útját.

9.

Az új keresztények foglalkozási ágak szerinti rendszeresítésénél egyetlen réteg van, amely még általános jellemvonásokban is behatóan különbözik a többi áttértektől: ezek az egyházi szolgálatban lévő megkeresztelkedettek, közelebbről a lelkészek, szerzetesek, felekezeti tanárok, kántorok és így tovább. Amíg ugyanis nem tagadható, hogy az áttértek legnagyobb részét bizonyos érdek hevíti vallásváltoztatásaikban és a legkedvezőbb eset, ha azért lesz kereszténnyé az új keresztény, mert olyan akar lenni, mint az őskeresztények; addig nem lehet vitatni, hogy az egyházi szolgálatban elhelyezkedő, vallását változtató egyén voltaképpen nem tér át, hanem megtér, vagyis belső meggyőződéssé válnak előtte Jézus Krisztus igazságai és azok szolgálatába állítva akarja leélni életét. Sós Endre, a zsidóság harcos közírója és szociológusa írja meg, egy a zsidó írók novella-anthológiája bevezetőjeként megjelent tanulmányban, hogy Hatvány Lajos a zsidókérdésről tartott ankéton odanyilatkozott, miszerint a probléma egyéneken és könnyű megoldása, ha minden izraelita megkeresztelkedik. Hatvány szerint ez nem több és nem más, mint mikor egy bankettra frakkot húz az ember. Meg kell mondani, Hatvány Lajos itt elvetette a sulykot, ami annál fájdalmasabb nála, mert minden politikai eltévelyedése ellenére erősen hajlott az asszimiláció felé. Bizonyítja ezt a proletárdiktatúra alatti egyik szereplése, amikor jelentős vagyonától megfosztottan, noha nagykapitalista volta miatt a tartóztatás veszélye fenyegette, kedve volt Ady Endre magyarságáról tartani előadást kommunista munkásoknak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az áttérés csak olyan egyszerű procedúra, mint aminőnek Hatvány jelzi, hiszen

rámutatott arra, hogy minden új keresztény telítve van lelki komplikációkkal, így nyilván Hatvány Lajos is.

Bár a frakk is okoz kisebbségérzettel telített feszélyeztséget azoknál, akik nagyon ritkán hordják ezt a ruhadarabot, a keresztény vallások valamelyikének felvétele feltétlenül több egy frakk felöltésénél. A lépés jelentősége még csak fokozódik *azoknál*, akik egyházi szolgálatba lépnek és így igazi énjükké válik a katolicizmus vagy a protestáns vallások valamelyike. Az asszimilációra törekvő megkeresztelkedett egyén elsősorban magyar akar lenni és csak másodsorban katolikus, kálvinista vagy evangélikus, *ezzel* szemben minden egyházi férfiú, ha ütközésbe kerülne nála a vallási meggyőződés a magyarsággal, úgy gondolkodás nélkül a vallás mellé állna. Az egyházi foglalkozású megkeresztelkedetknél az előbb kereszténynek, azután magyarnak lenni a hasonulási sorrend és mert egy vallást könnyebben tesz az ember magáévá, mint népi tulajdonságokat, az egyházak megkeresztelkedett szolgálói beolvadási útja hasonlíthatatlanul könnyebb, mint más foglalkozású egyénéké.

Elsősorban! is egy nép fiának lenni feltétlenül jelent bizonyos vérségi köteléket. Az alföldi kálvinista kigazda vagy a katolikus cselédivadék magától értetődőbb természetességgel és egyszerűséggel magyar, mint a pesti gettó mélyén született zsidó fiatalember, akinek el kell sajátítania, meg kell tanulnia a magyar szokásokat, magyar gondolkodásmódot, amiknek példái esetleg előtte lehetnek, de igen gyakran elvonatkoztatja őt ezektől a mintaképeitől a zsidó fajiság, aminek létezését nemcsak, hogy nem tagadják, hanem büszkén hirdetik egyes zsidó szerzők. így Patay József, aki szerint, „ha a zsidóság úgy tudna beolvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kunok és bessen[^]ök, nem volna többé zsidókérdés a világon, se külső, se belő. De a zsidóság mindenütt és minden korban védekezett a megsemmisülés ellen.” (A huszadik század ankétja, 1916.) Vagy Nachum Sokolov, aki viszont ezt mondja: „A zsidók soha nem felejtették el népi összetartozásukat... Kétezer esztendővel politikai függetlenségük után is szenvedélyes hittel bíznak a jövőjükben, mint a nemzet jövőjében.” (Die gesamte Geschichte des Zionismus.) S, hogy a zsidóság önálló nép, azt

bizonyítja Palesztina, ez a 23.000 négyzetkilométer nagyságú ország, amelynek 800—900 ezer főnyi lakossága között lépésről-lépésre teremt magasrendű gazdasági és kultúréletet a talán százötvenezer főnyi vagy még kevesebb zsidóság.

Nem lehet strucc módjára a homokba dugni a fejet, «zembe kell nézni a dolgokkal és megállapítani, hogy a zsidóság magyarságba szóló asszimilációjához bizonyos idő kell, amit mindenesetre jelentősen megrövidít az áttérések megindult folyamata. Ezzel szemben egészen más a helyzet, ha pusztán valamely vallásba szóló beolvadásról van szó.

Magyarnak születni lehet, a magyarságot az anyatejjel *he* lehet szívni, de a kereszténységet, a keresztény erkölcsi igazságokat ugyanúgy meg kell tanulnia az őskeresztény származásúaknak, mint az áttértnek. Amit pedig meg kell tanulni, azt igen könnyen elsajátítja a zsidó származású »egyén is, így tehát az egyház szolgálatában élő megkeresztelkedett tökéletes kereszténnyé válhatik, ami viszont magával liozza azt a tényt, hogy átlagos megkeresztelkedettnél közelebb jut a magyarsághoz.

De még egy másik szempontból is előnyben van az egyházi hivatalt betöltő áttért az átlagos megkeresztelkedettel szemben. M!ár jónéhányszor elismételtem, hogy az asszimilációhoz nemcsak beolvadni akaró lélekre van szükség, hanem ;Olyan keretre, amelyik a hasonulni szándékozó egyént magábfogadja. Az egyházi keretek a keresztény és keresztény vallások természeténél fogva sokkal nagyobb megértéssel kezelik a beolvadások ügyét, mint a világi körök, mert hiszeu .az egyházak feltétlen célja *a*, térítés és híveik minél nagyobb számban való szaporítása. Mint már említettem, az egyházaknál csupán a megkeresztelkedetteknek megfelelő formában való lelki gondozása hiányzik, viszont erre nincs szüksége azoknak, akik egyházi pályákra lépnek, tehát akik nyilvánvalóan vallásos emberek. A katolicizmus a konvertita pappal szemben sohasem érezteti, hogy bizalmatlan iránta, mert zsidónak született, amit az is igazol, hogy előtelő és kitüntetően magas egyházi stallumokba kerültek egyes áttérték. Így ismét meg kell említeni a püspökké lett i'raknoi Vilmost. Hogy ez a tudós pap mennyire keresztény volt, azt nem csupán élete külső megnyilvánulásai bizonyít-

ják, hanem a történelmi munkáiból kiáradó szellem is. Szekfű út Gyula, a szintén katolikus historikus nem szereti ugyan mindenben Fraknóit, de az kétségkívül elmondható erről a történetíróról, hogy munkáiban az esetleges eltévelyedéseket is az okozta, hogy túlzottan katolikus szemmel nézte azoknak az időknél az eseményeit, amelyek történelmi feldolgozására vállalkozott. Művei feltétlenül és minden körülmények között elsősorban katolikus és csak másodsorban magyar nézőpontú írások.'

Az írásom célja nem a szenzációkeltés, tehát nem emlékszem meg névszerint azokról a zsidószármazású papokról, akik mint plébánosok egyházközségek élén fungálnak a katolikus életben. Ezekről elég elmondani annyit, hogy felette-seik teljes megelégedésére végzik nehéz és felelősségteljes hivatásukat, a legkritikább esetben fordul elő, hogy kánonjogi vagy szertartásügyi szempontból kifogást kellett volna emelni munkálkodásuk ellen. Sőt tény az is, hogy a híveik részéről sem mutatkozik bizalmatlanság amiatt, mert „zsidó” a papjuk. A magyar népbe bele van oltva az egyház és a talár iránti tisztelet, ami azután száműzi mindenkiből a gyanakvásnak még csak a leghalványabb molekuláit is.

Ilyen körülmények között az áttértek hagyományos kisebbségérzete csak egészen minimális módon mutatkozik meg az egyházi szolgálatban lévő megkeresztelkedettekben. Legfeljebb csak oly módon, hogy még annyira sem törekszenek a zsidóság megtérítésére, mint őskeresztény paptársaik. Nem akarják ugyanis, hogy akárki tendenciát lásson abban, ha zsidó származású egyénnel telítik meg a katolikus egyházat. Ami még ezenkívül jellemző a plébánosok működésére, az legfeljebb még az, hogy a fővárosban nem politizálnak, vagyis nyílt állásfoglalással nem állottak oda a Wolff Károly és Csilléry András-féle várospolitikai mozgalom mögé, miként azt az őskeresztény származású katolikus lelkészek megtették. Ebben viszont közrejátszott, hogy ez a pártmozgalom bizonyos fajpolitikai elgondolásokat is magáévá tett, már pedig egy zsidó származású pap nem vallhatja azt, hogy aki zsidónak született, az sohasem válhat jó kereszténnyé. Bár az igazi Krisztus-hívés bizonyos áldozatokat és lemondást követel, olyan szolgálja nem akad az egyháznak, aki va-

lahol való helyezkedésével a maga rossz kereszténységét szankcionálja.

De ha már a lemondásnál tartok, úgy tárgyalni kell a zsidószármazású szerzetesekről is, mert hiszen ilyenek szintén akadnak szép számmal a katolicizmus intézményeiben. Ezekről másként kell beszélni, mint a világi papokról, úgy ahogy a szerzetesség általában elmélyültebb, önfeláldozóbb pályaválasztás, mint a rendes papoké. A világi papnak van magánélete, a szerzetesnek nincs, a világi pap előtt nyitva állnak az élet bizonyos örömei élvezésének lehetőségei, a szerzetes előtt nem. Ahhoz, hogy valaki szerzetesnek menjen, a maximumig fokozott hitbéli átélésre van szükség, esetleg egy szörnyű pofontra, amit fiatakorban adott az élet. Az antiszemita oldal véleménye szerint a néhány adódó zsidó származású szerzetesnél ez az utóbbi körülmény működött közre pályaválasztásukkal kapcsolatosan. Példaként idézik itt egy zsidó nagyiparosdinasztia sarját, aki viharos fiatal életétől megundorodottan öltötte magára a szerzetesi csuhát és most vezekel hívságos életéért. A katolikus egyház e szolgájának életét nem ismerem, tehát ehhez az ügghöz nem kívánok hozzászólni. Beszéltem azonban már e munkámban arról a zsidószármazású lipótvárosi aranyifjúról, aki Franciaországban tagja lett a Notre-dame de Sión rendjének s most egy belgiumi kolostorban szolgálja meggyőződését és Istent. Alkalmam volt e Magyarországtól távollevő fiatalember napló jegyzeteit, verseit áttekinteni. Ezek az írások vagy nyolc-kilenc esztendő távlatán keresztül mutatják egy lélek fejlődését. Igazolják azt, hogy e fiatalember a katolicizmus tanításaitól áthatottan kora ifjúságától készült magasztosnak tartott pályájára. 1931-ben „In quo, a quo et per quem” című versében például arról ír, hogy egy éjszaka Szajol nagyközségben egy csendes csillagos éjen elmerengve úgy érezte, mintha nem élt volna sohasem és most felrepülni szeretne lelke a napba és szállni, szállni fel a magasba. Majd így folytatja: „... mikor magas hegyen állva Közel a csúcshoz, alkonyat előtt Egy messze völgybe tes kint szemem. És a gyönyörűséget, mit lelkemben érzek Uramnak lábához leteszem... S mikor könyörgőn szóljt ajkam az égbe És kezem kitarva esdekelek, Hogy adjon Isten a pásztorfiúnak Gyors lábakat messze futásra Erős cipőket sok-sok

gyaloglásra; Adjon erőt, hogy tövis kerítéseken Átugorni tud-

jon és újra talpraállni Ha messze kóborolt juhocskát keres
 És adjon engedelmes juhokat, Kik szelíden követik a kis pásztorfiút ... Igen, igen most már felfogom, Hogy valóban nem éltem sohasem... Hogy Isten érzett szívemen át, Hogy ő csodálta a fehér holdsugárt, Hogy ő helyezett messi hómézőkre
 És küldött engem juhocska-legelőre. Hogy isteni húr pendült meg bennem, Mikor szeráfi énekbe olvadt a szívem. Nem, Én magam nem éltem sohasem, Mert minden gondolatom, minden érzésem, Minden léptem és minden szívverésem, Minden imám és minden könnyörgésem, Minden szavam és minden esdeklésem, Minden örömöm és minden szenvedésem És minden holdsugár merengésem Az örök Logos egy visszhangja volt.”

Aki ezeket a sorokat írta, talán nem költő a szó adyendrei és petőfisándori értelmében, de mindenesetre olyan hívő keresztény, aki előre kitervezetten, céltudatosan készült Istenének szolgálatára. Itt nincsen szó valamiféle trükkről, sem a világ hívságaitól való megundorodásról, hanem egyszerűen és szimplán arról, hogy szerzetesünk már a rendbe való belépése előtt érezte magáról, hogy neki elhivatottsága van, neki „pásztorfiúvá” kell lennie és egész életét feláldozni az egyházért, a vallásért. Az, aki e vers himnikus ujjongású sorait leírta, hiába származott zsidó családból, testestől-lelkestől keresztény, tehát vallási szempontból tökéletesen asszimilálódott.

Írógéppel írt, litografált kis füzetbe vannak összegyűjtve e francia rend kolostorába származott lipótvárosi eredetű szerzetes versei, amelyeket talán érdemes volna kiadni egyszer. Nem irodalmi értékük miatt, hanem vallási kuriózumként annak bizonyítására, hogy milyen beolvasztó erők rejlenek a katolicizmusban. Aki még 1925-ben, tehát egészen zsenge ifjúkorban írni tudott egyszerű, megható szavakkal arról, hogy „Krisztus szeretetét szívembe ültettem, Imával jókedvvel naponkint öntöztem...” (Krisztus-szeretevirág), aki ilyen egyszerű és megható sorokkal hirdeti a maga vallásosságát, annál a hit igazi átéltségéhez nem férhet kétség.

De bizonyítják ezt a körülményt a szerzetessé válásának külső eseményei is. A Notre-dame de Sion-rend tagjává lett lipótvárosi fiatalemberünk egészen jó anyagi viszonyok között élő családból származik. Otthonról volt mit neki a tejsze aprí-

tania, amit különben versei dátumozásai is bizonyítanak. Alt Aussee, Jena, Nauterndorf, Reichenau vannak e költemények alá írva, igazolva, hogy a szerzőnek módjában volt ide-oda utazni. Elképzelhető, hogy egy áttért zsidófiú nagy nyomorában érdekből szerzetesnek megy, hiszen kenyeret, nyugalmat biztosít e nehéz pálya, de amikor egy gazdag fiú választja a lemondás útját, ott másról, többről van szó. Különösen pedig akkor, ha az illető, miként a mi fiatalemberünk, nincs a legtökéletesebb testi kondícióban és egészségi állapota a szerzetesi élet önfeláldozó strapásságát voltaképpen meg sem engedné.

Kissé sokáig időztem e szerzetesem mellett, azonban meggyőződésem szerint, az eleven példák mindenkor jobban bizonyítanak, mint az általánosságban elmondott szavak. Azután pedig figyelembe kell venni ennél az asszimilációs folyamatnál azt is, hogy aránylag milyen kevés köze van a magyarságba való beolvadáshoz.

Az ezzel kapcsolatos hatóerő elsősorban az a körülmény, amelyet már említettem, hogy tudniillik könnyebb valamilyik valláshoz asszimilálódni, mint a magyarsághoz. Nem említettem azonban még meg, hogy maga a katolicizmus is könnyűvé teszi a zsidók számára ezt az asszimilációs utat.

Nem vitás, hogy a zsidóság, amióta Izrael, mint nemzet megszűnt létezni, a világon való szétszóródása, de ugyanakkor nemzeti jellegzetességeinek megőrzése következtében nem is annyira nemzetközivé, mint inkább nemzetektől függetlenné vált. Ugyanekkor a katolicizmus a maga központi irányítású egyházi hierarchiájával, a pápaság világi hatalmával, a generálisain keresztül Rómából dirigált szerzetesrendek minden államiságtól független életével nemzetek fölötti szerepet tölt be a világ társadalmában. A zsidóságba bizonyos fokig beidegződött ez a nemzetektől való függetlenség, következésképpen könnyebben tudott asszimilálódni a katolicizmusba, mint egy népbe, amely a különféle politikai irányzatok logikátlan egymásutánjában hol kény ezt etően öleli őt a keblére feleslegesen túlzó dédelgetéssel, hol pedig akkorákat rúg rajta, hogy ezeket a rúgásokat csak a legszívósabb összetartás és ellenállás tudja kivédeni. Ne gondoljunk itt a magyar viszonyokra, hanem arra, hogy hányszor száműzték és hányszor hívták vissza a spanyolországi zsidóságot az évszáz-

zadok folyamán, vagy nézzük a közelmúlt idők romániai eseményeit. Ebben az országban előbb jött a Groga-kormány a maga zsidóellenes kíméletlen intézkedéseivel, majd Goga bukása után valósággal felvirradt a regátbeli és erdélyi zsidóságnak. Csak a közeli hetek adtak hírt arról, hogy a hírhedt Vasgárda hűséget esküdött Károly román királynak, majd ezt követően Codreanu kapitány hívei államtitkárságot kaptak a kormányban. Egy pillanatra sem lehet kétséges, hogy ez a változás ismét bizonyos zsidó elnyomatást fog eredményeznie. Általában a zsidóság, túl természetesen azon, hogy az asszimilációra a befogadó nép lehetőséget adjon neki, csak oda, azok közé a csoportok, illetve nemzetek közé tud azonnalosan beolvadni, ahol bizonyos mértékig fajok és népek felletti nagyobb összetartozás tapasztalható. Ilyen az Egyesült Államok, ilyen némiképpen Anglia a maga birodalmi eszméjével és ilyen volna Magyarország, ha nálunk a politika irányítása a szentistváni állameszme maga tökéletes mivoltában történe.

A katolicizmus nemzetekfelettsége megadja a magyarországi zsidóság, különösen az egyházi pályát választók számára a könnyebb vallási asszimiláció lehetőségét, de ugyanez nem tapasztalható a protestantizmussal, legkivált a kálvinizmussal kapcsolatosan. A vallást, amelyről azt mondja a közbeszéd, hogy Debrecen a Rómája, szokás magyar vallásnak is mondani. Ez természetesen nem jelenti azt, mintha a katolikusok nem lennének jó magyarok, csupán csak annyit, hogy míg a katolicizmus gondosan megőrizte a maga nemzetekfölöttiségét és egyetemességét, addig a kálvinizmus jobban idomult a magyarsághoz. Zoványi Jenő, a debreceni egyetem hittudományi fakultásának professzora írja, hogy „a katolicizmusnak másfél évezred folyamán egyenként kifejlődött és általánosan kötelezőleg megállapított hittételei, nemkülönben a velők szemben minden egyéni önállóságot megsemmisítő egyházalkotmánya itt sem eléghették ki az áhítattal telt lélek igazi nyugalmaért sóvárgó kebleket. És pedig annyival inkább nem, mivel az Istennek lélekben és igazságban való imádása után hő vággyal egyesült az a törekvés, mely oda irányult, hogy kiki minél magasabb fokára jusson el a szabadságnak.” (A reformáció Magyarországon.) Az a nép,

amelyik már a honfoglalás idejében szerződéses alapon választotta meg a maga vezérét, amelyik az aranybulla óta Anglia mellett a legrégebb, szinte demokratikus alkotmánnyal bír Európában, amelyek mind népi, sőt faji jellegének megnyilvánulásai, csak természetes, hogyha vallási forradalmat csinál, úgy igyekszik ezt a maga képére formálni. Így történt, hogy a magyarországi protestantizmus, szemben a katolicizmus erősen központilag irányított szellemű és nemzetek fölötti felfogásával, határozottan demokratikus jellegűvé és népi sajátságokkal telítetté formálódott. Ezek a jelenségek távolabb álltak a zsidóságtól, mint azok, amelyek a katolicizmus vezető tulajdonságai és így a zsidóság könnyebben tudott asszimilálódni a katolicizmus irányában, mint a protestantizmus felé.

Engedtessek meg azonban nekem, hogy ezúttal tisztázzak egy látszólagos ellentétet, amelyet fejtegetéseim során felmerültnék látszani vélek, nevezetesen azt, hogy miért asszimilálódik a zsidóság könnyebben a katolicizmusba, mint a protestantizmusba, amikor pedig a zsidóság közismerten demokratikus fajta, a katolicizmus viszont felülről irányított vallás. Az okok sorából már megemlítettem a legfontosabbat, nevezetesen a katolicizmus nemzetekfelettségét, ami rokonvonás a zsidóság nemzetektől való függetlenségével. Másik inkább külsődleges ok a katolicizmus szertartásaiban rejlik. Ezekben szintén van bizonyos fokú szín pompás miszticizmus, ugyanúgy, miként az izraelita vallás bársonyba, aranyba öltöztetett tóráiban. A zsidóság végeredményében keleti fajta, ennek a népnek kell a dísz, szereti a külsőségeket, amelyek hiányoznak a protestáns vallások puritán egyszerűségű templomaiból. A kálvinista és lutheránus templomok falainak tiszta és világos kopársága nem felel meg teljességgel a fülledt, déli léleknek, ellenben igenis jó gyakorlati szellemű angol, a befelé ámodozó finn, az egyszerűségére büszke svájci és a megfontoltan józan tisztántúli magyar fajtáknak, így azután a protestáns vallásokra tért zsidóknál az asszimilációs út rendszerint fordított, ezek előbb jutnak közel a magyarsághoz és csak azután a protestantizmushoz. Ez az oka annak, hogy a kálvinista és lutheránus egyházi személyek között csak kevés megkeresztelkedettre lehet akadni. Viszont

éppen az asszimilációs folyamat megindulására vall az a körülmény, hogy a teológiákon, nemkülönben a felekezeti jellegű középiskolákban mindtöbbben akadnak olyan diákok, akik a lelkési pályára készülnek.

Hátra van még egy nyílt kérdés, nevezetesen az, hogy miért nem tudnak olyan könnyedséggel asszimilálódni a zsidók a protestantizmushoz, amikor a zsidóság, a protestáns, egyházak annyira egyformán demokratikusak. A protestantizmus demokráciájához nem fér kétség, de tagadom, hogy a zsidóság demokratikus fajta lenne. Hiszen például a Pesti Izraelita Hitközség alkotmánya és választójoga a legmaradibb hasonló természetű jogok egyike, amennyiben az alacsonyabb társadalmi osztályból származó hívők és a nők kirekesztésén alapszik. De ha végignézünk a történelem múlt. folyamán, soha, sehol nem lehet a zsidóság igazi demokráciájára adatokat találni. Bálás Károly professzor szerint „az: eszményi állapot, amelyet tökéletesen meg nem valósíthatunk, de amely felé törekednünk kell, ha szociális „haladásról” akarunk kultúrértelemben beszélni, az volna, amikor a társadalmi rend alakulásában nem az egyesek és külön csoportok érdekei érvényesülnek, hanem ha a sok különféle érdek a legszerencsésebb kompromisszumban alkuszik meg egymással, amikor tehát a sok egyéni-, osztály- és csoportérdek olyan eszményi kiegyezést tud megvalósítani a társadalom különféle intézményeinek keretében, hogy ezek a társadalmi intézmények és maga az egész társadalmi rend a körülményekhez képest a legtöbb egyénnek, csoportnak és osztálynak a leheti legkevésbé sérti az érdekeit, illetőleg a lehető legjobban megfelel azoknak. Ekkor beszélhetünk leginkább a közérdek érvényesüléséről a társadalmon belül.” (A szociálpolitika főkérdései.) Ha ez az irányzat, mint a demokratikus fejlődés egyetlen lehető koncepciója, csak egy kicsit is megvalósult volna a zsidóság őshazájában, akkor Jézus Krisztusnak nem kellett volna a kufárok zsinagógából való kiűzésével megindítani a maga diadalmas vallási és szociális forradalmát. Hiszen Jézus Krisztus lényegében ugyanezeket az elgondolásokat hirdette azzal a szavaival, add meg a királynak, ami a királyé, add meg a koldusnak, ami a koldusé.

De menjünk tovább. A világtörténelem nagy zsidó szár-

mazású figurái Disraelitől Trockijig általában nem a demokratikus meg gondoltság híveinek mutatkoztak. A hatalomra kerülő magyarországi szociáldemokrácia zsidó származású vezérei az első adottság alkalmával áteveztek a diktatúra veszedelmes vizeire. A békebeli munkásvezetők között az öskeresztény Garami Ernő képviselte a józanabb, a demokratikus, tehát a magyarabb pólust. Ott viszont, ahol a zsidó munkásvezérek szilárdan kitartanak a demokratikus meggyőződés mellett, miként ez Franciaországban Leon Blummal történt, a magyarázat abban rejlik, hogy a nép megadja az asszimilációs lehetőséget zsidósága számára, tehát a franciaországi zsidók a bennük rejtőző asszonytermészet alapján magukévá teheték a liberté-fraternité-egalité francia álláspontját. Általánosságban ezt a kérdést azzal lehet elintézni, hogy a zsidóság tökeimádó nép, a korlátozatlan tőketulajdon és a gazdagság pedig nem igen fér össze az igazi demokráciával.

Ha Magyarországon mégis zsidók kezdték hirdetni a demokrácia tanait, az abból az ösztönös megérzésből fakadt, hogy csupán az emberi jogegyenlőség bevezetése biztosíthatja az ő számukra is az élet minden gát nélküli lehetőségét, de volt ebben némi törekvés az asszimiláció felé is. Az elnyomott magyarországi zsidóság a maga évszázados jogtalanságában hasonlatosságot látott Dózsa György népének sorsával, a Dózsák vezérlő utódai pedig, hívták legyen őket Áchim Andrásnak vagy nagyatádi Szabó Istvánnak, a demokratikus fejlődés eszközeit biztosító vívmányok kiharcolásában látták felszabadulásuk útját.

Kissé messzire kalandoztam el az egyházi pályán munkálkodó áttértek dolgától, de szolgáljon mentségemül az, hogy ezek a megkeresztelkedett papok és a többi hasonlók is igencsak távolhagyták maguk mögött a többi új keresztényeket az asszimilációs úton. Az áttért papok és egyéb egyházi személyek élete, munkássága, helyzetük a keresztény fertályon kell, hogy bizonyos útmutatással szolgáljanak azokra a módoszatokra, amelyekkel jelentősen meg lehetne könnyíteni az egész beolvadási folyamatot.

10.

Miután a megkeresztelkedettek helyzetével a különböző foglalkozási ágak szerint foglalkoztam, érdekesnek látszott számomra a lakóhely szempontjából megvizsgálni ezt a kérdést. A városi és vidéki ember között ugyanis tudvalevően nagyon sok a különbség és egészen másként él, mondjuk a budapesti közalkalmazott, mint például egy kis vidéki városka telekkönyvvezetője. Így, ebből a szempontból igyekszem az alábbiakban az áttértek helyzetével foglalkozni, még pedig először a réteg azon részével, amelyik Budapesten lakik.

A főváros társadalmi tagozódása meglehetősen sokrétű, de szemben a vidéki helyzettel, az egyes rétegek között határozott elkülönülés nem tapasztalható. Különösen abban az értelemben nem, hogy a foglalkozási ágak szerinti csoportok tagjai más-más társaságot alkotnának. De másirányú elkülönülés sem tapasztalható, hiszen Budapesten a keresztény társaságok általában nem zsidómentesek, aminek megfelelően természetesen Izrael vallásának követői sem kizárólag hit-sorsosaikkal érintkeznek társadalmi vonatkozásokban. E keveredés két igen érdekes esetét láttam.

Néhányszor megfordultam a pesti izraelita hitközség egyik vezető papjának házában. E környezetben a rabbi legjobb barátjaként egy keresztény embert ismertem meg, akitől annyira elválaszthatatlan volt a zsidó pap és családja, hogy nem adódott nap, amikor ez a barát ne feketézett volna ebédutánonként a rabbiéknál. Azonban itt intelligencia és műveltség tekintetében magasabb értékű egyénekről volt szó, s körülbelül arról a helyzetről, amelynek Bicske nagyközség lakosai lehettek néhány esztendővel ezelőtt szemtanúi. Akkor tájt még élt Griger Miklós, aki bicskei plébános volt képvi-

gyelősége mellett. Amikor úgy estefele a fülledt nyári délutánokat kissé hűvösebbre váltotta fel a kezdődő őszi idő, nap mint nap egy vitatkozó triászt lehetett Bicske utcáin karonfogva látni. E három ember Griger Miklós, a község református tiszteletese és zsidó rabbija volt.

De mint mondtam, ezekben az esetekben magasabb intelligenciájú egyénekről volt szó, akiknél a vallási különböző-

■
ség nem jelentett szükségszerűen társadalmi elkülönülést is. Itt a fővárosban észleltem azonban érdekesebb eseteket is. Egy őskeresztény szabómester származásilag a legszigorúbb fajkutatásnak is megfelelő tizennyolcesztendő leánya mesélt nekem heti programjáról és ennek során elmondotta, hogy szombat esténként valami zsidó ifjúsági egyesületben szokott táncolni. Mikor csodálkozásomnak adtam kifejezést efelett, magától értetődő természetességgel megkérdezte a leány, hogy mi kivetni valót találok ebben. „Hová menjek — kérdezte — amikor a legjobb barátnőm, de minden udvarlóm is zsidó, akik valamennyien abba az egyesületbe járnak szórakozni.”

A példák egész légióját tudnám felsorolni az eddigieken * túl is. Egy nyilasérezelmű fuvarozóvállalkozó jóbarátom, minden szombat délutánját egy zsidó kartársával tölti együtt és vele beszél meg szakmájuk szűkebb problémáit. Másik barátom, aki szélsőjobboldali közíró és képviselő, vegyesen keresztény és zsidó kávéházi társasággal rendelkezett és csak akkor maradt el e megszokott körétől, amidőn politikai barátai rossznéven kezdték venni tőle, hogy mindig zsidókkal lehet együtt látni. Ilyen körülmények között a főváros megkeresztelkedett jei a Vártól a Terézvárosig nem rétegeződtek külön, hanem valahogy elvesztek, felolvadtak Budapest egyéb társasági 'közösségeiben.

Amikor a Várral kezdtem meghatározásomat, ez azért történt, mert antiszemita és fajelméletes oldalon gyakran hallom hangoztatni azt a panasznak beillő vádat, hogy a gazdag zsidók előbb áttérnek, majd kereszténynek érezve magukat előzőnlík a főváros leguribb és legkeresztényebb fertályát, a Várat is. Már megmondtam volt, hogy a gazdag áttért az arisztokráciába és dzsentriosztályba igyekszik beolvadni, következésképpen érthető, ha a mágnásnegyedbe köl-

tözik. E társadalmi réteg tagjai egyébként magánérintkezéseikben, eltekintve néhány ritka kivételtől, általában kerülnek a zsidóságot, annál is inkább, mert a kereszténységet nyílt határozottsággal akarják és vállalják. Annyira megy a gazdag áttérteknél ez az óvatosság, hogy például szűkebb baráti körükben még velük egy foglalkozási ágban lévő és egy vagyoni nívón álló társaikat sem lehet megtalálni, amennyiben azok zsidók maradtak. Egyszerűbben fejezve ki ezt, a zsidó hitközség vezérkarát alkotó gazdag óhitűek egészen más társaságot alkotnak, mint hasonlóan vagyonos áttért társaik.

Az áttért nagykapitalista, az arisztokrata és dzsentritársaságokban igyekszik magának pozíciót teremteni, ott próbál gyökeret verni és ez legtöbbször sikerül is részére. Ősi tradíciók alapján a Nemzeti vagy az Országos Kaszinó nem veszi fel tagjai sorába, de ez koránt sem jelenti azt, hogy bármelyik kaszinó elnöke ne látná őt szívesen vendégként magánpalotájában.

A nagyűkés társadalomhoz tartozó áttértek helyzete, társadalmi kapcsolataik tekintetét illetően annyira, amennyire tiszta, de mind kuszáltabbá válnak az állapotok a társadalmi ranglétrán lefelé. Zavarok mutatkoznak itt az őskeresztény társadalomban, de azok maguknál a megkér esztelkedteknél is, olyan szálak, olyan kapcsolatok rejteznek a nyilvánosságra nem vitt háttérben, amelyeknek kibogozása bizony meglehetősen nehéz.

Egy tényleges miniszteri tanácsos, vagy egy aktiv táblabíró elhív lakásába egy zsidószármazású specialista orvost, amennyiben ezt valamelyik beteg családtagjának érdeke megkívánja. Azonban már társadalmilag csak a legritkább esetben hajlandó érintkezni ezzel az orvossal. Teszi ezt pedig azért, mert talán a közhivatalnok karban ég leglángolóbb lobogással az antiszemitizmus fáklyája. E társadalmi osztály tagjai ugyanis pozícióikat kezdték féltetni a zsidóktól és az áttértektől akkor, amidőn az egyenjogúsítási törvény megnyitotta ezek számára a köztisztviselői pályákat. A köztisztviselői antiszemitizmusnak ez volt az alapoka, amihez azután az utóbbi években néminemű oportunitás is hozzájárult. Az állami alkalmazott azért nem érintkezik sem a zsidókkal, sem az áttértekkel, mert fél attól, hogy a mai időkben, ami-

kor az antiszemita hivatalos kormányprogrammá vált, megszólának ezért fellebbvalói.

Így azután a megkeresztelkedetteknek az a rétege, amelynek tagjai között még nincsenek nagyiparosok, de amely már kinőtt a kis terézvárosi greizleros boltok hétköznapiságából egészen furcsa helyet foglal el a főváros társadalmában. Szeretne is és akarna is asszimilálódni, boldog volna, ha érintkezési köre kizárólag őskeresztényekből adódna. Ugyanakkor azonban a mai helyzet és a jelenlegi magyar élet viszonyai megakadályozzák az asszimiláció útjának ezt a szintén nem közömbös lépését. Ennek következtében az ehhez a társadalmi tagozathoz tartozó megkeresztelkedett egyének, vagy teljességgel egymásra vannak utalva, vagy pedig kénytelenek továbbra is zsidónak megmaradt hasonívású egyénekkel barátkozni, azok körében megtalálni az emberi léthez szükséges társadalmi kapcsolatokat.

Idevágóan egészen érdekes beszélni a kispolgári törzsből kinőtt intellektuális pályákon tevékenykedő megkeresztelkedettek legutóbbi esztendőben bekövetkezett politikai helyezkedéséről. Ezeket az egyedeket, sem meggyőződésük, sem érdekeik nem fűzték a Bethlen-féle Egységes, — majd a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártjához, mégis tülekedve tömörültek e táborok zászlaja alá. Az ok, igen egyszerű, természetes és indokolt. A megkeresztelkedettek asszimilációs útnak érezték, ha ott járhatnak gróf Bethlen István, majd a régebben fajvédő politikát hirdető Gömbös Gyula mögött. Szükségét érezték a minél inkább való beolvadásnak, mert az 1919-es idők tapasztalatain okulva, Wolf Károly és Csilléry András városházi diktatúráját látva, azzal nagyon is tisztában voltak, hogy zsidónak, vagy zsidó színezetűnek egyhamar nem lesz előnyös lenni Magyarországon. Hogy félreértés ne essék, nézetem szerint ez sohasem volt túlságosan előny, de ha visszanéz az ember a történelmi múltba, úgy megállapíthatja, hogy a Tiszák, Bánffyak, Wekerlák országglása idején e tekintetben bizonyos vonalig közömbös volt az ország, illetve a közhangulat. Mindig akadtak azonban, hol erősebb, hol gyengébb antiszemita fellángolások, gondoljunk a Néppártra, Istóczy Győzőre, Tiszaeszlárra. A különbség csak az volt, hogy

a régebbi időkben kevésbé tekintették a megkeresztelkedetteket zsidóknak, mint ma.

Így tehát a megkeresztelkedettek Bethlen István gróf és Gömbös Gyula zászlaja alatti politikai helyezkedésének az volt az egyik oka, hogy ezt a lépést feltétlenül gesztusnak tekintették a teljes beolvadás felé, de talán sokkal érdekesebb és jellemzőbb volt a másik ok. Minden asszimilálódni akaróban örökösen ott él az a vágy, hogy a szó legszorosabb értelmében őskeresztények testi közelségében élhessen. Ez is egyik oka annak, amiért az áttértek olyan szívesen házasodnak bele keresztény családokba és ez a tudatalatti vágy vezeti a megkeresztelkedett pénzarisztokratákat, amikor akár anyagilag előnytelenül is, szívesen adják férjhez leányaikat mágnás és dzsentrifialemberekhez.

A testi közelségnek ezzel a mondhatni kívánalmáról *egy* megkeresztelkedett ügyvéddel volt alkalmam beszélni. „Én nem tudom, hogy van az, — mondotta többek között — de legkellemesebb óráimat olyan társaságokban töltöttem, ahol nem volt zsidószármazású egyén és engem sem néztek annak. Tavaly, amikor a nyilasmozgalom bombamerényletek és egészen szélsőséges irányú kilengések formájában lángolt fel az országban, szélsőjobboldali barátaimmal gyakran jártam abba a ferencvárosi kiskocsmába, ahol a későbbi nyilas képviselő volt az énekes és zongorista. Itt együtt énekeltem én is a zöldingesekkel az antiszemita dalokat. Előfordult velem, hogy egy kórház közös kórtermében feküdtem betegen, de ekkor is az őskeresztények társaságához húzódtam. Máig sem tudom magyarázatát adni ennek a vonzódásomnak.”

Valahogyan az a gyanúm támadt, hogy az érdek játszott közre ügyvédem ténykedéseiben, tehát ezirányban is faggattam őt. Kiderült azonban, hogy erről szó sincsen, mert állandó jobboldali társaságában majd később beteg társai között, nem csak ügyfelet, hanem még ügyféljelöltet sem lehet felfedezni.

E kispolgárságból kinőtt áttért réteg helyzete felette zavaros, egyedei bizony kissé társtalanul járnak a magyar kérdések országútját még akkor is, ha mentesek az egyéni gondoktól. De még furcsább, még különösebb képet kapunk akkor, ha tekintetet vetünk a kispolgárság, a Terézváros és Er-

zsébetváros áttértjei társadalmi helyzetére.

Ezúttal Budapest két olyan városrészét említettem meg, amelyeknek jellege és karaktere elvitathatatlanul zsidó. Ezekben a kerületekben bizony minden keresztény jól teszi, ha saját érdekében nyilvántartja a zsidó főünnepek dátumait, mert ezeken a napokon csak igen nehezen lehet nyitvaálló üzletre akadni. Vagy meg kell nézni a Terézváros és Erzsébetváros kávéházait, a körutak és az Andrássy út mentén. E kávéházakban a liberálisszínezetű napilapokból nyolc-tíz példányt tart az újságos, a jobboldaliakból azonban egy-egy is elég. Sőt a főnök, amennyiben jó üzletember és vendégei megtartására, szaporítására súlyt helyez, még a külföld nagy zsidó orgánumaira is előfizet. E kerületek közönsége igazán nem tagadhatja meg zsidó mivoltát, azt a pillanatig sem vitatható tény, hogy a zsidóság bizony egyéni tulajdonságoké kai, és modorral rendelkező fajta. Ennek igazolására meg kell csak nézni e városrészek kissé gettóizű mellékutcáit, bár ezt a zárt egységet az utóbbi évek folyamán megbontani igyekszik a Madách Imre-sugarút elkezdődött árkados építkezése. A budapesti gettó lakói legnagyobbbrészt sunyik, alázatoskodók, utódai ama Szerentsés Fortunatus Imrének, abban az értelemben, hogy hajlandók látszatasszimilációra az üzletért. Az üzlet, a gscheft szent számukra, ezért készek mindent feláldozni, még a saját életüket is. Végeredményében ezt tette például az a textilnagykereskedő, aki részben vélt üzletért, részben hiúsági okokból egy antiszemitaajlegű kormányzópárt zászlaja alatt vállalt képviselőjelöltséget. Az üzlet itt nem közvetlen, hanem közvetett volt számára, azt hitte, hogy elébe tud állni az antiszemita áramlatnak, amennyiben ő is ott lesz a párt tagjai között és részben az ő pénzén finanszírozzák a választást. Hogy ennek az úrnak asszimilációs törekvése nem volt lélekből származó, azt igazolja egy másik tény is. Amíg az igazán asszimiláns Falk Miksa magyarul tanította Erzsébet királynét, addig ez a textilvezér a saját személyében is elefelejtett hazánk nyelvén becsületesen megtanulni.

A fővárosi zsidóságnak ez a rétege olyan káros az általános zsidókérdés szempontjából és személyileg annyira kellemtelenek ezek az emberek, hogy Vázsonyi Vilmos dr., volt igazságügyminiszter, a felvilágosultabb és asszimiláció felé in-

kább közeledő magyarországi zsidóság vezére, maga is élesen ostromozta a hibákat és az eltévelyedéseket. A Vázsonyi-fajtájú zsidók, akikhez az Erzsébetváros és Terézváros, hogy úgy mondjam, levegősebb részének lakói tartoznak, természetesen már nem viselik magukon oly mértékben a gettójelleg külsőségeit és szellemiségét, mint mondjuk azok, akik a Dob-utcai kávéházak törzspublikumát alkotják. Ezeket a Vázsonyi-féle zsidókat viszont túlzottan magabizóvá és kissé indokolatlanul is öntudatosná tette éppen vezérük kiválósága, az a rendkívüli helyzet, amelyet ez a terézvárosi ügyvéd ért el a magyar politikai és szellemi életben. Ehhez hozzájárult még az a körülmény is, hogy úgy anyagi téren, mint lélekszámban folyton folyvást gyarapodtak. Egymásután bérelték ki a Terézváros és Erzsébetváros üzlethelyiségeit, mert a boltok jól mentek, lassan a házak tulajdonjogát is megszerezték, tényezőkké váltak a főváros életében, bevonultak a törvényhatósági bizottságba, ahol hamarosan irányító, szerephez jutottak. Természetesen az ő vezetésük alá kerültek a kulturális és művészeti élet is, mint a társadalmi létezés folyamatának olyan tényezői, amelyek mindenkor függenek az általános anyagi problémáktól. Erről a felvilágosultabb zsidó rétegről hangoztatják különben azt a vádat, hogy elzsidósította, a saját ízlése szerint formálta a magyar kultúrát. Lehet, hogy igazuk van azoknak, akik ezt állítják a főváros felvilágosodottabb szellemű zsidóságáról, de szolgáljon e zsidók védelmére, hogy ők azt hitték, magyar kultúrát csinálnak. Hiszen, valljuk be, példa, amelyhez hasonulhattak volna, nem igen állt előttük. A magyar főnemesi és köznemesi osztály, amelyek hivatva lettek volna a kultúra irányítására, részben Bécs felé sandítottak, másrészt pedig patópálosan elvonultak a maguk vidéki tuszkulánumaiba. Így azután a városi élet kialakítása ezekre a zsidókra maradt, hiszen Budapest sváberedetű lakossága még annyira sem ment az asszimiláció terén, mint például a Mózeshitűek.

Óbudán gyarapodnak, tollasodnak a német anyanyelvű őslakossághoz tartozó polgárok, akik hiába jártak magyar iskolába, otthon még mindig németül beszélnek, sőt közülük az öregebbek ugyanúgy törnek édes anyanyelvünket, mint a gettóbeli említett textilkereskedő.

De térjünk vissza a megkeresztelkedettekre. Nekik azután

igen nehéz helyzetük van a Teréz- és Erzsébetvárosban, annak ellenére, hogy megtették az utolsó lépést az asszimiláció felé. Nem igen van módjuk keresztény társaságba járni, hiszen e két kerületben szinte nincs is őskeresztény polgári társaság. A túllöntudatos kis zsidók viszont a főváros hatodik és hetedik kerületében még mindig annyira erősek, hogy most, a zsidó törvény esztendeiben sem meri sok áttért kispolgár családja, környezete és üzleti összeköttetései előtt bevallani, hogy immáron valamelyik keresztény hitfelekezet tagja. Tragikomikusan hat, hogy mostanság, amikor a zsidó származás gátakat von nagyon sok ember megélhetése elé, régi római mintára kazamata-keresztények akadjanak Budapesten, már pedig ez így van. Magam hallottam megvetéssel elhangzani kávéházi társaságban a kérdést: „Hát te is áttértél?”, mire az illető zavarosan dadogta: „Nem, én zsidó vagyok”. Pedig tudom az illetőről, hogy megkeresztelkedett, csupán csak azzal a különbséggel, hogy nem a pesti zsidó rabbinál jelentette be régi vallása elhagyását, hanem ebből a célból Óbudán bérelt ki egy hónapos szobát és szerzett bejelentési szelvényt. Ez az ember szeretett volna a nagy közösséghez csatlakozni, de a nagy közösség nem nyújtotta feléje kellő szeretettel a kezét, a maga kisebb köre pedig szinte vaskapocccsal fogva, nem akarta őt kiengedni. Minden összeíráskor valóságos tortúrákat szenved végig említett áttértem, mesterkednie, alakoskodnia kell, mert csak így tudja családtagjai, elsősorban édesapja és édesanyja előtt eltitkolni, hogy neki már római katolikust kell írni az Összeíróív megfelelő rovatába.

Ehhez a visszas helyzethez nagyban hozzájárul, hogy a keresztény és keresztyén egyházak befogadják az áttérőket, de azután nem törődnek túllontúl új híveikkel. Kevés olyan katolikus pap vagy protestáns lelkész akad, aki nekiindulna megbirkózni azzal a problémával, ami erősen felduzzadt nyájaik következtében állt elő. Már pedig éppen az egyházak kötelessége lenne egyengetni az asszimiláció útját. Sajnos, azonban éppen a kispolgári rétegekkel kapcsolatosan, e tekintetben mi sem történik. Az áttért megmarad a maga régi környezetében, lehetetlenül és tehetetlenül vergődik, hiszen harcolnia kell elismertetéséért és az előítélet leküzdéséért a nagy közösség előtt, ugyanakkor azonban küzdenie szükséges régi közösségével.

Végeredményében tehát az ilyen kispolgári áttért még bizonytalanabban érzi magát, mintha megmaradt volna zsidónak. E könyv írása közben jutott tudomásomra, hogy a katolikus egyház gróf Zichy Gyula kalocsai érsekkel az élen, dr. Cavallief-József főszerkesztő adminisztratív vezetésével külön egyesületet létesített a megkeresztelkedettek erkölcsi védelmére és gyámolítására. Ez mindenesetre már egy lépés, de nem egészen helyes lépés, mert hiszen nem kimélyíteni az elkülönülést a cél, hanem behajtani a közös akolba a hasonlú akarókat. A protestantizmus ezen a téren már bölcsebben kíván eljárni, amennyiben olyan elgondolás lépett fel, hogy az új keresztyéneket bevonják a bibliakörökbe és más egyházi jellegű hitvédelmi egyesületekbe.

Bejáratos vagyok a skót missziós egyház Vörösmartyutcai templomába, ahol néha vasárnaponként részt szoktam venni az istentiszteleteken. Ott láttam, hogy mennyire felszabadulnak azok, akiknek megadatik, hogy simán, zökkenő nélkül közel kerüljenek a nagy közösséghez.

A skót misszió kifejezetten térítési célzattal létesült Magyarországon és ennek az egyházi küldetésének igyekszik is megfelelni, amennyiben falai között megértő gyengédséggel fogadják a kálvinistává lett zsidókat. Nemcsak kislányom beszél erről, aki az intézmény leánynevelő intézetének bentlakónövendéke, hanem magam is láttam ezt vasárnaponként. Az istentiszteleteken, azt megelőzően, majd utána nem tekintik az áttérteket jövevényeknek, hanem úgy kezelik, mint a többi hívőket. Valósággal megható látni ezeket a volt zsidókat, hogy milyen boldog felszabadulással éneklik a zsoltárokat, áhítattal figyelnek a prédikációra, tartják a kezükben a kijáratnál a perselyt, amikor a szegényeknek kell gyűjteni, vesznek Úrvacsorát. Szinte átszellemültség látszik az arcukon, amikor a misszió vezetőlelkészei barátságosan elbeszélgetnek velük, örülnek annak, ha eljön a vasárnap és elmehetnek a templomba. Egészen bizonyosan nem érzik problematikusnak a maguk újkereszténységét, hiszen csakúgy résztvesznek az egyházközség bibliaóráin, mint a régi hívők. Életük egyházi vonatkozásai azután természetesen átháramlanak más térre is. Az áttért, aki a skót misszió templomába jár, minden bizonyonnyal közelebb van az asszimilációhoz, mint az olyan új-

keresztények, akik a hivatalos kérdőívek kitöltésekor beírják a megfelelő rovatba a római katolikust vagy az evangélikus reformátust, de a felekezetük templomában, tehát azon a helyen, ahová minden őskeresztény magától értetődő természetességgel jár, idegenül, elfogódottan érzik magukat.

A most elmondottak során általában vallási asszimilációról volt szó, de nem mutattam még rá az összefüggésekre, amelyekben ez van a magyarságba való beolvadással. Minél több közösség van az egyes emberek között, annál inkább és annál jobban sikerül a hasonulásuk. Ha tehát egy zsidó származású keresztény vallásilag asszimilálódni tud az őskeresztények közé, az könnyebben asszimilálódik a magyarságba is, mert hiszen elsősorban a zsidó vallás az, amely szinte elzárja híveit attól, hogy más népbe tökéletesen beolvadni tudjanak. Bármennyire hirdetik egyesek, hogy mindegy, milyen módon imádja valaki Istenét, csak az a lényeg, istenfélő legyen, nem közömbös az egyetlen nép számára sem, hogy hívei között melyik az uralkodó vallás. Az orosz népnek sok egyéni jellegzetességet ad a görögkeleti hit miszticizmusa, a francia nép minden látszólagosa könnyedsége ellenére sem tudta levetni katolikus jellegét, az angolok protestáns puritanizmusa nagyban alátámasztja e nép feltétlen megbízhatóságát és becsületességét kereskedelmi téren. Azok az áttért zsidók, akik magukévá teszik a magyarországi katolikus vagy magyarországi protestáns egyházak valamelyikének tanításait és híveinek vallásos szokásait, meggyőződését, vitathatlanul a hasonulás útján járnak, mert erkölcsükben magukévá tették az általános magyar morált.

A Vártól a Terézvárosig szóbakerültek társadalmi tagozódás szempontjából a főváros népének különböző rétegekhez tartozó áttértjei, csak éppen a munkásság nem. Ez azonban azért van, mert megkeresztelkedett munkás igen kevés van Budapesten. A legutóbbi évtizedek folyamán a munkásság számára nem merült fel elhelyezkedési okokból az áttérés szükségessége, ami pedig a politikai beállítottságot illeti, az ipari dolgozók marxista irányú szervezkedésük következtében az asszimilációs törekvésektől teljesen távolálltak, helyesebben nem tettek különbséget magyar és német, magyar és cseh, magyar és zsidó munkás között, hanem csak munkást ismertek.

A zsidótörvény és a mostani idők persze ezen a téren is némi változást idéztek elő, de ezek társadalmi hatása egyelőre még teljesen elenyésző. A munkást nem érdekli dolgozótársa vallása, a munkás egyáltalán nem antiszemita.

11.

Vidéki viszonylatban a fővárossal, de általában a nagyobb városokéval az áttértek helyzete nem hasonlítható. Budapesten és a nagyobb magyar közületekben a közvélemény megítélése szerint zsidó marad az, aki felveszi a keresztény hitet, de még fokozottabban érvényesül ez a meggyőződés a kisebb városokban és elsősorban falun.

Könnyű arra válaszolni, hogy miért is van ez így. A legfigyelembeveendőbb tényező itt a magyar nép konzervativizmusa, hiszen, aki csak egy kicsit is ismeri paraszti lakosságunkat, az tudja, hogy mennyire maradi ez a népréteg. A magyar föld népe a tradíciókhoz való föltétlen ragaszkodásában az ilyen gazdaemberi büszkeségtől megfosztott magyarok tatja megszokott külsejét, így például leborotváltatja bajuszát vagy városi ruhát ölt a férfiember. A zsellérek között a szegénység és a csizmadrágaság divatba hozta a pantallót, azonban az ilyen gazdaemberi büszkeségtől megfosztott magyarok megalázottnak, elkeserítőnek érzik egész életüket. Nagyon súlyos megítélés alá esik falun, ha egy városba cselédnek származott nő, Isten bocsáss, kalapot rak a fejére. Az a nőszemély, aki ilyet tesz, a falu megítélése szerint nyegle, megbízhatatlan, erkölcstelen.

Pedig ezek csak külsőségek. De ezek alapján logikusan következik, hogy a falusi magyar nép szemében érthető módon, még megbízhatatlanabb, még erkölcstelenebb az, aki belső énjét, a hitét változtatja meg. A magyar falu előtt a vallásváltoztatás az egyén és a család szempontjából forradalmi lépés, a mi józan, konzervatív paraszti népünk pedig soha semminő formában nem szimpatizált a forradalommal, amit bizonyít,

hogy sorban az ő ellenállásokon törtek meg a legutóbbi idők különféle kalandos próbálkozásai.

Tehát feltétlenül antipátia mutatkozik falun az áttértek irányában, de ez az ellenszenv egészen más, ha mondjuk a kis szatócs fia és más, ha a földbirokos-ivadék változtatja meg; ősei hitét.

A boltos megkeresztelkedett gyermekei vallásváltoztatásával szemben egyenesen értelmetlenül áll a falusi közvélemény. A magyar parasztság éppen az említett józan konzervativizmusa következtében általában nem antiszemita és így mindenkor barátságban megfér a községe zsidó lakosaival. Országunk azon vidékein, ahol voltak és mutatkoznak bizonyos antiszemita kilengések vagy svábok vannak a törzsökös lakosság között vagy idegen hatások közbelépése észlelhető. A dunántúli antiszemitizmus magyarázata a lakosság sváb rétegződébe. Izsákon és Orgoványon, ahol a húszas évek táján a legveszedelmesebbek voltak a kilengések, nem odavalósi agitátorok izgatták fel a népet. A gyűlölködés azonban csak ideig-óráig tartott és egy-két hónap múlva a községek lakosai maguk hívták vissza elüldözött zsidó boltosaikat. Természetesen, nem valami különös szimpátia, hanem a merőben materiális szükségesség készítette erre a lépésre őket. Bevezetett tradíciók alapján, a zsidó boltostól hitelt élveztek, de ugyanezt nem kapták meg a szövetkezettől, azután meg a zsidótól lehet előleget kapni a jövő esztendeig még lábon álló termésre, a Futurától azonban nem.

Itt közbevetőleg megjegyzem, hogy ahol észlelhető valami antiszemitizmus a magyar parasztság részéről, az is egészen ködös és megfoghatatlan. A híres lovasberényi választás után, amikor váratlanul a nyilas Hubay Kálmán lett a győztes, egy gazdaemberrel beszéltem, aki a kerület valamelyik községében lakik. Ez a gazda büszkén mondotta nekem a következőket: „A mi falunkban mindenki Hubayra szavalt, csak a jegyző, bíró és a többi hivatalosok nem. No, meg a zsidók!”

Szavai közé vágya, meg akartam neki mondani, hogy szerintem érthető, ha a zsidók nem szavaztak a nyilas Hubayra, ám gazdám nem engedett szóhoz jutni. „Különben a zsidó gyáva fajta — legyintett megvetéssel. — Minden választáson a kormányra szaval”.

Ennek a lovasberénykörnyéki jó magyarnak az járt az eszében, hogy a zsidók azért nem szavaztak Hubayra, mert ellenzéki és így féltek a nyílt szavazást követő retorzióktól. Olyasmire azonban nem is gondoltak, hogy elvi okok is közrejátszottak, nem akartak a berényi zsidók arra szavazni, aki politikai programja alapján ki akarja venni kezükből az életlehetőségeket.

Ez a gondolat nem merült föl a gazdám agyában, mint ahogy ilyesmi egyáltalán nem juthatott eszébe. Hallotta ugyan szónokolni Hubayt, aki a zsidó nagybirtokosok ellen agitált, de mi köze ehhez az ő faluja zsidó boltosainak, akikkel ő megfér és soha semmi baja nem volt velük. Mint ahogy azt nem érti meg a magyar paraszt, hogy a zsidó miért nem szavazhat nyilasra, ha egyszer az a nyilas az ellenzéki, ugyanígy az is érthetetlen előtte, hogy a zsidó boltos Budapesten lakó fiának miért kellett kereszténnyé lennie. Konzervatív, lassú mozgású agya számára ez pontosan olyan dőreség, hencegő okvetetlenkedés, a saját bőrébe való nemférés volt a zsidó fiától, mint az, hogy az egyetemre iratkozott be, orvosnak ment, ahelyett, hogy beállt volna a pult mögé és segített volna az apjának, *aki* hajnaltól napestig dolgozik a boltban.

A magyar paraszt konzervatív lelkébe beidegződött a kasztszellem. A debreceni cívisivadékok, ha leérettségiznek és el is végzik az egyetemet, visszamennek gazdálkodni a tanyára, mert népünk szerint meg nem írott törvény az, hogy a kiscgazda maradjon kiscgazda, az úr, úr, a zsidó pedig —ezúttal foglalkozási meghatározást értve a zsidó alatt — maradjon meg zsidónak. Ebben a szellemben rejlik azután a magyarázata annak, hogy a falusi zsidó szatócsok intellektuális pályára ment fiai rendszerint másutt telepednek le és nem abban a községben, ahonnan származtak. A paraszt előtt a zsidó orvosnak vagy ügyvédnek van tekintélye, bízik ennek hozzáértésében, de ha az az orvos vagy ügyvéd a falubéli boltos fia, -akkor hiába végzi el az illető az egyetemet és hiába keresztelkedik meg, a nép előtt nem lesz tekintélye. A magyarosított nevű doktor Kovács sohasem válik doktor úrrá és Kováccsá, lianem mindig a Kohn Mócsi fia lesz. így azután az áttért és régi hitük mellett megmaradt, intellektuális pályára ment zsidóknak állandó népvándorlása folyt ebben az országban. A

dunántúli falusi szatócs fia az Alföldön igyekezett megtelepedni, a felvidéki borkereskedő-ivadék pedig a Dunántúlon keresett magának olyan községet, ahol letelepedhetett és gyökeret verhetett.

A magyar földművelő réteg itt ismertetett fölfogása természetesen csak a zsidó boltosivadékkal szemben áll fenn. Ezeket a kereskedőket a magyar gazda magával egyenrangú egyéneknek tartja, hiszen a húszholdas birtokos már tegeződik a boltossal, akivel együtt gyerekeskedett, együtt nőtt fel. Egészen más azonban a felfogás, mihelyt a zsidó földbirtokom megkeresztelkedéséről van szó.

A falusi gazda- és cselédnép szemében a zsidó földbirtokos elsősorban nem zsidó, hanem uraság, tehát olyan valaki, akiben csakúgy nem lehet tökéletesen bízni, mint a keresztény uraságokban. A magyar nagy- és kisbirtokos osztályt szembeállítani egymással *R* világért sem célozom, de úgy ahogy én látom, néhány szóval el kell itt mondanom e két réteg egymással nem szimpatizáló helyzetét.

Nem akarom most vitatni, hogy a háború előtti időszak[^] tehát a Tiszák, Bánffyak és Wekerlék kora igazi szabadelvűségnek tekinthető-e vagy sem, de az az egy kétségtelenül bizonyos, hogy ez a kor lehetőségeket nyújtott a zsidóságnak, ugyanakkor azonban a szabadverseny lehetőségét nem mérte egyenlő mértékkel a nagybirtokos társadalom és a paraszti rétegek számára. Amíg a nagybirtoknak és a nagybirtok mellé húzódó dzsentrí tiszttviselő osztálynak minden kedvezménye megvolt ebben az időben, addig a parasztság számára csak korlátozottan adódtak lehetőségek. Az 1867-es, majd az azt követő évtizedek szelleméről Szabó Dezső írja a következőket: „Volt szabadsága: sajtója, hatalma, helyzete, szerveztsége minden erejével saját osztályérdekei, kiváltságai, előnyei megtartásáért harcolnia: a nagybirtokosságnak, arisztokráciának, magas klérusnak, az új ipari, kereskedelmi, pénzügyi kapitalizmusnak. Nem volt szabadsága: harcolnia, szervezkednie osztályérdekeiért s a szükséges reformokért és nem voltak sajtója és hatalmi eszközei: a parasztságnak, a munkásságnak, a szellemi munkásoknak, a lateiner középosztálynak, az alsó klérusnak”. (A magyar jövő alapproblémái.) Szabó Dezső nagyon jól látta a helyzetet, amely mellett a magyar paraszt-

ság természetesen egyre jobban elbizalmatlanodott a nagybirtokos osztállyal szemben. A parasztságnak csak csökkentett, mértékben voltak politikai jogai, következésképpen „úri huncutság”-nak tartotta a politikát, de ugyanígy úri huncutság volt a föld egyszerű népe szemében minden egyéb is, amit az úrféle csinált, ő pedig nem. Ez vonatkozott testi és lelki dolgokra egyaránt, kezdve a fürdözéstől az olvasáson keresztül egészen a gyűlésezésig.

A világháború utáni idők kétségkívül megváltoztatták a magyar közszellemet. Szabó Dezső fentebb idézett munkájában állapította meg, hogy „A magyarság nagy egyeteme, az igazi magyarság, a második csoportban volt” nos, ez a nagy egyetem öntudatra ébredt, rájött arra, hogy jogok illetik meg őt, amennyiben jó volt arra, hogy a világháború alatt a frontokon teljesítse kötelességét. Megjelent a magyar közéletben Nagyatádi Szabó István, kiterébélyesedett a kiscgazdamozgalmó fája, amit legjobban bizonyít az, hogy gróf Bethlen István, aki nagyon sokban a magyar feudalizmus képviselője, a kiscgazdatársadalomban jelölte meg azt a kösziklát, amelyre az új Magyarországot építeni kell. Hogy úgy mondjam, politikai divattá lett kiscgazdászokdni, a mindenütt jelenlévő közéleti törtézők özönlöttek tehát a különféle kiscgazda-pártok és parasztmozgalmak felé.

Azonban már említettem, hogy a magyar paraszt konzervatív, gyanakvó fajta, azzá tették őt a jobbágyi kor emlékei. A kiscgazdatársadalom most férfikorban lévő tagjai sehogy sem tudták megérteni, hogy az az úrféle miért tekinti őt ma testvérének, amikor gyermekkorában még csak szóba sem állt vele. Az egyenrangúsítás vetése csak lassan-lassan röpöppen kalászba, az aratás messze van, ma még úri huncutságot lát a paraszt még akkor is az úrféle legtöbb ténykedése mögött, ha őszinte indulatok és akarások irányítják a cselekvést.

Az emberre mindig fokozott hatással van gazdasági osztályhelyzete, a zsidóvallású földesúr, elsősorban földesúr és csak másodsorban zsidó. De nemcsak a tényleges helyzet ez, hanem így bírálja el őt a magyar paraszt is. Ebből viszont az; következik, hogy a falu népe az áttérést szintén az úri huncutság egy fajtájának tekinti, nem bízik benne, nem hisz őszinteségében, illetve nem is törődik vele. Legfeljebb csak a

papját csodálja egy kicsit, hogy megkeresztelte a zsidó bér-
lőt vagy földesurat. De azután erre is talál magyarázatot. El-
könyveli magában, hogy a pap is az urakhoz húz, hiszen az
úrfélék fizetik az egyházi adó nagyobb részét, hát miért ne
keresztelné meg a gazdag zsidó birtokost.

Természetesen semmi lázadó keserűség nincsen a parasz-
ban e kérdés tárgyalásánál, ami fűti, inkább a józaneszű em-
ber csendes humora, azé az emberé, aki tudja, amit tud és nem
engedi magát az orránál fogva vezetni. Így azután általában
véve hidegen hagyja a föld népét, ha tudomására jut, hogy
a földesúr kikeresztelkedett. Nem sokat törődik vele, amiért
is azután hiába minden igyekezet, a föld népével szemben ne-
hezen sikerül, nagy akadályokba ütközik az áttértek asszimi-
lálódása, lettek légyen akár földesurak, akár boltosok nagyra-
törő ivadékai.

Ez a helyzet a parasztsággal szemben áll fenn, lássuk
már most, miként áll az ügy a vidéki urakkal, a dzsentrivel
kapcsolatosan. Ennek a megismeréséhez tisztán kell látni az
őskeresztény földbirtokosok és a zsidóság, illetve a dzsenti
viszonyát, azt a régi állapotot, amelyet általában az úgyneve-
zett „házizsidói rendszer” fémjelzett. A magyar közszellem úri
foglalkozásnak tekintette a gazdálkodást, de mélyen megve-
tette azokat a pénzügyi és kereskedelmi műveleteket, amelyek
nélkül a birtokkezelés elképzelhetetlen. E tevékenység elvég-
zésére használta fel a magyar nagybirtokos és a hozzájuk
csatlakozó dzsenti a zsidóságot. Minthogy a feudalizmus sze-
mében évszázadokon keresztül alantásnak számított a pénzügyi
és kereskedelmi munka, a nagybirtokos vezető rétegek alantás
egyéneknek tartották azokat a zsidókat, akik ezekkel a műve-
letekkel foglalatostkodtak. Azonban hiába volt ez a gőgös meg-
vetés, a legutóbbi évtizedek folyamán bebizonyosodott, hogy
minden egyéb foglalkozási ág százalékos arányban nagyobb
jövedelemmel jár, mint a gazdálkodás maga, így azután a zsi-
dóság lassan, de biztosan meggazdagodott. A gazdagodás mér-
vére megközelítő adatként használható fel Felmer Frigyes
műegyetemi tanár statisztikája, amely az egyik elmúlt esz-
tendő közterheinek megoszlását tárgyalja az egyes foglalko-
zási ágak között.

A Fellner Frigyes-féle statisztika a következő adatokat tartalmazza:

<i>Összes közterhek</i>	<i>megoszlása a foglalkozási ágak</i>		<i>között:</i>
Mezőgazdaság	226,302.042	50.36	2 4.14
Bányászat, ipar	284,802.172	142.52	30.35
Részletezés:			
Bányászat	13,549.022	117.77	1.44
Gyáripar	125,625.836	227.76	13.38
Kisipar	145,627.314	109.34	15.53
Kereskedelem	148,458.831	183.73	15.82
Részletezés:			
Tulajdonkép eni keresk.	71,666.643	169.22	7.64
Hitel	32,723.626	717.74	3.49
Közlekedés	44,068.562	130.30	4.69
Szabad fgllalk.	29,706.137	166.07	3.16
Vagyonukból élők	172,356.427	181.82	18.39

A statisztika nem kenyerem, de azért sok mindent megértettem ezekből a számokból. Tisztába jöttem vele, hogy a statisztika évében a 938,078.293 pengőnyi összeget kitevő összes magyar közterhekből minden magyar polgárra átlagosan 108 pengő esett. A továbbiakban — a teljes részletezést nem adva, csupán azokat a dolgokat, amelyek engem okfejtésem szempontjából érdekelnek — megállapítható, hogy amíg a mezőgazdaság a maga 24.14 százalékos részesedésével csupán 226,302.042 pengővel járult hozzá a magyar közterhekhez, addig a bányászat, ipar, kereskedelem és hitelszervezet, idekap-«csolva az ezekhez a foglalkozási ágakhoz tartozó közlekedést, összesen 433,261.003 pengő közterhet viselt, ami a statisztika évében az összes közterhek 45.88 százalékát tette ki.

Mint az egy főre eső közterhek igazolják, a mezőgazdaság 50.36 pengős átlagával szemben a bányászatra és iparra ennek csaknem háromszorosa, 142.52 pengő esett a statisztika évében, a kereskedelemre pedig, belesorolva a hitelszervezetet is, a mezőgazdasági egy fejre eső közteher több, mint háromszorosa jutott. Sőt, ha kiemeljük a hitelszervezethez tartozó állampolgárok egy fejre eső aránylagos közteher-részt, úgy kiderül, hogy a szóbanforgó évben az csaknem tizenötszöröse

volt a mezőgazdasági egy fejre eső köztehernek, hiszen 714.74 pengőt tett ki.

A kereskedelem- és hitelélet természetesen azért viselhet többet a közterhekből, mert többet keres, gazdagabb, mint a föld népe, beleértve a nagy- és kisbirtokosokat. Mint általában az üzleti életben foglalkoztatott zsidók, a kereskedelem- és hitelszervezethez tartozó falusi zsidóság is az évek hosszú folyamán keresztül többet keresett, mint maguk a nagybirtokosok és így bizony a házi zsidó lassan a nyakára nőtt gazdájának, a földesúrnak és míg ő gazdagodott, amaz eladósodott, tehát a házi zsidó tulajdonába ment át a földvagyon a fundus instruktussal együtt. Hogy ez bekövetkezett, abban nemcsak az úgynevezett „zsidó hibák” a bűnösök, hanem a keresztény hibák is. Az az élet, az a lehetetlen gazdálkodási mód, amelyet földbirtokosaink a legnagyobb részben követtek, nem vezethetett máshoz, mint a fokozatos tönkremenetelhez, elszegényedéshez. Lám, Esterházy Móricz gróf vagy a nemrégiben, elhunyt Zelénsky Róbert gróf és a dzsentrí származású Graál Gaszton meg tudták őrizni és szaporítani tudták a maguk vagyonát. Igaz, hogy ezeknél a földesuraknál nem divatozott a házizsidói rendszer és nem borzadtak el attól, hogy a gazdálkodással kapcsolatosan szükséges kereskedelmi és hitelügyleteiket is maguk bonyolítsák le.

A zsidóságnak ez a rovásukra történő vagyonszerzése a nagybirtokos- és dzsentrí-osztályban valami tehetetlen dühöt váltott ki, aminek következtében ez a réteg erősen antiszemitává vált. Egészen a legutóbbi időkig kényszerű kelleltlenséggel barátkozott ugyan a dzsentrí földesúr szomszédjával, a zsidó nagybirtokossal, mert a közös érdekek egymásra utalták Őket, még azt is rendben valónak találták, ha egy-egy elkopott nemesi címert zsidó házasság révén aranyoztak be, de az már ellenállásra talált részükről, ha a zsidó áttér és úgy akar asszimilálódni. Az anyagilag romlásnak indult, dolgozni csak a legutóbbi időkben kezdeni akaró dzsentrí a maga elkeseredettségében egyetlen dologra büszke: a származására, őseire, ami mellel elég hiba, mert az osztály megjavításának, életerővel való megtöltésének egyetlen helyes útja a paraszti rétegekkel való keveredés lenne. Ez a büszkeség és gőg annyira megy, hogy nem veszi be a dzsentríosztály lelke, sőt még in-

kább a gyomra, miszerint közötté és a zsidóság között ne legyen semmi különbség, így azután ez a réteg, amelynek elvi álláspontját a szolgabírói szellem definícióval is szokták illetni, élesen ellene szegül minden asszimilációs törekvésnek.

De van még egyéb oka is a vidéki úri osztály asszimiláció-ellenességének. A földesúr és dzscentri lefelé kezelő módon, fölényesen barátkozik a vidéki zsidósággal, ameddig zsidók, mert hiszen szükség van azok kölcsöneire, kereskedői képességeire. Nem is lenne semmi baj, ha az áttért vidéki zsidók asszimilálódási vágyukban életük külső formáját szinte öntudatlanul megváltoztatják, új foglalkozási ágakat keresnek, azt akarják csinálni, mint a dzscentrik és földesurak, úgy akarnak élni, mint azok. A magyar úr megveti a „zsidó” foglalkozást, az áttért nem akarja üzni, következésképpen rohamos áttérések esetén bizonyos zsidóhiány állt volna elő a legutóbbi évek folyamán a magyar vidéken. Ilyen körülmények között a nagybirtokosok és dzscentrik igyekeztek az áttérteket visszaszorítani zsidóknak, akikre szükségük mutatkozott és így megátolni az asszimilációt.

Nem mindennapi jelenség ez, valahogyan hasonlatos az egyes vidékek lakóinak árvíz esetén való eljárásához, amikor átvágják a gátat, hogy az ő földjeik megmenekedjenek és nem számolnak azzal, hogy emiatt elpusztul az ország egy jelentős része is. A nagybirtokos- és dzscentriosztály saját érdekei szolgálatában országos szempontokat egyáltalán nem vesz figyelembe.

Ezzel kapcsolatosan idézni kell gróf Teleki Pál jelenlegi miniszterelnök egy beszédének néhány szavát, amelyeket a zsidótörvénnyel összefüggésben mondott: „A XIX. század zsidóságával — szólta Teleki Pál gróf — a XIX. század materializmusával, mint gondolatvilággal és mint egyoldalú fejlődésnek megindítójával, a keresztény gondolat áll szemben”. (Beszéd.) A jelenlegi miniszterelnök megállapítását el kell fogadni nemcsak mint tényt, hanem, mint kívánalmat is, mert hiszen mindenképpen indokolt dolog az ország rendjének keresztény gondolat szerinti átrendezése. Ez azonban csak úgy képzelhető el, ha minden gondolat, minden elhatározás e program megvalósításának szolgálatába áll és eltűnik az országból

az az eltévelyedett dzsenti-szellem, amely bizonyos foglalkozási ágakat alantásnak, de feltétlenül szükségesnek tartván, az e munkakörbe vágó tevékenységet a zsidósággal végezteti el, megakadályozva, hogy ezek a zsidók magyarokká válhassanak. Az a szellem, amelyik önös, kényelmi érdekből visszaszorítani igyekszik a vidéki zsidóságot a materializmus gettójába és így meggátolja az asszimilációt, nem nevezhető olyanoknak, amely a maga portáján a keresztényi gondolat érvényesülését elősegíti.

12.

Már az eddigiekben is bizonyos halvány utalások történtek a második generációra, azokra, akiknek a szülei tértek át. Azt állítottam, hogy ezeknél már teljesen megszűnik a kisebbségérzet és a beolvadásuk tökéletesnek mondható. A következőkben ezt szeretném bizonyítani.

A szociológia tudományának megállapításai szerint a társadalom kezdeti formája a család, így tehát a társadalmi jelenségek és változatok a családon keresztül első sorban figyelhetők meg. Részben ez a tény felismerése adott nekem lökést arra, hogy az áttérések ügyével a gyermekeimen keresztül is foglalkozzam, másrészt pedig az a körülmény, hogy a vizsgálódó lélek önkéntelenül is kiterjeszti érdeklődését azokra, akik közvetlenül a szeme előtt vannak. A lecke, amelyet feladtam magamnak, az volt, hogy vájjon a második generációnál is jelentkeznek-e a tépelődő öngyötrések vagy pedig ezek minden emóció és a saját lelkükben való vájkálás nélkül tudomásul veszik, hogy katolikusok, protestánsok, tagjai annak a nagy magyar közösségnek, amelyből a zsidóság úgy is, mint vallás, úgy is mint nép bizonyos mértékig ki van rekesztve.

Mielőtt a kérdés gyermekeimen keresztüli ismertetéséhez hozzáfognék, előbb helyzetképet kell adnom. Kezdem azzal, hogy a fiam ötödik gimnazista, a lányom második középiskolás. A két gyerek kálvinista vallásban született, anyjukkal együtt én is már jóval előbb elhagytuk a zsidó hitet. Nevelésük egészen az iskoláig meglehetősen vallástalanul történt; a fiam 1925-ben született, ez az esztendő és a következő évek általában nem kedveztek a vallásosság számára. Az ország még meglehetősen hatása alatt élt az előző idők tőzsdei konjunktúrájának, amikor keresztények, zsidók egyformán em-

bertelen hajszát folytattak a pénz után és ennek birtokában igyekeztek az életet, amennyire csak lehet, kiélvezni, Ezekben az időkben minden utcasarkon lokálcégek csábították a közönséget, színházakba, mozikba hetekre előre nem lehetett jegyet kapni, a kártyakaszinók hatalmas összegű lelépéseket fizettek nagyobb lakásokért, hogy azokban felüthessék sátorfájukat. Madách Imre „Az ember tragédiájában ír le egy jelenetet a bűnös Rómáról, amely elhagyta Istent és a vallást, valahogyan erre a képre emlékeztetett a tőzsdekonjunktura utáni Pest élete.

Igen természetesen ezekben az években azt sem kérdezték meg senkitől, hogy a nagyapja milyen vallásban született, keresztény volt-e avagy zsidó, a hivatalosan érvényben lévő numerus clausus-törvény pedig, amely a zsidó fiatalok egyetemi felvételét korlátozta, csendesesen haldoklott, nem beszélték róla és nem vették komolyan betartását.

Fiam születése idején én magam sem igen foglalkoztam vallási problémákkal, egyházi, szertartási vonatkozású dolgokat tehát egészen az iskoláig nem igen tapasztalhattak a gyerekek. Nem tudom pontosan, mert ma már nem emlékszem rá, de azt hiszem, egészen addig, amíg be nem kerültek az iskolai fegyelem hatáskörébe, templomban sem voltak. Amit egyházi vonatkozásban láttak, azt mostoha nagyanyjuknál tapasztalták, ez azonban izraelita törvények szerinti szertartás volt. Nagyanyjuk minden péntek este gyertyát gyújtott, de a fiam számára ez nem jelentett különös problémát. Nem túlzottan érdekelte a dolog, inkább afféle nagymamás, öregaszonyos ügynek tekintette az egész kérdést. Olybá vette, mint azt aényt, hogy a nagymama az ágyba, a párnák alá dugdosta megspórolt néhány pengőjét, ezzel szemben én, az apja, ha volt pénzem, a zsebemben lévő tárcámban tartottam.

Lányomnál az iskolabajlás előtt ugyanaz volt a helyzet, mint a fiamnál. A gyerekek barátai között katolikusok, zsidók is akadtak és sohasem jutott eszébe egyik gyermekemnek sem, hogy eszerint tegyen különbséget pajtásai között.

Az iskolabajlás idején azután megváltozott a helyzet, hiszen a hittantanulás kapcsán megtörtént az első elkülönülés. A fiam járt a kálvinista hittanórákra, eleinte csodálkozott, hogy olyan kevesen vannak osztályában a protestantizmus

követői, mert a környék, ahol iskolába járt, túlnyomóan zsidó és katolikus lakosságból tevődött össze. A zsidókat ezúttal azért helyeztem előbbre, mert azok még a katolikusoknál is többen voltak.

A hittantanulás azután hamarosan érdekes változást hozott fiam lelki életében. Nem tudom, ki volt a hitoktatója, de bizonyos, hogy kiváló pedagógus és igehirdető lehetett az illető, mert a gyerekben egy-kettőre éledezni kezdett a magyar vallásúak büszke öntudata. Természetesnek találta a kálvinisták kis számát az elemi iskola első osztályában, ahová járt és több ízben tett öntudattól dagadó kebelrel különös kijelentéseket, „Apuskám — mondotta — én úgy örülök, hogy mi reformátusok vagyunk. Hidd el ez a legszebb vallás.” Elgondolkoztam azon, hogy a magam gyermekkorában mi sohasem tudtunk lelkesedni zsidó hitünkért. Általában a zsidó egyház akkortól kezdve, hogy Jézus kénytelen volt a zsinagógából kiverni a kufárokat, korcs, visszamaradt vallást képviselt, olyan hitet, amelyikért igazán lelkesedni, komolyan rajongani nem tud senki. Az én iskolás időmben teher volt nekem is és társaimnak is a hittan tanulása, idegen gyűlölettel bifláztuk a héber betűket és csak nagy kényszeredettséggel mentünk el a templomba, a szombat délutáni diákistentiszteletekre. Abba a templomba, amelynek minden miszticizmusa ellenére sem éreztem felemelő, hanem inkább lenyűgöző hatását. Még ma is bennem él az emléke a képnek, amely tizenkét-tizenhárom esztendő koromból származhatott. Ott ültem zsidó böjtnapon apámmal a zsinagógában, amikor azután megkezdődött a délelőtti és délutáni szertartás közötti szünet. Apám szegény magától értetődő természetességgel elővette újságját és ott a templompadban elkezdte olvasni. Azt hittem, apám valami szörnyű szentségtörést követ el, ijedt szemmel néztem hát körül, de kiderült, hogy mások ugyanígy olvastak. A zsinagóga megszűnt szent intézmény lenni a zsidóság előtt, mint ahogy egész vallásukat inkább megszokásból és nem meggyőződésből gyakorolják. Ez a vallás a hívők előtt sokszor érthetetlen külsőségeivel, a mai világra csak nehezen vonatkoztatható, túlságosan konzervatív tanításaival eltávolodott a hívők lelkétől, tehát kevesen vannak, akik igazán hisznek is benne.

Jórészt ezek az okok is közrejátszottak abban, hogy megkeresztelkedésem után nemcsak formailag akartam keresztény lenni, hanem hinni is szerettem volna új vallásomat és ezzel kapcsolatosan másfajta magyarságomat. De ami még; bennem probléma, sokszor csak célkitűzés, még többször erőltetett akarás, az a fiamnál, a második generáció tagjánál már természetes életforma. Amíg az apa súlyos lelki gyötrődéseken és defektusokon keresztül, a kereszténység és zsidóság; zátonyai között hányódva keresi az utat, addig a fiú mosolygós derűvel tekint az életbe. Neki nincsenek apjáéhoz hasonló vergődései, ő protestánsnak érzi magát. Hogy nienyire kálvinistának, arra igen-igen jellemző a nagymama-félepéntek esti gyertyagyújtás ügyének alakulása.

Az én zsidó szülői házam teljesen vallástalan volt. Nálunk nem égett ünnepi gyertya, ennek ellenére rám hat ez az otthoni ősi zsidó szertartás. Persze nem vallási alapon, hanem tradicionálisan, mint ahogy a kóser kosztion élő zsidók nem azért nem esznek disznóhúst, mert tisztátalan állatnak tartják, hanem amiatt, mert így étkeztek őseik évszázadokon át. Általában úgy vagyok ezzel a gyertyagyújtással, jó református igyekszem lenni, csak éppen ősi családi kapcsolatokra emlékeztet ez a pislákoló péntek esti fény. A fiamra, aki teljesen kálvinistának érzi magát, tehát már kisebb korában is átfűtötte a protestantizmus vallási liberalizmusa, nem hatott ez az egész dolog. „Csak hadd gyújtsa meg gyertyáját a nagymama, ha vallása úgy kívánja” — legyintett. És mi sem gátolta meg abban, hogy a péntek esti zsidó gyertya fénye mellett magolja az Újtestamentum tanításait és a reformátushittant.

Később, hogy református gimnáziumba került a gyerek, mint kollégiumi bennlakó, ez az érzése még csak fokozódott. Egy alkalommal a karácsonyi vagy húsvéti szünidő napjaiban a következőkkel fordult hozzám: „Apuskám, a cserkészeknél néhány gyerek szidja a zsidókat. Többet nem megyek közéjük.” Mélységesen elkeserített ez a megnyilatkozás, hiszen azt merítettem belőle, a fiam csakúgy, mint én, közösséget érez a fajtámmal, tehát a teljes és tökéletes asszimiláció még a második generációnál is elképzelhetetlen.

Az elhatározás indokolásával azonban megnyugtatót a kis gimnazistám. „Protestáns emberhez méltatlan, — mondotta öntudatosan — hogy olyan társaságba járjon, ahol szidják azt a vallást, amelyet a nagyszülei követtek.”

Eszerint nem önmagát érezte a fiam a zsidósághoz tartozónak, még csak nem is engem, az apját, aki már keresztyén vagyok ugyan, de zsidó hitben születtem, hanem a nagyszüleit, főleg talán a gyertyagyújtásos nagymamát, meg az én apámat, akik zsidó hitben haltak meg. Ez nem öntépő együvé tartozás a múlttal, hanem kiolthatatlan mély érzése a családi szolidaritásnak. Ugyanaz az eset, mint amikor az unoka a régen elhalt nagypapa egyik fiatalkori ballépésére keres mentőérveket és kifogásokat.

Nem valószínű, hogy fiam esetei valahogyan különlegesek lennének, mert a lányomnál teljesen hasonló jelenségek és események tapasztalhatók. Amidőn a zsidótörvénnyel kapcsolatosan a magyar társadalom érdekelt rétegén bizonyos kivándorlási láz vett erőt, sőt dr. Makay János országgyűlési képviselő, a törvény előadója egy ilyen kivándorlási akciót egyenesen erőszakolt, tizenkét esztendőös leánygyermekem, akj családi beszélgetések során hallott ezekről a dolgokról, egyenesen búskomorra vált. Nála is attól féltem, hogy talán önmagát érzi a zsidósággal szolidárisnak, faggattam hát rosszkedvének okairól. Nem volt hajlandó nyilatkozni, minden kiderült azonban, amikor kezembe került egy levelének fogalmazványa, amelyet Ravasz László püspökhöz szándékozott intézni. E levélben könyörögni akart a magyarországi kálvinizmus fejének, hogy „szüleimet tessék megmenteni a kivándorlástól, ők éppen olyan keresztyének és magyarok, mint én meg a bátyám, mit csináljanak hát a zsidók között Palesztinában!” Egyszóval lányom őszinte és spontán megnyilatkozásában nemcsak ő nem érzett semmi közösséget a zsidósággal, hanem anyjára meg apjára vonatkozóan is szeretne volna megállapítani, azoknak sincsen az ősi hiten élőkhez köze. Az, hogy esetleg reá is vonatkozhatnak bizonyos, a zsidóság elleni törvényes intézkedések, egyszerűen eszébe sem jutott.

Fiam egyébként a kisújszállási református gimnázium növendéke, lányom a budapesti skót intézeté. Mind a két is-

kola egészen elsőrangú felekezeti tanintézet. Kisújszálláson a régi magyar iskolai szellem, a skót intézetben pedig vallásos hagyományok uralkodnak, úgy hogy a tantestülettel kapcsolatosan nem kell féltennem gyermekeimet attól, hogy bárminő lelki inzultus érne őket. De nem szabad elfelejteni, az iskolában nemcsak jóhiszemű, lelkes pedagógusok vannak, hanem diákok is, akik éretlenek, meggondolatlanok és elvégre az egyetemeken sem a tanári kar részéről érte a zsidó hallgatókat sérelem és gáncs, hanem mindig a kartársak buzgólkodtak. Erre való tekintettel óvatos formában megkérdezgettem néha gyermekeimet, hogyan áll az iskolájukban az ügy a zsidó kérdéssel kapcsolatosan.

Fiam szerint, eltekintve az említett cserkészcsapatbeli históriától, ők nem bántják zsidó társaikat, mert tanáraik meggyőzték őket, hogy azok is olyan Isten teremtményei, mint a keresztyén emberek. A továbbiakban elmondotta, hogy szoktak vitatkozni vallási kérdésekről a zsidókkal, olyasmiről, Jézus Krisztus Messiás volt-e vagy sem, de az a vitatkozás sohasem szokott ellenségeskedéssé fajulni. Magától értetődő természetességgel a különféle vallási vitáknál a fiam mindenkor, bárminő mellékgondolat nélkül, a reformátusokkal van együtt.

Igen érdekesen alakul e téren a helyzet a lányomnál, iVele kapcsolatosan elsősorban is azt kell megemlítenem, nem volt mindig a skót intézet növendéke, hanem régebben egy vidéki polgári iskolába járt. Itt antiszemita volt a szellem, tehát ő is szidta a zsidókat, akik megfeszítették Krisztust, eszébe sem jutott arra gondolni, hogy neki a zsidósághoz bárminő köze lehet. Őszintén megvallva ebben az időben lányommal szemben is felmerült bennem az a bizonyos kisebbségérzet. Nem engedhettem meg, hogy tovább buzogjon benne a gyűlölet eléggé átkos forrása, ugyanakkor azonban gyáva meghunyászkodással félttem attól, hogy lányom zsidónak fog tartani, ha eltiltom nála az antiszemita kilengéseket. Ezt a kérdést azonban megoldotta, hogy a skót intézetbe, ebbe az egészséges szellemű iskolába került.

A skótoknál különben, amint a lányom elbeszéléséből hallom, nem mindennapi a helyzet. A skót misszió térítő fel-

adattal tevékenykedik Magyarországon, csak természetes, hogy a növendékeken is erőt vesz a térítési láz. Zsidó vallású társaikat igyekeznek reformátussá nevelni és boldogok, ha -egy izraelita hitfelekezetű kislány megtanulja a Miatyánkot. A zsidó gyermekek azonban természetesen védekeznek a térítés ellen és előfordul, hogy nem barátkoznak egy-egy olyan zsidó társukkal, aki a Miatyánkot megtanulta. Ilyenkor azután a zsidó ösöktől származó lányom szokott lenni a főkolompos, ő tiltakozik legjobban a zsidó társai e terrorja ellen. „Tudod, apus — mondotta — nem szeretem az ilyen veszedéseket. Azért a legjobban szeretek a Soli Deo Gloria Egyesületben lenni, mert ott mi reformátusok egymás között vagyunk.”

A vallása tekintetében nyugodt, kiegyensúlyozott lélek a lányom is, csak úgy, mint a fiam, akinek nincsenek ezen a téren problémái. De nem is nagyon lesznek, hiszen öskeresztény társaik sem gondolnak arra, hogy ezek az áttért szülők-től származó gyerekek mások, mint ők, amikor egy hittanra járnak. Így azután a gyermekeimnek, amikor a zsidókérdésről van szó, egy pillanatra sem jut eszébe az, hogy ők a zsidósággal valami közösséggel bírnak és talán nem tartoznak feltétlenül és százszázalékosan a napfényes oldalhoz. Valahogy úgy van ez a második generáció, mint általában az új világréndek fiataljai. Úgy az orosz bolsevizmusnak, mint a német nemzeti szocializmusnak vagy akár Mussolini faszizmusának az a fölerőssége, hogy nagy fontosságot tulajdonít a fiatalok nevelésének. Az az ifjúság, amelyik már az iskola padjaiban magába szívja az új ideológiákat, nehezen téríthető át más irányzatok híveivé. Nem véletlen az sem, hogy Angliában és Franciaországban viszont a demokráciák annyira megingathatatlanok. Az angol kollégiumok és a francia iskolák viszont e szellemben nevelik a maguk fiatalságát. Kétségkívül ugyanilyen fontos szerepe van a nevelésnek az áttértek gyermekeinél is, akik immáron nem jártak zsidó hittanórára, hanem új felekezetük keresztény vagy keresztyén hittan járt tanulták és ezen keresztül keresztény erkölcsi nézőpontokat és világnézetet tettek magukévá.

Itt azonban most tisztáznom kell egy látszólagos ellentétet. Egyfelől azt mondtam volt, hogy a zsidóság legna-

gyobb része nem meggyőződésből, hanem csak szokásból követi vallását, másfelől ugyanekkor erősnek jelöltem meg az áttértek kapcsolatait régi egyházukhoz. Első hallásra ez a két dolog valóban ütközik egymással, azonban nem szabad elfelejteni, hogy azt is említettem, miszerint az én kapcsolatom az ősi péntekesti gyertyához inkább tradicionális, családi jellegű, a vallás és a családi vonatkozású tradíciók és kapcsolatok között kell tehát tenni különbséget.

Első pillanatra ez a feladat meglehetősen nehéznek látszik, hiszen például nálam, de azt hiszem minden megkeresztelkedett zsidónál ezek a dolgok tökéletesen összefolynak, ugyanekkor azonban azt látjuk, hogy azok az őskeresztények, akiknek zsidó családi kapcsolataik vannak e két dolgot tökéletesen el tudják választani egymástól. Erre vonatkozóan érdekes bizonyítékkal szolgált számomra az élet országunk egyik vegyészkiválóságával kapcsolatosan.

Ez az őskeresztény tudós egy alkalommal valami kellemetlenül viselkedő újságíróról kért tőlem információt. Én nem tudtam felvilágosítást adni, csak annyit mondtam, hogy az illető úr tudomásom szerint cionista. „A cionizmus nem bűn és nem hiba — oktatott ki chemikusom, — a hiba az illető úr prepotens modorában van. Az ilyenre használják azt a jelzöt, hogy zsidós, de én ezt nem mondhatom, hiszen zsidó származású a feleségem.” Amint látható, ebben az úriemberben a családi szolidaritás érzése olyan erős volt, hogy zsidó eredetű felesége lévén, nem volt hajlandó zsidósága miatt megtámadni egy erősen faji jellegzetességekkel bíró modorú egyént. Ugyanekkor azonban fellángolt lelkében az őskeresztények ösztönös antiszemitizmusa, ami mindenkor jelentkezik, mihelyt valakinél olyan szellemiséget, szokásokat észlel, amely az övével nem azonos, de amelyeket általában zsidó származású egyéneknél tapasztalhatni. A kérdést tehát úgy oldotta meg önmagában, hogy elválasztotta a családi szolidaritás ügyét keresztényi világfelfogásától és szokásaitól, nem követi el azt a jellemtelenséget, hogy szembeforduljon azzal a néppel, amelyből felesége származik, ugyanekkor azonban nem adja fel a saját hitét, meggyőződését sem. Látszatra nem gerinces ez a felfogás, olyan, mint mikor a ravasz ember azt akarja, hogy a kecske is jól lakjon és a káposzta is

megmaradjon, de ha a dolog mélyére tekintünk, rájövünk, hogy erről nincsen szó. Az általam nagy intelligenciájának megismert, egészen kiváló koponyájú vegyész felfogása az igazán keresztény és valóban magyar álláspontnak felel meg. Ez az úr önmagában nyilván körülhatárolta, hogy kit tart magyarnak és kereszténynek, kit nem és akit annak tart, azt minden további nélkül befogadja a saját társaságába önmagával egyívásúnak. Aki az általa megrajzolt körön kívül esik, azt sem szidja vallási vagy népi tulajdonságai miatt, hanem egyszerűen nem tartja olyan fajtájú embernek, mint saját magát és a hozzá hasonlókat.

Különben a családi szolidaritás erősségére igen sok más érdekes példa is látható az életben. Ide tartozik az egyik szélsőjobboldali köziró esete is. Ez az országgyűlési képviselővé lett publicista komoly elvi meggyőződéssel hirdeti a maga türelmetlen nézőpontja tételeit, ugyanakkor azonban egy pillanatra sem szakította meg a családi közösséget mostohaapjával, aki ma is ténylegesen a zsidó vallást követi. Ez a mostohaapa foglalkozására nézve ügyvéd, egyébként a Lipótvárosi Kaszinó társadalmi rétegéhez tartozik és mint ilyen a szélsőségek részéről zsidó kapitalistának nevezett szellem egyik legjellegzetesebb képviselője. Ebben az esetben a szélsőjobboldali képviselő sem tett nyilvánvalóan mást, minthogy különválasztotta önmagában mostohaapja iránti szeretetét attól az elvi meggyőződésétől, amelyet tűzön-vízen keresztül követni és diadalrajuttatni igyekszik. Meggyőződésem szerint ez a szélsőséges képviselő, ha egy hatalomba kerülő szélsőjobboldali irányzatban felelős tényezővé válna, dogmatikusan rideg elvi alapon egymásután hozná rendelkezéseit a zsidóság ellen, ugyanakkor azonban, saját anyagi lehetőségei felhasználásával gondoskodna arról, hogy mostohaapja, aki hozzá lelkileg egészen közel áll, ne szenvedjen semmiben hiányt. Van egy tudományos műszó, amely úgy szól: a fogalmak tisztázása. A családi szolidaritás fogalma is egészen más és más a népi hovatarozódás kérdése. Az áttértek azonban végzetesen összekeverik a két dolgot. Kisebbségérzetükben igyekeznek kitépni lelkükből a családi kapcsolataik és összetartozásaik érzését, mert attól reszketnek, hogy ezeken keresztül reájuk lehet majd sütni a népi hovahúzódás vadját

is, azt, hogy zsidóknak fogják tartani őket, mert nem tagadták meg apjukat, aki történetesen hű maradt ősei hitéhez.

Visszatérve azonban gyermekeim dolgára, az, amit eddig a második generáció tökéletes asszimiláltságáról mondtam, elsősorban és inkább vallási vonatkozású, de nem esett sok szó arról, hogy a megkeresztelkedett szülők kereszténynek született gyermekeinek a magyarságba való beolvadása is megtörtént-e. Ebből a szempontból megint csak az a mérvadó, amit az egyházi foglalkozású megkeresztelkedettekkel kapcsolatban említettem volt, hogy tudniillik a magyar világnézet keresztény világnézet, aki tehát teljes értékű keresztény, illetve azzá igyekszik lenni, az a magyarsághoz is közelebb került.

Eddig a szempontig analóg az egyházi foglalkozásnak helyzete a második generációéval, ezen túlmenően azonban az áttértek kereszténynek született gyermekeinél más szempontok is felmerülnek a magyarrá létei körül. Így elsősorban a nevelés kérdése, hiszen az iskola nemcsak keresztényé, hanem magyarrá is igyekszik tenni növendékeit. Az áttértek gyermekeinél, akik úgy érzik, semmiben sem különböznek katolikus és protestáns társaiknál, az iskola e tevékenysége könnyen megy, de annál nehezebben hajtható végre a zsidó vallású ifjagnál. A teljes magyarrá nevelés terén akadályokat gördít ezek elé a vallásuk, amelyben, mint mondtam, Kóbor Tamás a zsidó elkülönülés főokát látja. Magával az elkülönülés tényével kapcsolatosan figyelembe kell venni azt, hogy az ifjúsághoz tartozó egyedek könnyebben rezonálnak mindenre, mint a felnőtt korban lévők. A zsidó diákok lelkiületét mindenkor megbolygatta, hogy ők másoknak számítottak, mint keresztény társaik. Még fokozódott ez a lelki egyenetlenség ma, amikor a más helyzetben létei komoly megalázottságokkal jár együtt. Amíg tehát a zsidóként felnövő ifjúságba a vallási okokon túlmenően sem sikerül az iskolában maradéktalanul belenevelni a magyar szellemiséget, ennek semmi akadályja sincs a megkeresztelkedettek kereszténynek született gyermekeinél.

De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az iskola még: nem minden, az ifjúság nevelése szempontjából fontos szerepet tölt be a szülői ház is. E téren azután a megkeresztelke-

ettek gyermekei még az őskeresztény fiatalokkal szemben is előnyösebb helyzetben vannak. Amíg ugyanis az őskeresztény magától értetődő természetességgel él, nem vizsgálhatja folytonosan önmagát, tehát könnyen előfordulhat, hogy gyermekei szemeláltára olyat cselekszik vagy fülehallatára olyat mond, ami magyar, illetve keresztény szempontból kifogásolható, addig az áttért szülő sohasem tesz ilyet. Állandó feszélyező hatással előtte lebeg asszimilációs szándéka és az a szorító, örökös kisebbségérzet, amely még az irányban is feszélyezi őt, hogy nem tekinti-e zsidónak kereszténynek született, tehát véleménye szerint keresztényi tulajdonságokkal inkább felruházott gyermeke.

Íme ezek azok a szembeszökő előnyök, amelyek az asszimilációs folyamatban a második generációnál még jobban jelentkeznek, mint a megkeresztelkedett egyházi foglalkozásúaknál. Summázva a gyermekeimnél tapasztaltakat, nekik, amikor a zsidókérdésről van szó, egy pillanatra sem jut eszükbe, hogy a zsidósággal bármi közösségük lehet és nem támad bennük az a szorongó érzés, hogy nem tartoznak feltétlenül és százszázalékosan a napfényesnek nevezhető oldalhoz. De ugyanígy iskolatársaik, pájtásaik sem gondolnak arra, hogy az áttért családból származó fiatalok nem hozzájuk hasonló, teljes és tökéletes keresztények. Nem jut eszükbe ilyesmi még ma sem, amikor az antiszemitizmus társadalmi[?] és politikai irányzata erős port ver fel nálunk.

Amit saját gyermekeimnél és az ő életkörülményeikkel kapcsolatosan észleltem, az megmutatkozik más hasonló viszonyok között élő családoknál is. Az áttért keresztény kereszténynek született gyermeke már minden maradék nélkül a keresztény réteghez tartozónak érzi magát a definíciót nem pusztán egyházi vonatkozásában érve. De ugyanígy a keresztény társadalom is minden aggály nélkül befogadja, valósággal magába szívja az áttért szülő kereszténynek született gyermekét. Ezt a folyamatot nem tudják megakadályozni sem hazai törvények, sem nagyszülők után kutató külföldi jogszabályok. Nem pedig egyszerűen azért, mert a második generáció tagjai már teljesen asszimilálódtak, maradék nélkül beolvadtak a keresztény magyar közösségbe.

13.

Az áttértekérdést az eddigiekben számos oldalról kíséreltem megközelíteni, csak épen az nem került szóba, hogy hány embert érint ez a problémakomplexum! Mennyien lehetnek azok, akik teljességgel igyekeztek beolvadni a magyarságba, de ez az akarásuk meddő maradt. Egyfelől nem sikerült saját tulajdonságaik és velükszületett lelkületük miatt, másrészt pedig azért, mert az a hatalmas tábor, amelyhez asszimilálódni akarnak, ellenszegült a hasonulási kísérleteknek és akadályokat gördíti a beolvadás elé.

Ezen a téren pontos statisztikák nem állnak rendelkezésre. Az állami statisztika, a különböző népszámlálások és összeírások eddig csupán a keresztényeket és zsidókat tartották nyilván, de a volt zsidókat nem. A legutóbbi két összeírás ugyan már külön rovatot tartalmazott kitöltendő ívein a zsidóknak tekintendő, de nem izraelita vallású egyének részére, azonban ezeknek az összeírásoknak a feldolgozása csak most van folyamatban és bizony jó sok időbe fog kerülni, amíg e téren hivatalos adat áll majd rendelkezésre. A legutóbbi iparösszeírásnál, ahol a nem zsidónak és zsidónak tekintendő iparúzóik számarányát igyekeztek megállapítani, szóba került, hogy ki a zsidónak tekintendő iparúzó, ki nem, de azt, hogy a zsidóknak tekintendők közül, ki keresztény vallású és a nem zsidóknak tekintendők közül ki volt zsidó vallású, nem árulja el a hivatalos eredmény. Pedig ezek az adatok borzasztóan fontosak lennének, mert az egész kérdéskomplexumot csupán ezek ismeretében lehetne a maga teljes egészében letárgyalni és megoldani.

Ilyen körülmények között természetesen csak hozzávetőleges adatokra lehet támaszkodni. A pesti zsidóhitközségek közölnek bizonyos kimutatásokat azokról, akik beje-

lentették, hogy távozni óhajtanak az izraelita vallás hívei sorából, azonban ezek a kimutatott adatok sem hitelesek. Kétség fér a teljességükhöz, még pedig azért, mert rengetegen vidéken, vagy a környéken béreltek ki lakást és ott jelentették be a zsidó rabbinak, hogy elhagyják őseik hitét. Ennek a ténykedésnek az volt az oka, hogy féltek a felekezeti sajtó nyilvánosságától, amely pellengérré állítja őket, de meg mint rámutattam, a főváros bizonyos kerületeiben még ma sem előnyös családi, gazdasági és egyéb okokból a zsidó hitet elhagyni.

Akadtak azután olyan áttérők is, akiknek megkeresztelkedéséről egyáltalán nem tud régi felekezetük. Ezek áttérésük bejelentése céljából megjelentek a zsidó egyház papjánál, de amikor ott közölték velük, hogy a sok előjegyzés következtében ez ügyben csak hónapok múlva kerülhetnek a rabbi elé, próbálkozásukról két tanúval jegyzőkönyvet vettek fel és ezzel jelentkeztek valamelyik keresztény egyháznál. Minthogy általában az áttértek statisztikai szempontból sehol sincsenek nyilvántartva, mindenhogyan nehéz a megkeresztelkedettek számának megállapítása.

Hozzávetőleges kalkulációt lehet csinálni a Dunamelléki Református Egyház adataiból. A püspöki jelentés szerint 1938-ban 2082 lélek tért át a református vallásra, de ezek között van olyan is, aki nem volt zsidó megelőzően. Katolikus-sá körülbelül ötször ennyien lettek, az evangélikus vallást is választották egyes megkeresztelkedő zsidók. Így azt hiszem közel járok az igazsághoz, ha 10—12.000 lélekre teszem azon zsidók számát, akik 1938-ban lettek keresztényekké. De ezek az adatok csak a fővárosra vonatkoznak.

Zsidó oldalon azt mondják, hogy mindössze harminc-negyvenezer lélekről van szó. Ha ehhez a számhoz hozzáteszünk még húszezer kimutatásban nem szereplőt, úgy ötvenhatvanezer lelket kapunk. Mondjuk negyvenezer lehetnek az érintett utódok, összesen tehát százezerre tehető azok száma, akik zsidókból lettek keresztényekké, illetőleg zsidónak született szülőktől származnak.

Hogy a zsidóság az a része, amelyik nem keresztelkedett meg, mennyiben igyekszik asszimilálódni, nem képezi ezen írás problémáját, így tehát ezzel a kérdéssel jelen pillanat-

ban nem foglalkozom. Az az egy azonban bizonyos, hogy a százezer áttért sokkal inkább bizonyította beolvadási szándékát, mint azok a zsidók, akik megmaradtak őseik vallása mellett. Az emberen, aki ezt a százezres számot szembeállítja a magyar nép tízmilliós lélekszámával, megdöbbenés veszt. természetyszerű jogossággal felvetődik a kérdés: hát iszámít a csepp a tengerben, számít a százezer a tízmillióval szemben? Előfordulhat esetleg az, hogy néhányszor tízezer lélek veszedelmet jelenthet az egész nép számára! Lehetséges, hogy a tízmillió képtelen magába olvasztani, felfalni a százezret akkor, amidőn ennek a százezernek minden vágyakozása odairányul, hogy elnyeljék. Igen nehéz itt magyarázatot találni, mert azt kereken tagadom, hogy a magyarságban ne lennének beolvasztó erők. Ami pedig az áttért zsidókat illeti, ezek minden porcikájukkái vágnak az 'asszimilációra, vágnak arra, hogy befogadja őket a magyar nép.

Véleményem szerint tragikus eltévelyedésből fakad az a felfogás, amelyik azt hirdeti, hogy a magyar nép számára minden idegen népi erő veszedelmes, mert ez a fajta nem képes magába olvasztani az idegen nemzetiségeket. Ez a hit még az Árpádok idejére nyúlik vissza. Kállay Miklós, a kiváló író „A lilomos királyfi” című szép történelmi legendájában foglalkozik a múlt idők azon történelmi tényével, hogy a pogányok kifogásolták Szent István király fia nem tiszta magyar-vérűséget és attól féltek, ha az örökké csak ájtatoskodni szerető királyfi a trónra kerül, erélytelen király és a német császár hűbérese lesz.

Tehát már Szent István idejében találkozunk ama felfogás hirdetésével, hogy veszedelmes a magyarságra, ha idegen fajta keveredik közé. Megtalálható ez a vélemény a történelem további folyamán, így Zrinyi Miklós írásaiban, ami különösen azért érdekes, mert Zrinyi maga sem volt tiszta, magyar fajú. Ennek az álláspontnak vallói és hirdetői egyébként nem vették tudomásul azt a nagyszerű példát, hogy a kunok és a bessenyők tökéletesen asszimilálódtak a magyarsághoz. Ez az asszimiláció annyira ment, hogy a Nagy- és Kiskunság népe manapság a Duna—Tisza-közének legbűszkébb, legmagyarabb emberfajtája.

Az ilyen, szinte hisztérikus félelemből eredő tévhit egyre

terjed, mindinkább fokozódik és ez eredményezte azt, hogy a múlt század vége felé Bajza József egyik akadémiai beszédében a következőket mondotta: „És koránt se biztassuk magunkat, hogy egy pár évtizedői felébredésünk és úgynevezett újjászületésünk megvéd az enyészettől. A külfölddel, kivált a nekünk legveszélyesebb némettel utaink, gőzhajóink által naponként összeköttetésbe jövünk. A gőzhajótársaság által egy egész megkövesült német gyarmat települt közénk, mely mereven inkább törik, hogysem nemzetiségünkhöz simuljon. Ép ilyen gyarmatosítás történik, ha nem vigyázunk a vaspálya társulatok által. A gyárak szaporodása, a kereskedés emelkedése s általában az egész ipar mindannyi idegen elem csatornáit lesznek közöttünk, melyeknek özöne csalahatatlanul elborítand.” Íme Bajza József már annyira ment félelmében, hogy neki kultúra sem kell, vasút sem kell, mert ezek a dolgok és járulékaik mind veszedelmet jelentenek a magyarság számára. Csodálatos dolog, hogy ez a vélemény és hit egyvonalúan megmaradt Szent István pogány elleneitől a keresztény Zrínyin át Bajza Józsefíg és ugyanakkor az 1848-as idők magyargyilkos, magyarfaló Haynauja, amikor nyugalombavonulása után országunkban telepedett meg, egy idő múltán büszkén hirdette: „Wir Ungarn lassen unsere Rechte nicht konfiscieren.” De ezt a nyilatkozatát természetesen csak akkor tette, amikor már jobban megismerkedett és összemeledett népünkkel. Erre ugyanis, amíg hivatalos állásban volt, nem adódott alkalma. Haynau ez a nyilatkozata természetesen nem jelenti, mintha a kegyetlen osztrák tábornok asszimilálódott volna, de mindenesetre bizonyos, amikor megismerte a Duna—Tisza népét, megszerette ezt a fajtát és igyekezett olyanná válni, mint aminők az ő osztályához tartozó magyar földesurak.

Lehet azonban, hogy a Haynau példa kicsit erőszakolt és talán nem is egészen hiteles, mert az idézett mondást Jókai a nagy mesemondó közli az „Új földesúrihoz” kapcsolt jegyzeteiben. Azonban a magyar élet más példákkal is szolgálhat, így a török-német dúlás idején, törökök és németek ezreit magyarosította el, magyar politikussá tette a zsidószármazású Falk Miksát, vitathatatlanul magyar íróvá a német származású Herczeg Ferencet, a szintén nem magyarfajú

Rákosi Jenőt, a zsidóeredetű báró Dóczy Lajost, arra készítette a német nyelven beszélő zsidóvallású Feld (Rosenfeld) Zsigmondot, hogy magyar színházat csináljon a Városligetben a magyar nép beolvasztó ereje. Nem kell féltetni azt a fajtát, amelyik ilyen kisugárzó erővel készíti asszimilációra a közelébe kerülőket. A magyar fajta sohasem kerülhet a pusztulás veszedelmébe, nincs tehát kishitűsége ok és épen ezért nem kellene elzárkózni az asszimilálást óhajtó zsidók elől. A megkeresztelkedettek kisebbségérzetéről már beszéltem volt, de egy ugyanilyen félelemfűtött kisebbségérzet mutatkozik a magyarságban is. E kisebbségérzet létezésének kétségtelen oka az a propaganda, amelyet fajtájuk iránti túlzott aggodásban a magyar irodalom legkiválóbbjai eszközöltek s most is folytatnak.

Messzimúltra nem kívánok ezúttal visszamenni, csupán Ady Endréig, aki a magyar nyelvről írván így beszél: „A mi atyáink, akik talán még így-úgy magyarok lehettek, elfelejtették megcsinálni a magyarságot. Magyarság régen nincs már, ami van, az csak pars negativa, mely azzal különbözik a jól megrajzolt fajtáktól, ami neki nincs. Egyetlenünk, ami a miénk és élet jelünk volna, a nyelvünk, is dadogó megrekedt nyelv. Ez a nyelv oly régóta készülődik s úgy megkésett, megszedült, megbénult, hogy most már sose készül el.” Mosolyogni kell azon, ha egy nagy költő túláradó lelkesedésben, vagy felfokozott keserű pesszimizmusában ilyen megállapításokat tesz. Hiszen, hogy messze ne menjünk, Ady Endre írásainak nyelvezete dallamos, költői finomságokkal telített és dekadenciájában is annyira erőteljes, hogy túlszárnyalja Európa legfejlettebb nyelveit, így az olaszt, franciát. De ha nem egy olyan költőzsenivel állunk szembe, mint Ady Endre, a magyar nyelv szépsége ott is megállapítható. A zsidóból asszimilálódni akaró írók írásai megannyi példái a magyar nyelv fejlődésének és tökéletesedésének. Ezek az írók egyáltalán nem dadognak. Dóczy Lajos báró „A csókban még csak könnyed, derűs és finom, de Gellért Oszkár verseinek nyelvezete már mélységeket rejt magában, Kemény Simon költeményeinek mindegyike pedig a cizelláló nyelv-művész munkája. Ha két német származású író állítunk egymásután, az eredmény változatlan marad. Herczeg Ferenc

maga írja emlékezéseiben, hogy első megjelent novellája mennyire tele volt germanizmusokkal, de a „Pogányok” már egy fejlettebbfokú nyelvész munkája. Az újabb generáció írójánál Mlárai Sándornál még a Herczeg Ferencénél is egyénibb és ízesebb magyar nyelvet találunk. Márai már abból a generációból származik, amelynek elődjei magyarul beszéltek és gondolkodtak, tehát érthető, ha ő előbbre van a nyelvészet terén, mint Herczeg Ferenc. E két író példájából is megállapítható egyébként, hogy a magyar nyelv sem meg nem késett, sem meg nem szédült, sem meg nem bénult, hanem lüktető elevenséggel fejlődik. Arra, hogy még nem készült el a magyar nyelv, csak az az egy megjegyezni való van, hogy a világ egy nyelve se lezárt valami, hanem mindegyik állandóan előrehalad a fejlődés országútján.

Ady Endre, ha lehet még jobban túllőtt a célon a „Korribori” című híres tanulmányában. Ez írás szerint „Ausztáliában van egy néptörzs, mely a világ első poéta népe, mert kitalálta a Korriborit. A Korribori nagy szerelmes táncorgia, amelyben a nők muzsikálnak... Micsoda gyáva-ság meg nem mondani, hogy a Korriborit üzzük, járjuk pár évtized óta a Duna—Tisza táján. Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szövetkezik egymással a Korribori szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zeneszer-számaival foglal itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezzük magunkat, gyűlölve, vágyva ropjuk a szerelmi táncot. Itt egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz.” így a költő és én az áttért zsidó megdöbbenve állok meg ezeknél a szavaknál. Én nagynak, erősnek tartom a magyarságot, titkon bámulni, megfigyelni szoktam Harsányi Zsoltot, Zilahy Lajost, Féja Trézát, Fodor Józsefet, hogy leutánozzam különöségeiket is, mert szeretnék beolvadni. Keresem az öske-resztények társaságát, fel akarom venni modorukat, szokásaikat, gondolkodásmódjukat, mert minden vágyam olyan magyarokká lenni, mint ők. S ekkor jön a költő, diákéveim rajongott poétája, aki a fajta betegségéről tart nekem elő-adást, arról, hogy nemcsak nekem van szükségem a magyarságra, hanem bizony a magyarságnak is rám. Nekem mondja ezt, aki nem is olyan régen a budapesti Nemzeti Színház

nézőterén ülve irigyeltem Forzano „Caesar” című drámája egyik szereplőjét, Metellust, az idegen néptribunust. Irigységem tárgya az volt, hogy ennek a Metellusnak jogában állt mondani, miszerint ő szabad római polgár, szereti Rómát és büszke Rómára. Ez persze a régi Mussolini koncepciója, a fasció politikája, a „szellem és cselekvés” iránya, amelyről Marzini a mai olasz szellemiség egyik teoretikusa emlékezett meg. Mussolini ezt az elgondolását még nem homályosították el az újabb koráramlatok, amelyekhez talán nem is olyan nagyon szíves lélekkel igazodott.

Meg kell jegyezni, hogy ilyesmi előfordult már Magyarországon is. Feltétlenül diadalmas koncepció volt Rákosi Jenőnek, az asszimilálnak álma az ő harmincmillió magyarjáról, de nekem mégsem ezt zengik a fülemben a magyar írók, hanem inkább a halálharangot kongatják.

A folyamat ugyanis Ady Endrével nem ért véget. A másik írózseni, Szabó Dezső ugyancsak riadt vészjeleket ad, hiszen a magyarság pusztulásának kétségbeesetten feljajduló prózai eposza „Az elsodort falu”, ezen aggódnak az író azon tanulmányai, amelyeket, mint véres kardot hordoz szét az országban a nemzet sorsa felett aggódó ifjúság. Végül pedig veszedelmekről beszél a nagyon tehetséges és feltétlenül számottevő kortárs, Németh László is.

Ez az író „Kisebbségben” címmel írt egy könyvet a magyar fajta veszedelmeiről. Olyan munka ez, hogy az átértnek, aki beszélni akar, nem lehet szótlánul elmenni mellette.

Igazat adok Németh Lászlónak abban, amit a könyv befejező soraiban mond. Ez a néhány megrázó mondat imígyen szól: „Álláspontunk a jött-magyarokkal szemben nem lehet más, minthogy rájuk is szükség van, amennyire használni tudnak és akarnak. A magyar ügy ma egész határozott, majdem vallásszerű valami; egymást gyűlölő emberek együtt vannak benne s egymást becsülőket elválaszthat, Erre a vállalásra kell átkeresztelkedniök, akik velünk akarnak maradni. A magyar szellem a maga törvényei szerint minősít, s a megpróbáltatás meg fogja könnyíteni, hogy minősítsen.” E sorokban legfeljebb az ellen lehet kifogás áttért szemszögből, hogy azokat, akik asszimilálódni akarnak, nem lehet feltét-

lenül és minden körülmények között jött-magyaroknak tekinteni. A „jött” szó azt az érzést kelti, hogy akire alkalmazták, tegnap jött vagy tegnapelőtt, esetleg egy generációval ezelőtt. Ezzel szemben a zsidóság, különösen az áttérő zsidóság jó része igen messzire tudja vinni a maga családfáját. Azok a zsidók, akiket a közkeletű szélsőséges szólam beszivárgóknak nevez, rendszerint nem keresztelkednek meg. Nem pedig azért, mert nem érznek magukban semmiféle beolvadási akaratot, másrészt pedig életük egész lelki konstitúciója sokkal inkább a misztikusan érthetetlen zsidó szokásokra és tradíciókra van felépítve, mint azoké a hitsorsosaiké, akik, hogy úgy mondjuk, a magyarság emlőjén nőttek fel.

Különben az előbb idézett felfogás tükröződik ki Németh László könyvének egy másik helyéről is, amely így szól: „Mi a jött-magyart is elfogadjuk, ha jótulajdonságai- \ val akart közénk állni. Nem voltunk olyan sokan, hogy a németek alaposságát és szellemi lelkesedését, vagy a gyors zsidó tájékozódást, a jobb zsidók aszkézisét eltiltsuk magunktól. Egy követelményünk volt, hogy a maga fajtája magyarellenes hajlamait és alakulatait megtagadja, s az igazi magyar szellem fennhatóságát kulturális és szakkérdésekben elismerje.” Itt csupán az a kifogás emelhető, hogy én Németh László helyében nem azért fogadtam volna el a zsidó és német jótulajdonságokat, mert magyar fajtám kevésszámú, hanem azért, mert meg lettem volna győződve népem fensőbbiségéről, számbeli túlsúlyáról, olvasztó erejéről és így hittem volna, hogy ezek a jótulajdonságok az idők folyamán német, illetve zsidó jótulajdonságokból magyar szellemmel átítatva magyar jótulajdonságokká formálódtak volna át. Közelebbről a német alaposság már a második generációban magyar találékonysággal, a zsidó tájékozódás magyar megfontoltsággal keveredett volna.

De itt most nem a vitatkozás a cél, tehát az asszimilálódni akaró nem tehet mást, minthogy köszönettel fogadja az író feléje nyújtott kezét, mint a barátkozni akarás egy feltétlen gesztusát. Azt azonban már nem tudom megérteni, hogy ugyanez a Németh László egyben reszket is az asszimilálódni akaróktól és félelmében annyira megy, hogy Pe-

tőfiről a következőket írja: „De hogy magyaralkati kincseinkben olyan tömlője fakadt ki benne, mint Berzsenyiben, Adyban, Móriczban vagy akárcsak egy Gyulayban is, kí állíthatná!” Erre az állításra egyetlen válasz Petőfi valamelyik versének idézése. Például ezek a sorok, hogy „Itten a lapályon, Egy ér nyúlik végig, meg se mozdul habja, Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár Szárnyával megcsapja; Szép főveny az alja, Egészen belátni sárga fenekére, A lusta piócák s futóbogarak Tarka seregére. (Kiskunság.) Tisztelettel kérdezem, mi ez, ha nem „magyaralkati kincs”? Menyivel inkább magyar akár Arany vagy akárki más, mint az, aki e sorokat írja? Vagy idézem Horváth János Petőfi tanulmányát. „Lehet-e éreztetni — írja Horváth — igazabban a pusztta téli pusztaságát, mint e tagadó felsorolással, a „volt”, „nincs” e komplex líraisága szemléletével: Nincs; ott künn a juhnyáj méla kolompjával Sem a pásztorlegény kesergő sípjával, S a dalos madarak Mind elnémultanak, Nem szól a harsogó haris a fű körül, Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül.” Ebből a sok negatívumból én a pozitívet is kiérezem, milyen az, amikor van juhnyáj, van pásztorlegény, vannak dalos madarak, van harsogó haris és van prücsök. Tipikusan „magyaralkati” nyelv- és kifejezőkincsekkel operál itt Petőfi és semmiben sem marad alatta e néhány sor Arany „Toldi”-jának bevezető része mögött, ahol a másik költő a nyári pusztát mutatja be. „Nincs egy árva fűszál a torzs közt kelőben, Nincs tenyéryi zöld hely nagy határmezőben, stb.”... Összegezve a dolgokat, arra a megállapításra kell jutni, hogy a bizonyos fokig asszimilált, illetve Németh László megállapítása szerint „jött-magyar” Petőfi pontosan olyan magyar, mint az ősmagyar Arany-János, tehát ennek a népek hihetetlen az asszimiláló ereje.

Amikor még Petőfinél is aggodalmi vannak Németh-Lászlónak, akkor nem csoda, ha nem tartja eléggé magyar írónak Márai Sándort és igen kemény kritikával illeti báró Eötvös Józsefet, akinek szerinte való hibáit abból eredőnek tartja, hogy Eötvösben anyján keresztül zsidó és német vér csörgedezett. Szinte már hisztériás tünetnek is tekinthető, ahogyan Németh László magyarirtónak, a magyarságra veszedelmesnek, vagy ha ennyire nem is, mindenesetre a ma-

gyár érzés szempontjából alantasabbnak nézi az asszimiláltakat és a beolvadni akarókat. A fajvédelem és szeretet e meglehetősen károsan aggódó formájával szemben elképzelhető egy nagyvonalúbb lehetőség. Az, amit Rákosi Jenő hirdetett és aminek elvi alapját „A reform” című cikke adja. „Én azt tartom, — írja ebben — hogy amikor Európában alig találni tiszta, keresetlen fajt, a faji jelleget az ember és nemzet a nyelvtől kapja. Az embernek gondolkozását, észjárását, szokásait, modorát mind a nyelve dirigálja. A nyelv szerkezetében, törvényeiben, hangrendszerében rejlik valamely titokzatos erő, amely formálja annak az embernek a lényét, akinek agyvelejét először foglalja el. A gyerek beszedi, úgyszólván beülteti, amint a fogalmakat tanulgatja, érintetlen agyvelejébe a nyelv szerkezetét, egész logikáját, eredeti rendszerét és ahhoz alakul. Mert lehetetlen, hogy még fizikai tekintetben is bizonyos átalakuláson ne menjen keresztül az agyvelő, amelybe belefészkelődnek a szók, a formák és törvények, melyek szerint valamely nép a maga nyelvet kialakította. Ez az átformálás jelenti nekem a fajt”. Elképzelem, hogy a fajbiológusok kezdve Méhely Lajostól a modernebb kiadású dr. Gáspár János egyetemi magántanár-adjunktusig, lemosolyogják Rákosi Jenő e tételét, pedig kell a dologban valami igazságnak lenni. Különben miért volna, hogy az idegen nyelven gyatrán beszélő áttértről külföldi utazásai során még a szállodaportás is megállapítja, hogy magyar és nem nézi sem spanyolnak, sem norvégiainak. Nem vitatom a fajelméleteket, de azt igenis állítom, a fajalkathoz: minden esetben idomul a fajta nyelve, aki tehát e nyelvet beszéli anyanyelvként, az hasonul a fajhoz.

Érdekes dolog egyébként, hogy ugyanakkor, amidőn Németh László meglehetősen távol áll Rákosi Jenő e felfogásától, csodálatosan a nemzeti szocializmus egyik magyar elvi képviselője, dr. Meskó Zoltán új könyvében, amelynek címe „A magyarság hivatása”, magyar vonatkozásban teljesen elveti magától a rosenbergi faji értékskálát. „A zsidókérdés — írja — szemünkben erkölcsi, műveltségi, világnézeti kérdés.”¹⁴ Egyszóval nem faji kérdés, ami más szóval, ki nem mondottan azt is jelentheti, hogy a nemzeti szocializmus ez az iránya elfogadja a lélekben is áttérő, tehát keresztényi világ-

nézetet erkölcsi vonatkozásban magáévá tevő zsidóságot. További érdekessége e Meskó-féle irányzatnak, hogy a dr. Meskó Zoltánhoz közelálló „Nemzet Szava” című hetilap ugyancsak harmincmillió magyarról ábrándozik, tehát szemben a félelemmel az erőt invokálja. Azt az összetartó kovászt és vonzanyagot, amely még akkor is benne rejtezik a magyarságban, ha az adyendrék, szabódezsők és némethlászlók túlzott aggodalmaskodásukban ezt nem látják meg.

Fájdalommal telten kell megállapítanom, a halálharang megrémült vagy talán csak túlzott felelősségérzettel rendelkező kongatói úgyszólván valamennyien a kálvinista egyház fiaiból kerültek ki. E tényben kiáltó ellentét van, hiszen a kálvinizmus, de általában véve az egész protestantizmus főlényes, derűs, bizakodó vallási irányzat, amelyik a maga forradalmi erejével, megértő liberalizmusával távol áll a halálharang kongatásának mániákus folytonosságától. A vastagnyakú hajdúsági parasztok tempós bölcsessége, megfontolt nyugalma, a székely góbék furfangos tettekézsége vagy akár a hatalmas finn legények derűs hősiessége nem tart rokonságot Németh László riadozásaiival. A magyar kisgazdamozgalom vezére, nagyatádi Szabó István somogy megyei magabízó kálvinizmusa megbízott alvezérének, az asszimilált családból származó Mayer Jánosnak hűségében, Bethlen István gróf sem tartott attól, hogy hátbatámadja idegen eredetű, leghűségesebb munkatársa, gróf Klebelsberg Kunó.

Őszintének kell azonban lennem, bizonyosfokú *gőg* is kell ahhoz, hogy valaki csak önmagát és csak Móricz Zsigmondot tartsa magyarnak, de Petőfi Sándort már nem egészen, Rákosi Jenőt, Herczeg Ferencet, Márai Sándort pedig egyáltalán nem. Azt a Márait, akinek nagybátyja, a még korábbi generációból származó Groschmied—Zsögöd Béni testes alakjában, torzonborz bajuszában, tempós beszéde lassú, kerekded mondataiban a táblabíróvilág egyik ittmaradt jellegzetes figuráját ismertem meg. Mint fiatal jogász akkor is hallgattam őt, amikor nem kötelezett erre az egyetemi tanyára, hiszen igazi Kárpáthy János volt, vagy ha úgy tetszik, Eötvös Károly, mind a kettő elmés, mélyszántású humorával. Bizony talán akaratlanul, de mindenesetre kissé *gőgös* ember Németh László és ez a *gőg* sehogyan sem hangolható

össze a protestantizmusok demokráciájával és a kiváló emberek azon megértő szerénységével, amelynek benne való létezését indokolná ezen író tehetsége és tudása.

Csodálatos paradoxon az, hogy német hatástól, zsidó hatástól féltik Németh Lászlóék a magyarságot, annyira reszketnek az elkeveredéstől, ugyanakkor azonban ők ültetik bele a magyar lélekbe a veszedelmesnek tartott két fajta közös tulajdonságát: a kisebbségérzetét. A németeknél a versenyben való lemaradás félelme, a zsidókban pedig az üldöztetésről való reszketés váltotta ki ezt az érzést, a magyarságban viszont az, hogy öntudatának emelése helyett a fülébe duruzsolják a körülötte ólálkodó állítólagos veszedelmeket. A kisebbségérzet a németeket és zsidókat vérmérsékletük következtében védekezésre ingerli. Ez a védekezési ösztön a germánoknál erőszakban, a zsidóságban okosságban és felfurfangban nyilvánul meg. Ugyanakkor azonban a magyarság, mint aféle fatalizmusra hajló fajta, a kisebbségérzetét úgyis minden mindegy nemtörődömségben vezeti le. Mindebből az & tanulság vonható le: bölcsőbb és magyarabb dolog volna az igazán asszimilálódni akaró zsidók, tehát a beolvadás felé utolsó lépést megtevő új keresztények beolvadásának elősegítése, mint örökös kongatása a vészharangnak. Vagyis inkább a debreceni nagytemplom Rákóczi-harangját kell megszólaltatni, azt a harangot, amelyik Mlartjay Ödön ugyanilyen című színművében olyan fenköltten reprezentálja a magyarság szeretetét és a fajtához való ragaszkodást.

A kérdéssel kapcsolatban különben eszembe jut egy analóg eset is. Az áttért-problémát magyar szempontból úgy kellene felfogni, mint ahogy a földesúr cselekszik, amikor örökbefogadja paraszti származású, balkézről való zabigye-
rekét. Az ilyen hajtást a patriarchális magyar szokások szerint szigorúan tartják, hogy a kölyök el ne kanászodjon. Azonban ebben a szülői keménységben szeretet, megértés és magáhozölelés van.

14.

Minden vitán felül áll az áttértek asszimilálódni akarása úgy népi, mint vallási vonatkozásban. Ugyanígy az sem kétséges, hogy a keresztény származású magyarság törvényes intézkedésekkel és a kérdés társadalmi vonatkozásainak túlfeszítésével is ellenszegül a beolvasztásnak. Az egyházak védekezni akartak ez ellen az irányzat ellen, de az új eszmeáramlatok olyan erővel törtek Nyugat felől a Duna—Tisza közére, hogy e törekvések egyelőre hasztalanok. Ezt igen jellemzően mutatja az a körülmény, hogy még az olyan elvont világban élő egyén, mint aminő Tomka Ágoston Jézustársasági atya „Modern hitvédelmi kérdések” című könyvében elmélkedni kénytelen a faji vallásról.

Ezek azonban olyan jelenségek, amelyeket nagy~tavlatokban kikapcsolni szeretnék. Az úgynevezett divatos eszmeáramlatok, amilyen gyorsan jönnek, olyan könnyedséggel szoktak elfelejtődni. Magyarország keresztényi jellege örökös-marad, de holnapra már belepheti az emlékezés pora azokat a teóriákat, amelyek a kereszténységre törekvőket keresztényi mivoltukban akarják megtagadni. Ezúttal tehát nem beszélek ezekről a ma sajnos nagyon is égető kérdésekről, hanem egy távolabbi megoldandó problémára kívánom ráterelni a figyelmet. Ez pedig az a tragikus körülmény, hogy a magyar társadalomban legutóbb olyan furcsán jellegzetes dekadenciák mutatkoznak, amelyek nem keltették fel az asszimilálódni szándékozóban a belülről jövő, teljes és tökéletes asszimilálódni akarás vágját. Utalok itt elsősorban azokra a már elmondott irodalmi és társadalmi akciókra, amelyek szinte mesterségesen keltettek fel kisebbségérzetet a magyarságban. Ezek a jelenségek az asszimilálódni szándékozóban

viszont azt a hatást válthatják ki, hogy felvetődhet benne a .gondolat, érdemes-e beolvadni, materiális, zsidós felfogással: vajjon mit nyer a beolvadás révén?

Az elmúlt esztendő folyamán a kezembe akadt a „Debreceni Szemle” című folyóirat egyik füzeté. Ebben az orgánumban, amelyet a debreceni Tisza István egyetem professzorainak tekintélye és súlya fémjelez, „Magyarságtudomány és nemzeti öntudat” címmel tanulmány jelent meg Térbe Lajos ugyancsak egyetemi tanár tollából. Ez az igaz magyar érzés fűtötte, de a tudományos lelkiismeret hűvösségével megírt elmefuttatás afelett panaszkodik, hogy egy hosszú folyamat eredményeként maguk a magyarok is elbizonytalanodtak magyarságukban. Tényleg, egészen az utóbbi idő-kig valahogyan nem élt az ország népében a magyar hivatástudat, széthúzás, egyenetlenség uralkodott az országban, csak kevés embernek jutott eszébe, hogy szabódezsői fájdalom, mai, de büszke magáralálással belekiáltta a világba: „Magyar vagyok!” Sajnos azonban az ilyen jelentkezések sem mindig teljes értékűek, hiszen éppen Szabó Dezső ugyanekkor ott van a halálharangot kongatok között is. Csodálatos nép ez a magyar, nagy, nemzetmentő zseniálisai, a Széchenyi Istvánok, az Ady Endrék, a Szabó Dezsők valamennyien aggályok és félelemérzet között vergődnek, ugyanekkor azonban maga a nép józan, tisztánlátó és életerős. Nem témám ezúttal a kérdés és nem is tartom a magam részéről ildomosnak az ügybe beleszólni. Csak éppen felvetem, ha egyszer a népi rétegek életerősebbek, bizakodóbbak, mint az arisztokráciából és az úri osztályból származó vezérlő lelkek, akkor nem volna-e üdvös az ország vezető tényezőinek sorát alulról jövőkkel felfrissíteni?

Egyébként amióta a háború vészfelhői tornyosulnak Európa felett, némileg elhúzódott a magyarság lelkületéről sz az önmagával szembeni bizalmatlanságból eredő közöny, amely már az intelligencia egyes tényezőiben annyira ment, hogy ezek idegen fajták közbelépésétől remélik a magyar újjáéledés elérésének lehetőségét. Ébresztgették a magyar öntudatot a finn nemzet, e rokon fajta hősie szabadságharcának megrázó fejezetei is, de mert régi magyar sajátosság, nogy a Duna—Tisza népe csak akkor mozdul, ha ég a ház a

feje felett, félő, hogy a külföldi vészterhes felhők, az európai háború elvonulása után megint csak közöny, nemtörődömség, az önbizalom legteljesebb hiánya lesz Szent István birodalmának földjén úrrá.

Ez ellen feltétlenül tenni kell valamit. Eminenter követelik ezt a magyarság érdekei, valamint az a bizonyosság, hogy másként elképzelhetetlen az ország nem magyar származású népeinek asszimilációja. A türelmetlen antiszemita pedig ne mondja erre, hogy ne asszimilálódjanak, hanem maradjanak meg zsidónak a zsidók, mert itt nemcsak róluk van szó! A beolvadási folyamattal kapcsolatosan minden nemzetiséggel szemben elengedhetetlen kellék, hogy az idegenek felé a befogadni akaró nép vonzó hatást gyakoroljon.

Az imént idézett Térbe Lajos szerint elsősorban kulturális téren merül fel a tennivalók sokasága. Ez az író például nagy hibának tartja, hogy eddig alig volt magyar szellemű történetírás és így a múlt hősi példáján aligha okulhat a magyar nép. Térbe szerint „az európai irodalom és történelem minden fontosabb európai szerepet játszó nép szempontjából fel van dolgozva, csak magyar szempontból nincs.” A saiat igazsága alátámasztására azután két író is idéz a debreceni egyetemi professzor. Az egyik Zrinyi Miklós a „Szigeti veszedelem”, a „Német maszlag — török áfium” írója, aki azt mondta, hogy „a mi magyar nemzetünk mindenben inkább vitézségének cselekedeteiben gyönyörködött, hogysen a maga dicsőségének leírásában fáradozott volna.” A másik, Térbe Lajos által bizonyítékként felhozott szerző nem kisebb tekintély, mint maga Voltaire, aki Nagy Lajos ” királyról szólván megállapította, hogy az uralkodó „nagy ember volt, mégis alig ismerik Európában, mert olyan nép körében született, amely nem tudja nagy embereinek nagyságát a világgal elismertetni.”

Már most őszintén megmondom, nem vagyok történész és így nincs kialakult véleményem arról, hogy a „Magyarságtudomány és nemzeti öntudat” című tanulmány írójának tökéletesen igaza van-e vagy sem. Itt van például Szekfü Gyula, akinek munkáit olvasói minőségben szeretem és egyáltalában nem merném állítani, hogy az ő történetírása ne lenne magyar szempontú. Nem szabad azonban megfe-

ledkezni arról az éles támadásról, amelyet még a világháború idején intézett Ballagi Aladár Szekfű Gyula ellen, annak „Száműzött Rákóczi” című munkája miatt. Ezt a könyvet nem tartotta Ballagi Aladár magyar szempontú történelmi munkának. Ugyancsak beszélni kell arról is, hogy mostanában pedig Zoványi Jenő debreceni egyetemi tanár, a kiváló protestáns történész emelt Szekfű Gyula történetírása ellen kifogást egy erélyes hangú vitairatban. Zoványi professzor vitairata a tudományos bizonyítás igyekezetén túlmenően meglehetősen szenvedélyes hangú és néhol erősen szubjektív, egyszóval iránya tekintetében nem követi azt a higgadt és főként nyugodt hangú utat, ami a történelmi munkáknál általában szokásos, ez a külsőség tehát feltétlenül ellene szól teljesértékűségének. Szokatlan például, amikor ilyen megállapításokat tesz: „Azt, hogy a történetíró egyénisége, felekezeti vagy politikai álláspontja, haladó vagy maradi gondolkodása, stb. kiviláglik a munkájából, természetesnek tartom. De, hogy az ilyen vagy olyan pártállást elfoglaló író tökéletesen egyéni szeszélye és önkénye szerint és ebben az esetben visszatarthatatlanul megnyilatkozó pártérdekének megfelelően válogathasson a kútfülkében: egyenesen merényletnek tekintem a történetírás szentsége és fensége ellen. Ez annyira képtelen eljárás, hogy magában hordja elkárhoztató bírálattát minden olyan mű, mely ebből jött létre. Így az is, melyben a szabadelvűs ég korát becsmérelte le Szekfű épen a fehér terror idején, az ultramontanos reactio uralmának tetőpontján, még egyetemi tanársága előtt. És ha ilyen módszerű az egész Szekfű-féle történetírás — aminthogy ilyennek látszik —, akkor hiábavaló minden szentség, minden védelem, mert igazságszerető lélekkel senki be nem veheti, még ha másfélék is voltak az eredményei.” (Szekfű és társai történetírása.)

Ezen a csak kárhoztatható hangon ír Zoványi Jenő, a debreceni egyetem díszdoktora és nyugalmazott nyilvános tanára Szekfű Gyuláról, de ezzel kapcsolatosan nem szabad megfeledkezni arról -sem, hogy maga a vitába vont Szekfű Gyula ugyancsak egyéni hangú, szubjektív szenvedélyességek által irányított történetíró. Volt nekem egy Vikol János nevű történelemtanárom, aki harmadik gimnazista koromban az-

zal kezdte az első történelemóráját, hogy a történelmi tudomány céljait ismertette. A történelem célja az, azóta elhunyt tanárom előadása szerint, hogy a múlt eseményeiből következtessünk a jövőre és megtudjuk mit kell tennünk, mit cselekednünk. A székfűgyulai történetírás nem bízza a következtetést az olvasóra, nem engedi meg, hogy a múlt eseményein okulva mindenki egyénileg határozza meg, mit kell tennie, cselekednie. A legelvontabb múlt eseményei felett elmélkedő Székfű-féle írás is vezércikk egy kissé, kapcsolatba hozható a mai időknek a szerzőjük szerinti kárhozatos eseményeivel, általában amit a „Három nemzedék” írója papírra vet, az mindig harcok írás, a magyar társadalom számára célkitűzésekkel telített programunka. Ezek miatt nem azonos Székfű Gyula írásmodora a történészektől általában megszokott stílussal viszont a Székfű-féle írásmodor indokolja, hogy a vele vitatkozó Zoványi Jenő is erősen szubjektív, szenvedélyes hangot használ.

A teljesség kedvéért Németh Lászlót is meg kell említeni Székfű Gyula ellenfelei között. Egy folyóiratban megjelent tanulmányosorozatát, amely kemény bírálata Székfű történetírásának, annyira fontosnak tartotta, hogy szükségesnek látta külön könyvben megjelentetni e munkát. A Székfűt kritizáló Németh-tanulmány álláspontja annyiban rokon Zoványi felfogásával, hogy mind a kettő kálvinista eredetű. De amíg Zoványi kálvinizmus a liberalizmus emlőjén felnőtt protestáns tudós munkája, addig Németh László a magyar fajiségéhez ragaszkodó, szupremációért küzdő új harcok csoportosulás egyik vezéréként került szembe a katolikus Székfű Gyulával.

Ismétlem, szeretem Székfű Gyulát és mint a történelem-tudományban meglehetősen tudatlan, nem vindikálom magamnak azt a jogot, hogy ebben a kérdésben határozott állást foglaljak. Mindenesetre azonban Térbe Lajos malmára hajtja a vizet az a körülmény, hogy mostanában jelent meg egy protestáns történésznek, Mályusz Elemérnek igen érdekes tanulmánya, amely például II. József korát és a császár és király történelmi szerepét egészen másként állítja be, mint aminőnek eddig megismertük. A történelmi tudat az volt ezideig II. Józsefről, hogy magyarellenes volt, az egyház és

vallás üldözője, ezzel szemben Mályusz Elemér könyvében, amelynek címe „A türelmi rendelet, II. József és a magyar protestantizmus”, azt igyekszik bizonyítani róla, egyszerűen csak szabadságpárti volt az uralkodó, aki a maga elvi álláspontján állva nem tűrhette, hogy a katolikus egyház üldözze a magyarországi protestantizmust, mert a helvét hitűeknek is joguk van vallásuk szabad gyakorlására, az élethez. Nem tudom, hogy nem inkább magyar szempontú-e II. József kora történelmének ez a beállítása, mint az, amelyet már unos-untig megismertünk. Hiszen Mályusz Elemér azt igyekszik bizonyítani, hogy II. József és a vele lévők azért küzdöttek éveken át, hogy ne csak a betelepített idegen anyanyelvű katolikus gazdák, hanem a protestáns magyarok is emberhez méltó életet élhessenek a magyar földön.

Mindenesetre Térbe Lajos megállapításaiban akad némi igazság és ez a valami, bármennyire kevés is legyen, arra mindenesetre elegendő, hogy az asszimilálódni szándékozót áttért kissé sötétben tapogatódjon. Én magam és a velem egyivásúak tisztában vagyunk a magyarság európai szerepével és feladataival, büszkén igyekszünk ebbe a népbe beolvadni. Van olyan áttért, akit már birizgál a magyar hivatástudat, de a legtöbb új keresztény vakon járja a világot. Igen-nagyon szeretne célhoz érni, de nem ismeri a merrét és a hovat.

Itt egyébként ismét eljutottam ahhoz a ponthoz, amidőn, a türelmetlen világnézet látszatra könnyedén ledorongolhat, mondván: „Hát ne jöjjenek a zsidók. Ne keresztelkedjenek meg, ne igyekezzenek asszimilálódni, hagyjanak fel a beolvadási törekvésekkel és maradjanak meg annak, akik tényleg: zsidónak.”

E vélemény hangoztatóit természetesen igen könnyű elintézni. Ne feledjük el: baj van az olyan néppel, amelyik nem bír azzal az erővel, hogy az asszimilálódni szándékozót önmagában felolvassza. Itt nem csupán zsidókérdésről van szó, ebben az országban más nem magyar nemzetiségű egyének is vannak, akik közül mindegyiknek büszkének kell lennie a nemzeti hovatartozóságára. A magyar nemzeti hivatástudat felélesztésének problémája elsősorban magyar kérdés, az áttért-ség itt csak egy véletlen, lényegtelen velejáró. Pethő Sán-

dor, ez a kiváló közíró és történész szűkebb írói táborával egyedül és kizárólag a magyarság érdekében indította meg az egyre terebélyesedő „Szellemi honvédelem” című mozgalmat

Hangsúlyoznom kell, hogy sajnos nem érzem magam teljesen és tökéletesen a nagy magyar közösséghez tartozónak, hiszen a gazda nem fogadott be házába. E helyzetből okszerűen következik, hogy a magam részéről ne tartsam ildomosnak a speciálisan magyar kérdésekbe való beleszólást. Ha most mégis ilyenfelét vagyok kénytelen tenni, hát ez az áttért zsidóság problémájával kapcsolatos. Egy a maga hivatástudatát átérző és megértő népbe mindenkor könnyebb a beolvadás, mint az olyan nemzetbe, amelyik némi letargiába fulladtan keresi önmagát. A közeli magyar múlt példája, a Rákosi Jenő által megindított asszimilációs folyamat a harmincmillió magyar útján igazolja megállapításaim igazságát. Az áttértek érdekei szerint az a helyes, ha a magyarság elindul a Térbe Lajos által kijelölt úton.

Minthogy öntudatra nevelésről, általában pedagógiai munkáról van szó, nem ártana kissé gondolkodni afelett, hogy nem Karácsony Sándor mutatta-e meg a helyes irányt „A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja” című munkájában. A polihisztor Karácsony e könyvben két igen fontos megállapítást tesz. Az egyik az, hogy a magyar nép észjárásának a mellérendelési viszony felel meg, szemben a tankönyvek külföldet majmoló, alárendelő szellemével; a másik, a magyar népet csupán a konkrétumok érdeklik.

Karácsony Sándor igazságát a mellérendelési viszonyt illetően a magyar életben legjobban a családjog bizonyítja. A magyar életben a nő nem alárendelt, hanem felelőség. Hogy pedig a magyar és a keresztény gondolat e téren fedik egymást, azt kiolvashatjuk a bibliából, amely szerint „a férj aminémű jóakarattal tartozik az ő feleségének, azt megadja annak, hasonlóképpen a feleség az ő férjének. A feleség nem bír az ő saját testével, hanem a férje, hasonlóképpen a férj nem bír az ő saját testével, hanem a felesége.” (Pál I. levele a Korinthusbeliekhez 7. rész, 3., 4. vers.)

A mellé-, vagy alárendelés kérdése egyáltalán nem közböns az asszimiláció szempontjából. Mint ahogy bűn volt a magyarságban azt a kisebbségérzetet felkelteni, hogy alá

volt rendelve a zsidó kapitalizmusnak, ugyanúgy az áttérteknek is fáj, hogy asszimilációs törekvések ellenére a másodrendűvé degradált magyarok alárendelt szerepét juttatták nekik. Általában nem kell nagy fantázia Karácsony Sándor mellérendelési teóriájából azon következtetés levonásához, hogy hamis vágányú, nem magyar szellemiségű vonatokon indult hódító útjára az az irányzat, amely olyanokat zár ki a továbbutazásból, akik úgy lelkük egész meggyőződésével, mint cselekvéseik külsőségeivel teljesen keresztény és keresztényen magyarok szeretnének lenni.

15.

Ím lassan végére értem az elmondani szándékoltaknak. Most már csupán a végkövetkeztetés levonásáról van szó, nevezetesen elsősorban is arról, hogy a magyar társadalomban önálló, réteget — vagy ha úgy tetszik, — csoportot képez-e az áttértek tábora? A társadalom, illetőleg emberi közösségek önállóságának, elkülönülésének mindig az az ismérve, hogy a szóbanforgó csoporthoz számítható egyedek rendelkeznek-e olyan azonos tulajdonságokkal, amely őket közös nevezőre hozza, egymáshoz hasonlóvá teszi. Mint az eddigiekből látható volt, a megkeresztelkedett zsidók páratlan asszimilációs képességükkel igyekeztek annak az osztálynak és néprétegnek tulajdonságait magukra venni, amelybe bekerültek, ugyanakkor azonban a tökéletes beolvadásukat megakadályozta a velük szemben megnyilvánuló ellenszenves magatartás. Így azután önkéntelenül, valósággal formaruha módjára magukra öltöttek olyan sajátos tulajdonságokat, amelyek az ő specialitásaik.

Ebből a szempontból kétségtelenül különálló réteget képviselnek a megkeresztelkedettek. Az ilyen külön csoportok sajátossága egyébként a szervezkedés, tömörülés, hiszen az egyes rokonsorsú egyéneket összekovácsolják a közös célok és közös sors, de Magyarorzágon az áttérteknél hasonló megmozdulások, illetőleg törekvések nem tapasztalhatók. Németországban már régen működik az áttérteknek egyesülete, nálunk azonban meddőek maradtak az ilyirányú kezdeményezések, hiszen az általam említett római katolikus Szent Kereszt Egyesület, nemkülönben a helvét vallást követő skót missziós egyház munkája csupán vallási, lelki területekre terjeszti ki a maga érdeklődését. Némileg gazdasági, vagy ha

úgy tetszik, társadalmi irányú mozgalom volt az Új Keresztények Magyar Országos Szövetsége (UKMOSz) megalakításának terve. Ez az egyesület kifejezetten azzal a cézzal alakult, hogy a zsidótörvény tárgyalásakor a megkeresztelkedettek számára bizonyos előnyöket csikarjon ki, de még egy ilyen közvetlen cél mellett sem járt gyakorlati eredménnyel a szervezkedés. Ami eredmény tehát ezen a téren mutatkozott, az nem valamiféle egyesületnek, hanem a főpapság fellépésének és egyes jó családi összekötésekkel rendelkező áttérteknek volt köszönhető.

Meg kell jegyezni, hogy nézetem szerint természetes, ha a megkeresztelkedettek között az azonos sorstragédia ellenére sem mutatkozik komoly szervezkedési mozgalom. Végre is a vallásváltogatás egyik legfőbb célja: otthagyni a kisebbséget és felolvadni egy nagyobb közösségben. Az az új hívő, aki — valljuk be őszintén — inkább érdekből, mint meggyőződésből hagyta, ott ősei vallását, végre is nem azért szűnt meg a zsidó kisebbség tagja lenni, hogy egy még törpebb közösségbe keveredjen bele. Az új keresztény minden vágya és törekvése az, hogy lelkileg és külsőségekben egyaránt olyanná váljék, mint aminők azok, akik őseiktől örökölték, az anyatejjel szívták be a maguk keresztényi mivoltát. Az ilyen réteghez tartozó egyénektől igazán nem lehet csoportosulási törekvéseket várni.

Idevágóan nem árt megemlékezni egy másik el nem mellőzhető körülményről sem. Az emberi társadalomban közösségi törekvések pusztán ott észlelhetők, ahol életrehivatott, fejlődésképes rétegről van szó, ahol az utódok sorsa a szülők sajátlagos külön szokásainak, életmódjának, természetének átöröklése, a keretek továbbfejlesztése, a kijelölt célokért való folytatólagos küzdés. Ezzel szemben a megkeresztelkedettek rétege, mint önálló emberi csoport magában viseli a pusztulás csiráját. Itt az utódok nem lesznek sohasem az elődök követőivé, hanem figyelemmel a magyar kereszténység nagy beolvasztó és a zsidó származásúak beolvadó erejére, a nagy közösségben hamarosan eltűnnek.

Hogy ez így van, arra minden áttért a saját életkörülményeivel kapcsolatosan lelhet példát. Ebből az írásból kiderült, hogy én tizenkilenc esztendőskoromban lettem kálvi-

nistává, jómagamat még nyomnak az oly fajta atavisztikus ösztönök, mint a családi közösség zsidó vallási szabályok szerinti színezete, az iskola, amelyben a rabbinus héber nyelvre tanított és nem utolsó sorban az a temető, amelyben apám és nagyapám közös sírját takarja be egy örökzölddel borított síremlék. Ezenfelül én a magam bőrén éreztem eddigi életem folyamán, sőt érzem most is, hogy a keresztény társadalmi közösség nem tart olyan tökéletes egyénnek, akit minden fenntartás nélkül befogadhat. A fiam és lányom szelleme egészen más, mint az enyém. Ők, mint kimutattam, teljesen felolvadtak a kereszténységben, nekik nincsenek problémáik, belőlük csak közömbös derűt váltott ki az engem sokszor megrendítő péntek esti gyertya. A második generáció áttérsi komplexuma legfeljebb csak annyi, hogy az iskolában, ha valamelyiknek a fejéhez vágja az egyik pajtása, hogy: „A te apád zsidó volt!” — némileg elsápad, a szokásos verekedésnél nagyobbat üt vissza. Ellensúlyozási mód az is, hogy az egyetemi megmozdulásokban odaáll a lehangosabb antiszemiták közé. Ezek azonban mind múltó epizódok, amelyek sohasem zavarják meg hovatartozásukkal kapcsolatosan az új keresztények gyermekei lelkét. Az áttértek unokáinál azután már ily fajta múltó epizódok sem merülnek fel.

Maguknál az áttérteknél azonban az elkülönülés fennáll és létezésén bizony aligha lehet segíteni. Nem használ, ha az új keresztény külsőségekben, lélekben hasonulni igyekszik a nagyobb közösség tagjaihoz, valamit talán nyomna a latba, amennyiben a nagykapitalizmus társadalmi rétegéhez tartozó áttértekben jobban megerősödne a szociális belátás és megértés szelleme. Ehhez azonban az kellene, hogy a tőkés társadalmi osztály jobban megértse a rohanó idők szavát.

Az áttért oldalon nehéz valamit is változtatni azon előfeltétel nélkül, hogy az őskeresztény oldal elhatározó gesztust mutatna a befogadás irányában. Itt pedig túl eddigi megállapításaimon — bántás nélkül szólván — az elmélyült vallásos érzés hiánya szintén komoly oka az áttértekkel szemben megnyilvánuló visszautasításnak és türelmetlenségnek. Elvégre azt, hogy ne fogadd be az új hívőt, Krisztus egyik egyháza sem tanítja. „Minden ember — írja Bangha Béla Jézustársasági atya — ismeretlenül is ugyanannak a két-

milliárdos nagy családnak a tagja, amelyet minden különbözőségeen túl és minden természetrajzi együvértartozásnál erősebben az azonos emberi hivatás fönsége és tragikuma forraszt *együvé*.” (Dél Keresztje alatt.) Ez a szép mondat a katolicizmus szempontjából megmagyarázza az új keresztények problémáját, hiszen nem vitás, hogy az általa említett nagy családba a megkeresztelkedettek is beletartoznak. Ha azonban valakinek esetleg kételye volna, úgy olvassa el ugyanebben a műben a spanyolok, portugálok és indiánok kapcsolatáról írt sorokat: „A spanyol s a portugál hódító embert látott az indiánban, magával egyenlő s egyenjogú embert, aki nem hisz még; de mihelyt hisz, mihelyt ő is keresztény lesz, nincs többé válaszfal közöttük.” Pater Banghát el kell fogadni a katolicizmus szakértőjének. Ha ő azt mondja, hogy az őskeresztény spanyolok és a megtért indiánok között nincsen különbség, akkor a régi keresztény magyarok és a megkeresztelkedett zsidók között sincs.

A protestantizmus álláspontját a tőle megszokott tiszta-sággal és világossággal maga Calvin János fejtette ki e kérdésben. „A kiközösítő ítéletek — írja a nagy prédikátor — nem arra valók, hogy az üdvösség reménységéből is kiteszítassanak azok, akiket emberi Ítélettel az egyház nyájából kitagadtak, hanem arra, hogy csupán figyelmeztetésben részesüljenek mindaddig, míg előbbi életük tisztátalanságából az igaz útra vissza nem térnek... Jóllehet tehát az egyházi fegyelem kedvéért a kiközösítettekkel bizalmasabb érintkezést, vagy bensőbb közösséget fenntartani nem szabad, mégis minden tőlünk telhető módon, akár intéssel és akár tanítással, akár szelíd és nyájas bánásmódunkkal, akár Isten előtt való könyörgésünkkel azon kell fáradoznunk, hogy haszontalanságukból megtérve az egyház társaságába és közösségébe vissza juthassanak. És nemcsak ezekkel szemben kell ilyen módon eljárunk, hanem a törökökkel és szaracénusokkal és az igaz vallás minden más ellenségével szemben is, úgy hogy távolról sem helyeselhetek azok az eszközök, amelyekkel eddig sokan az ilyeneket a mi hitünkre áthozni igyekeztek, amikor eltiltják őket a víztől, a tüztől, a legközönségesebb élet-szükségletrevalóktól, megtagadnak velük szemben minden emberi kötelességet és tüzzel-vassal üldözik őket.” (Institutiók.)

Ez az idézet hitvita felkeltésére is alkalmas lehet, amit természetesen kerülni akarok. Most csupán két dologra mutatok rá: Calvin János szerint még a meg nem térteket sem szabad üldözni, nemhogy azokat, akik tagjai lettek Jézus Krisztus egyházának. A másik dolog, ami ebből az idézetből kidomborodik, az az, hogy az összes keresztény és keresztényen vallásoknak nagy és nemes célja a térítés. Eredményes térítő politika nem képzelhető el akkor, ha a megtérítetteket nem fogadják be a nagy keresztény közösségbe. Ellentétes ez. ez magának a bibliának szellemével, hiszen az Újtestamentum szerint „a Krisztus Jézusban sem a körülmetélkedés, sem a körülmetéletlenség nem használ semmit, hanem az új teremtés.” (Pál apostol a Galatziabeliekhez, 6. 15.)

De hiszen — mondhatná valaki — éppen e munka során nyert bizonyítékot, hogy ezek az áttérések rendszerint nem őszinték, lélekből, meggyőződésből fakadóak, hanem csupán érdek irányította ténykedések. Most is állítom, hogy ez így van, de ugyanekkor megtoldom az ezzel kapcsolatos megállapításaimat azzal is, hogy egyházi szempontból sem veszedelmes a látszatáttérés. Minden igazi keresztény ember, aki hisz, a maga vallása erejében, kell, hogy meg legyen győződve róla: előbb-utóbb hívóvé válnak az olyanok is, akik hitetlenül járultak az őket megkeresztelő lelkész elé, látszólagos kényszerből vállalták új vallásukat. Ebben az ügyben különben Ravasz László dunamelléki református püspök fejtette ki azt a felfogását, hogy maga az áttérés még semmi, hanem azon kell igyekezni, hogy a megkeresztelkedett zsidók jó keresztényékké váljanak. „Folytatni tovább a missziót! — mondja. Ravasz püspök. — Képtelenség azt gondolni, hogy ha egy zsidó ember homlokát keresztvíz éri, el van intézve az egész; megtérés, megtettünk mindent, amit kell; a statisztikánk egy számmal javult és zsidó atyámfíának most már menedéklevele van minden kellemetlenség ellen. Ez éppen olyan ostobaság, mint azt gondolni, hogy a csecsemő megkeresztelésével az anyaszentegyház a maga misszióját elvégezte. Hiszen a keresztség csak egy határjelzőkő, ezerszer inkább kezdet és indulás, mint befejezés. Állapítsuk meg, hogy az egyház-missziói feladata nem a keresztelés, hanem a megkeresztelteknek tanítványokká tétele.” (Ravasz László: Zsidókérdés

az egyházban.) Természetesen azonban a megkeresztelkedetteknek önmaguknak is igyekezni kell a lelki változás létrehozására. Keresniök kell azokat az utakat, amelyeken át megismerik, mi az kereszténynek, illetve keresztyénnek lenni, megkísérelni közelebbjutni új vallásukhoz és magukévá tenni azokat az erkölcsi kautélákat, amelyeket a krisztushívó vallások tartalmaznak. Nem egyszerű és könnyen járható út ez, de megéri a fáradságot, az elmélyülést, sőt talán a lelki gyötördést is. Hiszen jelenti a nyugalmat és harmóniát, amely minden hívő tulajdonsága, más vonatkozásban pedig a zsidókérdés megoldása felé vezet azok számára, akik az elkülönülés helyett az asszimiláció útját választották. Mert hiába mondotta Pap Károly, hogy „még mindig jobb a felőrlődés vagy a kitzasztítás fájdalmait szenvedni el, mint a régi dörögölözés, csúszás-mászás, képmutatás fizetett kéjét. Szennvedései talán-talán majd elgondolkoztatják — a zsidóságot, — megedzik erkölcsi erejét és le fog mondani kétlakiságáról. S nem fog félni attól, hogy mint nemzeti kisebbség nevelkedjen” (Zsidó sebek és bünök), ennek az írónak nincs igaza. Az, aki áttér és asszimilálódni akar, megtalálja a maga életének megoldását a kereszt vallásaiban még akkor is, ha a magyarságba való beolvadás nem sikerül rögtönösen és százszázalékosan. Erre utal különben Ravasz püspök egy másik, következő megnyilatkozása: „De ha nem is tudjuk a zsidókérdés végleges megoldását adni, egy kaput megmutatunk, amelyen át a kérdés a zsidóság részére megoldható: Ez a kapu a misszió.” (Ravasz László: A zsidókérdés megoldása. „A nagy per” című könyvből.)

Tegyük azonban fel, hogy nem fog egy új keresztényen az egyház tanítása. Nos ebben az esetben hívökké válhatnak az utódai, hiszen, amint hallottam, Theodor Herczl, Nachum Sokolov, vagy nem tudom melyik cionista vezér fia is mélyen érző protestánssá vált.

Őszintén szólva az egyetemes keresztény társadalom számára nagy szegénységi bizonyítványt jelent, ha azért fordulnak az új keresztények ellen, mert tartanak tőle, hogy ezek sorai közé néhány látszat-keresztény is befurakodik. Angliáról volt szokás régebben mondani, hogy évtizedekre előre csinál külpolitikát, a magyarországi keresztény és keresztyén

társadalom is megengedhetné magának azt a luxust, hogy bízva az utódok tökéletes asszimilációjában, minden gyanakvás nélkül beengedi az elődöket sorai közé.

Egy mély vallásossággal telített, jóhiszemű, higgadtan bölcs kálvinista lelkésszel beszélgettem a megkeresztelkedettek problémájáról. Az ő állítása szerint volt zsidó híveiben az üldöztetés és kiközösítés megacélozza a keresztyénség erejét. Általában a mai helyzet próbatétel számukra azzal, hogy krisztusi alázattal türik-e a szenvedést, meg tudják mutatni, igazi keresztyének-e vagy sem?

E lelkész szavaiban nagyon sok az igazság. Nem szégyenlem, hogy templombajáró ember vagyok. Minthogy érdekelnek a hívők, főleg a megtért hívők, hol idejárom, hol oda. Az egyik református gyülekezetben, amelynek imaterme egészen intim hatású, találkoztam egy volt kávéssal, akinek Andrassy úti fényes üzletét éjszakánként a mulatók hazatérő tünderei töltötték meg, egy rémregényeket gyártó tollforgatóval, továbbá egy megszűnt riportlap hirdetések és előfizetéseket nem egészen megengedett eszközökkel gyűjtő munkatársával. Ezek mind a hárman amellet, hogy áttértek, olyan emberek, akik foglalkozásilag eléggé távol álltak a vallástól. Hogy istentiszteletre járnak és imádkoznak, az csak azért lehet, mert magával ragadta őket a Krisztusban való hit mindent elsöprő ereje. És még csak azt sem lehet mondani, hogy ezek hárman érdekből mentek templomba, azt akarták, hogy lássák őket, vagy pedig a külsőségek iránti érdeklődés volt indítéka cselekedetüknek. Ilyen esetekben ugyanis a Bazilikába megy az ember, meghallgatja a Calvin-téri református templomban dr. Eavasz László püspök igehirdetését, de semmiesetre sem bújjik meg egy kis imateremben, ahol a lelkesedés, benső átélés és hit pótolják az istentisztelet kezdetlegesebb külső formáit.

*

Most hogy végeztem mondanivalóimmal, úgy érzem, önmagammal szemben is tartozom egy kijelentéssel. Ezt az írást eredetileg szociográfiának terveztem, de a felmerült problémák sokkal jobban égetnek, hogysen meg tudtam volna őrizni a pusztán társadalomrajzhoz szükséges hűvös nyugalmat és ne tévelyedjek el polémiák útvesztőjébe. De még

így is azon igyekeztem, hogy ne írjak arról, amit tenni vagy cselekedni kell, mert végleg ízlésem ellen van politikai és társadalmi programjával jelentkezni a nyilvánosság előtt. Ezt azért hangsúlyozom, mert az alábbiakban sem kívánok bárkit arra felhívni: mit tegyen, mit ne. Ami itt következik, — csupán megállapítása egy olyan útnak, amelyet megfigyeléseim eredményeként egyedül tartok helyesnek és jónak.

A kérdés: mi az, ami megoldást hozhat a megkeresztelkedettek problémájában!

A válasz: az igazi, elmélyülő vallásosság!

Ha az áttért vallásossá lesz, úgy a hite erőt ad neki élete keserves kétlakísága leküzdésére, hiszen ebben az esetben átvitt értelemben alkalmazni tud magára egy bölcs angol mondást: „Az én házam, az én váram” — mondják az angolok; „az én házam Isten háza és Isten az én váram” — mondhatják a megkeresztelkedettek.

Ami pedig a gyanakvókat, az új hívőket befogadni nem akarókat, a mai koráramlatok hívőit illeti, ha ezek vallásosabbakká válnak, úgy őket is át fogja hatni az örök törvény igazsága. Aki megtér Istenhez, az Isten gyermekének tekintendő!

Általában az új keresztények közelebb jutnak Isten országához, ha saját életükben alkalmazzák Krisztus keresztje törvényeit és ezek alkalmazásáért küzdenek a magyar élet minden megnyilvánulásában. Hogyan is mondotta Ravasz László? A kálvinista egyház e tudós püspöke szerint „ahhoz, hogy a zsidóság misszionálása sikerüljön, magasabb keresztény életre volna szükség a keresztények között.”

De mindezeknél fontosabb: érdemes hinni magáért a keresztért is. Azok a nagy összefüggések, amelyek a világegyetemet rendszerbe fogják és mintegy kormányozzák, igazolják vitathatatlanul: van egy mindennél összefogóbb, hatalmasabb erő, amiben hinni kell. A világot teremtő és azt fenntartó erőt dőreség nem tudomásul venni, ez az elismerés pedig maga az egyistenhit. A materialista világfelfogás nem hisz Istenben, holott létezése kézzelfogható anyagszerűségekkel bizonyítható. Hirdeti voltát a föld, amelyen megterem a táplálékot adó búza, a kisarjadó zöld fű. Az egész világegyetem a maga műszaki pontosságú berendezkedésével, az emberiség jóra-

törésével és hibáival tökéletes összefüggéseket mutatnak. Elképzelhetetlen ez az egész — hétköznapiasan szólva — központi igazgatás nélkül. Van egy mindennél hatalmasabb erő, amely a monstruózus szerkezetet üzembe hozta és állandó ura a dolgoknak. Vigyáz arra, hogy elemi csapások szörnyűségei közepette is jusson az ínségesnek valamelyes kenyér, véres háborúk idején szüljenek az anyák, ne akadályozódjon meg az emberiség fennállása, megmaradása.

Isten létezése nem vitatható. Hinni őt a kereszt jegyében, élni a kereszt törvényei alapján azért indokolt, mert a bizonyított túlvilági boldoggálétel mellett a földön is eszményi életberendezkedést jelent a kereszt törvényeinek betartása. Világmegváltó gondolatokat, programokat, célkitűzéseket sokan hirdettek az emberiség öntudatra ébredése óta. Átadtak részletmegoldásokat hozó megvalósítók is. Nos, ami eddig elméletben vagy gyakorlatban helyes volt, azt elsőnek mind a Nazarethi tanította.

Nézzük csak meg a bibliát. A Máté Evangéliuma 5—7. részei szerinti „Hegyi beszéd” kész törvénykönyve az eszményi társadalomnak és életnek. Innen van, hogy megmutatja a végső megoldás, a mennyeknek országába való jutás útját, rávezet a földön való egyetemes boldogulás titkára is. Az Újtestamentum e helyén jelenti be Jézus Krisztus, hogy a törvény igazi betöltésére jött, a törvény pedig örök. Ami a törvény egyes pontjait illeti, közöttük van a „ne ölj”, „ne paráználkodjál”, „ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön”, tehát a béke, erkölcs kívánalma, szembehelyezkedés az indokolatlan mohósággal vagyont harácsoló kapitalizmussal. Jézus Krisztus azt mondja, „keressétek először Istennek országát és az ő igazságát.” Ezzel egy új, szociális világ kontúrjait vetítette fel. Azét a világot, ahol a felebarátot szeretni kell, ahol „aki kér, annak kapni, aki keres, annak találni kell és a zörgetőknek megnyitják.”

Hatalmas igazságok ezek, amelyek mellett valósággal eltörpülnek a magam és áttért társaim kérdései, e voltaképpen nem is külön problémák. Hiszen mit akarunk mi? Kenyeret kérünk, mint más, megélhetést kérünk, mint más, bebocsáttatást szeretnénk. Vágyaink megdöbbenően azonosak a Hegyi beszédben elhangzottakkal, azért mondom, a megoldást egye-

dül az hozhatja, ha önmagunkban és mindenki-
ben igyekszünk diadalra juttatni a bibliai tanításokat.

Ne restelkedjünk tehát, vegyük kezünkbe az Újtesta-
mentumot és hirdessünk minden vonalon több istenhitet,
őszintébb elmélyülést, Krisztusban bízó nagyobb vallásossá-
got, a megindulást Isten országa felé.

TARTALOMJEGYZÉK.

<i>Előszó Pannonhalma és Debrecen aranyhidjáról</i>	5
1. <i>(Az áttértek külön társadalma — A vallásváltoztatás okai — Kisebbségérzet és asszimiláció — Modern mártíromság)</i>	7
2. <i>(Zsidóság és a kapitalizmus — Érdemek, bűnök — Az antiszemitizmus gazdasági eredete — Kmoskó és Fraknoi)</i>	17
3. <i>(Fortunátustól Falk Miksáig — A kiegyezés kora áttértjei — Ignotus az asszimiláns — Zsidó férfiak, keresztény nők)</i>	26
4. <i>(Új keresztények a zsinagógában — Zsidó származású antiszemiták — Kenyeres Kaufmann esete — Áttértek biztatása)</i>	35
5. <i>(Megkeresztelkedett nagy kapitalisták — Az igehirdető Hegedűs, a pénzbefektető Láczy — Nemzeti érzés és kapitalizmus — Fellner Alfréd a magyar muzsikáért)</i>	45
6. <i>(Szellemi pályákon — Asszimiláló banktisztviselők — Vidéki társadalmi kényszer — Áttért a körmenetben — Köztisztviselők, akik kitagadnak)</i>	56
7. <i>(Áttértek a közéletben — Szerényi, Jászi és a többiek — Létay Ernő tragédiája — Szerepem a szélsőjobboldali sajtóban)</i>	66
8. <i>(Művészek és írók — Dóczy Lajostól Földi Mihályig — Tanárköltő szerzetesi csuhában — A reneszánsz-katolikus László Fülöp — Rózsashegyi Kálmán parasztszerepei)</i>	76
9. <i>(Megkeresztelkedettek az egyházak szolgálatában — Egy szerzetes a Lipótvárosból — A Krisztus-hit versei — Katolikus és protestáns helyzet — Zsidó származású diktátorok)</i>	85
10. <i>(A főváros megkeresztelkedettjei — Vártól a Terézvárosig — Egy textiles, aki nem tud magyarul — Mit mondott Vázsonyi Vilmos — Néhány szó a skót misszióról)</i>	96

11. <i>(Mia helyzet vidéken — A föld népe és az áttérés — Zsidó Származású dzsentrik — Teleki Pál nyilatkozata)</i>	107
12. <i>(A második generáció — Kislányom, az antiszemita — Kálvinista iskolák — Azok a családi tradíciók — Ahol tökéletes az asszimiláció)</i>	117
13. <i>(Hány emberről van szó — Adatok, statisztikák — Nagy írók tévedése — Rákosi a fajról — Halálharang vagy Rákóczi harangja)</i>	128
14. <i>(Magyar dekadenciák — Debrecen a nemzeti öntudatért — Kiváló embereink nagysága — Karácsony Sándor mellérendelési teóriája)</i>	140
15. <i>(Áttért-szervezkedés — Két érdekes idézet — Térítő valóságok — Út Isten országához — Mit mond a Hegyi beszéd.....)</i>	148